d-13
1931

<1122>

30 MAY 2011

ՇԱՐՔ ԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ՀԱՏՈՐ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

2000 ՄՂՈՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՆԵՐՔԵՒ

ԷՄԻԼԻՈՅ ՍԱԼԿԱՐԻ

Էմիլիոյ Սալկարի — իտալացի ժիւլ Վէռնին — այս երկը կը հրատարակենք գիտական օգտակարութիւն մ'ընծայելու համար հայ խուզարկուներուն (Սկաուտ) մասնաւորապէս, և հաճելի ու հետաքրքրական ժամանց մը պատրաստելու ընթերցողներուն։ **Սալկարի** *ապրեցաւ ժթ. դարուն վերջերը, դպրոցականներու համար գրեց բոլոր երկերը։ Իտալիոյ երիտասարդութիւնը ատեն մը ծափահարեց զինք. խանդավառութեամբ ձեռքէ ձեռք խլեցին անոր հատորները։*

Ան՝ պատանւոյն համար ապրեցաւ. ափսոս որ թշուառ կեանք մը անցուց չքաւորութեան մէջ ու զաւակները սնուցանել չկարենալուն վիշտովը դառնացած, դժբախտ կը մեռնէր։

Ծան. Թրգմ.

85Մ
4-13

ՇԱՐՔ ԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ Թ. 9

ԵՐԿՈՒ ՀԱԶԱՐ ՄՂՈՆ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՆԵՐՔԵՒ

ՀԵՂ. ԷՄԻԼԻՈՅ ՍԱԼԿԱՐԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ՅԱԿՈԲՈՍ ՔՈՍՊԸՅԸՔԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ

1931

ԳԵՐՊԵՐԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ
HARRY G. BERBERIAN
837 WASHINGTON ST.
BOSTON MASS.

25 JUL 2013
2246

Սկաուտներու հոգին՝ Հ. Յակ. Վ. Բոս.
և խմբապետ՝ Պր. Մալումեան իր կորիւններով.

6334-70

2000 ՄՂՈՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՆԵՐՔԵՒ

Ա.

ՎԷՊԷՐ ԵՐԿՐԱՋԱՓԸ

1869ին, Նոյեմբեր 20ի գիշերը, մինչդեռ տեղատարափ անձրեւ մը կը շառաչէր գետնի և տանիքներուն վրայ, և ցրտասարսուռ մոլեգին հով մը կը սուլէր՝ ծառերու տերեւամերկ ճիւղերուն մէջէն, մինչեւ վիզը ողմաթաթախ կորովի ձի մը, երկայն քարապինով զինուած հեծեալով մը արարշաւ Մանֆորտվիլ աւանը կը մտնէր։ Ասիկայ պզտիկ, անկարեւոր գիւղաքաղաք մըն էր՝ Հիւս. Ամերիկայի Քէնտուքի նահանգին մէջ։

Թէ որ բնակիչներէն մէկը՝ այդ ժամուն և այս սոսկալի օդով, այդ մարդուն գիւղի փողոցներէն սուրալը տեսնէր, սար-

սափահար ներս քաշուելով պատուհաններն ու դուռը պինդ պիտի փակէր, այս չարագուշակ սուրհանդակին չհանդիպելու համար։

Ձիաւորն՝ իր բարձր հասակովը, խոշոր գլխարկովը՝ որուն վրայ փետուր մը կար, իր լայն ուսանոցով, ձիաւորի մեծ կօշիկներովն ու հրացանովը, առաջին անգամ տեսնողին վրայ սարսափ պիտի ազդէր։ Սակայն զինք մօտէն տեսնողը շուտով պիտի ապահովուէր։ Այդ մարդը ունէր համարձակ, վստահութիւն ներշնչող համակրելի դէմք մը, լայն բարձր ճակատ մը, մելամաղձիկ գեղեցիկ սեւ աչքեր՝ խոշոր թանձր յօնքերով․ ուղիղ քիթ, քիչ մը աղեբեկ ընչացքով ստուերացած՝ նուրբ շրթունքներ։

Երբ ձին հասաւ աւանի առաջին տուներուն առջև, հեծեալը՝ որ ուշադրութեամբ աջ ու ձախ կը նայէր իբրև թէ մէկը փնտռէր, խոթեց ձեռքը սեւ թաւշեայ բաճկոնին մէկ ներքին գրպանը, ու գեղեցիկ ոսկիէ ժամացոյց մը հանեց։

— Կէս գիշեր է, ըսաւ, զայն աչքերուն մօտեցնելով։ Այսպիսի մթութեան մէջ կարելի պիտի չըլլայ դուռը գտնել․ բայց, կը յիշեմ, որ զմոսուած ջրաբաղ մը պէտք է ըլլայ վրան։

Խթեց ձին, որ խորունկ վրնջիւն մը արձակելով սուրաց անցաւ աւանէն, և կեցաւ խարխուլ տնակի մը առջև։

Ուշադրութեամբ դիտեց դուռը, ու վրան գամուած տեսաւ բաց թեւերով տեսակ մը բադ։

— Ահաւասիկ ջրաբաղը, մրմռաց մարդը։

Թամբէն վար իջաւ, երկաթէ վանդակի մը ձողին կապեց ձին ու երեք անգամ զարկաւ դուռը որուն ճեղքերէն լոյսի ճառագայթներ կը սպրդէին։

— Ո՞վ է, կանչեց ներսէն ձայն մը։

— Ծոն Վէպէր երկրաչափը, պատասխանեց ձիաւորը։

Անմիջապէս նիգը ճռնչեց, դուռը բացուեցաւ, ու մարդ մը երեւցաւ լապտեր մը ձեռքը։

Մարդը երեսուն տարեկան չկար։ Միջահասակ, բայց յաղթանդամ խառնածին մըն էր, թխագոյն, վառվռուն, խելացի՝ մեծ աչքերով, խոշոր բայց ոչ ուռած շրթունքներով․ քիթը քիչ մը տափկած, խափշիկներուն պէս ամենասեւ գռուզ մազերով։ Զգեստը քիչ տարբերութիւն ունէր արեւմտակողմի ընդարձակ դաշտերու որսորդներու հագածէն․ կը կրէր՝ կապոյտ ժապաւէնով զարդարուած մոխրագոյն բաճկոնակ մը՝ մէջքին վրայ լայն գօտիով

մը սղմուած, եղնիկի մորթէ շինուած տափատ, մեծ մուճակներ և աղուէսի մորթէ գտակ մը։

— Դո՞ւք էք, պարոն գոչեց ան՝ լապտերին լոյսը ուղղելով երկրաչափին վրայ։ Չէի յուսար տեսնել զձեզ այս ահաւոր գիշերուան մէջ։

— Անձրեւէն ու հովէն վախ չունիմ, Պարթըն, պատասխանեց ձիաւորը. Նամակդ առածիս պէս՝ նետուեցայ ձիուն վրայ, քառատրոփ մեկնեցայ։ Ի՞նչ կ'ուզէիր։

— Նախ ներս մտիր, Պ. Ճոն։

Երկրաչափն ու Պարթըն մտան տնակը։ Խեղճուկ խուցի մը մէջ էին, որ լուսաւորուած էր օճախին մէջ ճարճատող խարոյկէ մը։ Կային երեք չորս հատ խախուտ աթոռներ, սեղան մը, քանի մը թամբեր, ձիու կազմածներ, պատէն կախուած մի քանի հրացաններ, bowicknife կոչուած զարհուրելի երկու երեք դանակներ, եղջիւրներ՝ անշուշտ վառօդալից, ու չորնալու համար փռուած եղնիկի և արջու մորթեր։

Պարթըն՝ վիսքիի շիշ մը բացաւ, գաւաթ մը լեցուց ու տուաւ երկրաչափին։

— Խմեցէք, Պ. Ճոն, ընտիր տեսակէն է։ Ու հիմայ ըսէք ինձ, ձեր ձին կարո՞ղ է վեց մղոն եւս քառասմբակ վազել։

— Ինչո՞ւ կ'ընես այս հարցումը. ըսաւ Պ. Ճոն։

— Պէտք ենք անմիջապէս մեկնիլ։

— Արդեօք արջու մը հետքե՞ր գտար։ Դուն միշտ այն ատեն զիս կը յիշես, երբոր հրացանի լաւ հարուածի մը պէտք ըլլայ։

— Պ. Ճօն, որսի երթալու խնդիր չկայ. պիտի երթանք գտնելու մահամերձ մարդ մը, որ կը փափագի ձեզի հետ խօսիլ։

— Մահամե՞րձ մը. ո՞վ է ան։

— Երթալու ատեն կ'ըսեմ։

Երկրաչափը պարպեց գաւաթը և ոտքի ելաւ։

— Մեկնի՛նք։

Պարթըն դոյլ մը ջուր նետեց կրակին վրայ, ուսընդանուլթ կախեց վառօդալից եղջիւր մը, տոպրակ մը գնտակներ, և պատէն վար առաւ հրացանը։

— Ձի մը ունի՞ս քեզի համար, հարցուց երկրաչափը։

— Ունիմ, զամբիկս։ Երթանք Պ. Ճօն։

Տնակէն դուրս ելան։ Որսորդը դուռը կղպեց ու գնաց բացօդեայ երդիքի մը տակ, ուր մարգագետնի գեղեցիկ ձի մը կազմ ու պատրաստ կը սպասէր։

— Քառատրո՛փ, պոռաց ան արագօրէն ցատկելով թամբին վրայ։

Ուժգին խթանուած երկու ձիերը, քա-

ռարշաւ մեկնեցան, Մանֆորտավիլը աջակողմը թողլով:

Գիշերը միշտ զարհուրելի էր ու սաստիկ մութ:

Ցուրտ, ուժգին հովը կատաղօրէն կը սուլէր կաղնիի, փեկոնի և դղփիի ճիւղերու մէջէն՝ զանոնք տատանելով ու ջախջախելով և անձրեւը առաջուանէն դեռ աւելի սաստիկ կը շարունակէր հեղեղներ ձեւացնելով ակօսներուն մէջ: Ոչ մէկ տեղ մարդ կ՚երեւար, ոչ մէկ տան մէջ լոյս կը փայլէր:

— Ո՞ւր կը տանիս զիս, հարցուց երկրաչափը բաւական երթալէն յետոյ, իր քովէն արշաւող ընկերոջ:

— Հոգեվարքի մը քով, որուն միշտ լայնօրէն նպաստեցիք. վերջապէս՝ հնդիկ Սմօքիին մօտը:

— Ի՞նչ, Սմօքի հոգեվա՛րք...:

— Այո՛, ու կը վախեմ որ վաղուան արեւը չտեսնէ:

— Ի՞նչ բան պատահած է, հարցուց յուզուած:

— Քանի մը խօսքով պատմեմ ձեզ: Խեղճ Սմօքի՝ տասնուհինգ օր առաջ անտառին մէջ վայրի աքաղաղ մը զարկած իր հիւղակը կը դառնար, յանկարծ ծառի մը ետին պահուըտած երեք մարդիկ

կրակ կ՚ընեն անոր վրան, ու հազիւ թէ կը տեսնեն անոր գետին իյնալը, տնակին դուռը կը խորտակեն և ունեցած չունեցածը կը կողոպտեն:

— Ո՞ւր տեղէն զարնուած է:

— Ճիշդ կուրծքէն երկու գնտակով: Լուրը առածիս պէս վազեցի ու խնամեցի զինքը, բայց այս առտու վէրքին վիճակը այնչափ ծանրացաւ որ, ինչպէս ըսի, կը վախեմ, վաղուան արեւը չտեսնէ:

— Որո՞նք են մարդասպանները:

— Երեքն ալ կը ճանչնամ: Մին ճերմակ ցեղէ է, Քարնոյ անունով մէկը, միւս երկուքը մարգագետնի դէտեր են:

— Ո՞ւր են հիմայ անոնք:

— Անտարակոյս Միսիսիբին անցած և արեւմուտքի ընդարձակ մարգերուն մէջ ապաստանած պիտի ըլլան: Բայց, կ՚երդնում ձեզ Պարոն, որ զանոնք պիտի գտնեմ և շատ շուտ:

— Գիտում ունի՞ս վերադառնալու մեծ մարգագետինները:

— Այլեւս որս չկայ Քէնդուքքիի մէջ Պ. Ճօն:

— Մինա՞կ ես հիմայ:

— Ո՛չ, միշտ միասին եմ Օ՚ Քոնորի և Մորկանի հետ:

— Ընկերներդ Սմօքիին քո՞վն են:

— Չեմ կարծեր։ Այս առտու ըսին ինծ թէ՝ կ'ուզէին անտառ մը երթալ ուր արջու հետքեր գտեր են։

— Գիտե՞ս, ինչո՞ւ համար Սմօքի կ'ուզէ զիս տեսնել։

— Ձեզի հետ տեսնուելու համար, ինչպէս որ ըսի։

— Խե՜ղճ Սմօքի, մրմնջեց երկրաչափը։ արթն աճապարենք։

Առտուան ժամը մէկին, երկու ձիաւորները, Կրին գետին, որ Օհիօ գետը կը թափի, աջ եզերքէն բաւական ատեն մը երթալէն ետք, թանձրատերեւ կաղնիներու խիտ անտառի մը մէջ նետուեցան, հազիւ տեսանելի արահետի մը հետեւելով։

Հոն չէր անձրեւեր, բայց այնչափ մութ կ'ընէր որ երեք քայլ անդին բան չէր տեսնուեր, և հովը այնպէս կը մռնչէր, որ կարծես բոլոր անտառը վայրի գազաններով լի էր։

Ժամը երկուքին, Պարթըն, որ ճամբան ցոյց կու տար, յանկարծ դէպի արեւելք դարձաւ, ու երեք կամ չորս հարիւր մեդր վազելէն յետոյ, կեցաւ հիւղակի մը առջեւ որուն պատուհանները լուսաւորուած էին։

— Գետին, Պ. Ճօն, ըսաւ Պարթըն թամբէն ցատկելով։

Երկրաչափը հնազանդեցաւ և ուղղուեցաւ դէպի տնակն՝ ընկերոջը թողլով ձիուն խնամքը։

Պառաւ սեւամորթ կին մը զինք դիմաւորեց։

— Վէպէր երկրաչա՞փն էք դուք, հարցուց պառաւը։

— Այո՛, Սմօքի կը քնանա՞յ։

— Ո՛չ պարոն։

— Ի՞նչպէս է։

— Շա՜տ գէշ, չեմ կարծեր որ չորս ժամ ապրի։

Երկրաչափը հիւղակը մտաւ։ Ան ինքզինքը գտաւ քառանկիւն սենեակի մը մէջ որ իւղէ կանթեղով մը լուսաւորուած ու չափազանց խեղճուկ կահաւորուած էր։ Մէջտեղը կար սեղան մը, շուրջը մի քանի նստարաններ, պատէն կախուած հրազէններ, հնդկական կացիններ, դանակներ, վայրի եզան եղջիւրներ, մորթեր, վառօդամաններ, վրան բանուած տրեխներ, անկիւն մը խառն ի խուռն նետուած ըզգեստներ, և խորը՝ անկողին մը, որուն մէջ կը հռնդէր՝ նիհար, կարմրամորթ, բաւական երկայն ու դեռ սև մազերով ծերուկ մը։

Երկրաչափը՝ կանգ առաւ, կարեկցաբար դիտեց վայրկեան մը՝ վերջին բոպէ-

ներուն մէջ գտնուող այդ դժբախտը, ու յետոյ մօտեցաւ անկողնին։

— Ամօքի՛, խեղճ բարեկամս, ըսաւ անոր յուզուած ձայնով։

Հնդիկը՝ այդ ձայնը լսելով, բացաւ կէս մարած աչքերը. յետոյ ճիգ մ'ըրաւ ու կամաց մը նստաւ։

— Դո՛ւք, բացագանչեց ան, մինչ կենդանութեան ճառագայթ մը կ'ոգեւորէր անոր աչքերը։ Իմ սպիտակ եղբայրս միշտ բարեսիրտ է։

— Ի՞նչպէս ես, բարեկամս։

Հնդիկը ժպտիլ ջանաց, բայց չկրցաւ։

— Մեծ Ոգին զիս կը կանչէ, ըսաւ յետոյ խռպոտ ձայնով մը։

— Մի՛ յուսահատիր, սիրելի Ամօքի, ըսաւ Պ. Ճօն՝ գորովալիր սեղմելով հոգեվարքին ձեռքը որ իրեն կ'երկարէր։

— Կը զգամ որ կեանքս... կը մարի, սպիտակ եղբայրս... Ո՜հ, բայց հնդիկ մը մահուանէ երկիւղ չունի... Միայն թէ կը վախնայի թողուլ... այս տնակը առանց զձեզ տեսնելու, և...

Ընդհատեց խօսքը, գլուխը ծռեց իբրեւ թէ ուզէր յիշողութիւնը ամփոփել, ու նորէն անկողնի վրայ շտկուելէն ետք, աւելի տկար ձայնով շարունակեց։

— Իմ սպիտակ եղբայրս... միշտ բա-

րեսիրտ գտնուեցաւ իր կարմրամորթ եղբայրներուն հանդէպ և... միշտ առատաձեռն օգնելու... սրտով միշտ մեծ ու վեհանձն եղաւ։

— Ասով ի՞նչ կ'ուզես ըսել բարեկամ, հարցուց երկրաչափը։

— Հիմայ պիտի իմանաք... Թերեւս քանի մը ժամ մնաց ինձ ապրելու... այո՛, քի՛չ, շատ քիչ ժամանակ... կը զգամ որ մարդասպաններուն գնտակները... սրտիս մօտ են... իմ սպիտակ եղբայրս, լաւ ուշադրութիւն ըրէք ըսածիս... դուք ինձ շատ բարիք ըրիք... ես ալ ձեզի պիտի ընեմ։

— Խօսէ՛ Ամօքի, բայց հանդարտ, մի՛ յոգնեցներ ինքզինքդ։

— Դեռ քիչ մըն ալ պիտի յոգնիմ, ըսաւ Հնդիկը դառն ժպիտով մը։ Մտիկ ըրէ՛ք ինձ, եղբայր։

Բ.

ԻՆՔԱՆԵՐՈՒ ԳԱՆՁԸ[1]

Ան՝ նորէն ելաւ նստեցաւ, քանի մը ումպ շաքարաջուր խմեց, յետոյ բռնելով երկրաչափին ձեռքերը, և աչքերը՝ որոնք երթալով կը մթագնէին, սեւեռելով անոր վրայ, բեկբեկ ու խռպոտ ձայնով պատմեց հետեւեալը.

— «Շատ տարիներ առաջ, տերեւներուն կախուած ամսուան (սեպտեմբերին) սկիզբը, հայրս որ՝ Շավանի ցեղին մեծպետերէն մին էր, գիս իր խրճիթը կանչեց. Ան՝ տապարի երեք հարուած ընդունած էր կուրծքին՝ քանի մը պատերազմիկներու դէմ կռուած պահուն ու մահամերձ էր.

1. Սպանիական տիրապետութենէն առաջ, Բերուի մէջ (Հարաւ. Ամերիկայ) կը բնակէր Ինքաս կոչուած ցեղ մը, և իրենց թագաւորները կը կոչուէին Ինքա, որոնք հարուստ ու բաւական ազդեցիկ եղած են հարաւային Ամերիկայի մէջ, մինչև որ 1225ին՝ Ֆրանսուա Բիզար Սպանիացին, կ'երթայ կը տիրէ այդ երկրին և այսպէս կը կործանի Ինքաներու կայսրութիւնը.

«Բովը կային՝ երկու հին, ժանգոտած երկաթեայ սնտուկներ, որոնք անտարակոյս մինչեւ նոյն օրը հողի տակ թաղուած պահեր էր.

«Որդեա՛կ իմ, ըսաւ ինձ, քիչ ատենէն պիտի ներկայանամ Մեծ Ոգիին. քեզի կը թողում ձիերս, իմ հաւատարիմ տապարս (tomahawack), հրացանս և այս երկու սնտուկները, որ շատ խնամքով պիտի պահես.

«Այդ սնտուկները կը պարունակեն շատ հնամեայ թուղթեր՝ հօրմէս մնացած ու իրեն ալ իր հօրմէն յանձնուած. Թէ որ օր մը մեր ցեղը թշուառութեան մէջ իյնայ, զանոնք կարդա՛, ու եթէ մէջը ցոյց տրուած ին համեմատ գործես, ա՛յնքան դրամ պիտի ունենաս, ո՛րքան որ Ամերիկայի մեր կարմիր եղբայրներուն ձիեր, խրճիթներ, զէնքեր և ուտեստեղէն գնելու համար հարկաւոր է.

« Այսպէս ըսելով՝ աչքերը փակեց ու այլ եւս չբացաւ. Հոգին թռած էր Մեծ Ոգիին ծոցը ».

Այս կէտը հասնելով Սմոքի կեցաւ ույժ առնելու համար. Ձայնը դեռ աւելի տկարացած էր, և առատ կպչուն քրտինք մը սկսած էր իջնել ճակտէն ու այտերէն.

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос Библиотека
ՀՍՍՌ—Арм ССР
им. А. Мясник...
6334-70

— Մի՛ շարունակեր, բարեկամ, ըսաւ երկրաչափը, մահդ կը փութացնես։

— Պէտք է որ խօսիմ, ըսաւ Հնդիկը պնդելով. կ'ուզեմ խօսիլ։

— Գոնէ քիչ մը հանգչէ։

Հնդիկը ժխտական ձեւ մ'ըրաւ և շարունակեց։

— Ինչ որ հայրս նախատեսեց, հանդիպեցաւ։ Իմ ցեղս թշնամիներէն հալածուած, ճերմակներէն ու կարմիրներէն կողոպտուած, ամենամեծ թշուառութեան մէջ ինկաւ, ու ներկայիս թափառական կը շրջի Միսիսիբիի և Օհիոյի ափերուն վրայ՝ անօթութենէն ու ցուրտէն հալածուած։ Թէ որ մէկը չօգնէ անոր, վերջին Շավանիներն ալ պիտի անհետանան։

— Իսկ ոսկինե՞րը, հարցուց երկրաչափը։ Զանոնք դեռ չրացի՞ր։

— Այո՛, և շատ անգամներ։

— Ի՞նչ կը պարունակէին։

— Գրութիւններ՝ կրկին օրինակով. բայց երբէք չկարողացայ զանոնք լուսաբանել։

— Ո՞ւր են այդ ոսկիները։

— Մին՝ զոր այս խրճիթիս մէջ կը պահէի, գողցան այդ ոճրագործները որոնք երկու գնդակ մղեցին կուրծքիս մէջ. միւսը անտառին մէջ ծածկուած է։

Հնդիկը նորէն կեցաւ, բայց քանի մը վայրկեան ետք շարունակեց։

— Եղբայր, ինչ որ ես չկարողացայ ընել, դուք կրնաք ընել։

— Ե՛ս...

— Այո՛, դուք։ Պիտի ըսեմ ձեզի ոսկիին գտնուած տեղը, պիտի քննէք թուղթը, պիտի երթաք փնտռէք գանձը, ու կէսը իմ ցեղիս պիտի տաք, կէսն ալ դուք ձեզի պիտի պահէք։

— Կը մերժեմ, Սմոքի։

— Ինչո՞ւ կը մերժէք, հարցուց Հնդիկը անոյշ յանդիմանութեամբ։

— Դրամի պէտք չունիմ, Սմոքի, սակայն քեզ կը խոստանամ որ եթէ գանձը գտնեմ ամբողջութեամբ քու ցեղիդ պիտի տամ։

Հնդիկը գլուխը ցնցեց։

— Եղբա՛յր, ինձ մտիկ ըրէ՛ք։ Ձեզմէ միշտ օգնութիւն ու նպաստ ստացայ. թոյլ տուէք ուրեմն որ ես ալ ձեզի բան մը նուիրեմ։

— Բայց, թերեւս շատ մեծ է այդ գումարը որ կ'ուզես նուիրել ինձ։

— Զայն կը բաժնէք՝ Պարթընի, Օ'Քոնորի և Մորկանի հետ. անոնք ալ ինձ բարիք ըրին։

— Պիտի ընդունի՞ն։

— Ազգատ որսորդներ են՝ որոնք ապրելու համար ամէն օր մահուան կը դիմագրաւեն։ Եղբայրս, երդուընցէ՛ք թէ պիտի կատարէք իմ վերջին կամքս։

— Լաւ ուրեմն, կ'երդնում։

— Շնորհակա՛լ եմ, շնորհակալ, մրմնջեց Սմօքի, հիմայ ուշադրութեամբ մտիկ ըրէք ինծի։

Աշխատեցաւ քիչ մը եւս բարձրանալ, բայց ուժաթափ ինկաւ խուլ հառաչ մ'արձակելով։

— Մահը կը մօտենայ։ Մտիկ ըրէք, մտիք ըրէք ինծի... խրճիթիս ետեւը... կայ արահետ մը որ կը տանի... դէպ ի անտառ... Ծայրէ ծայր կտրեցէք անցէք զայն ... մինչեւ որ հասնիք կէս բարձրութենէն կտրուած կաղնիի մը... դարձէք դէպ ի աջ... համրեցէք տասնըհինգ քայլ... մտիկ ըրէք, մտիկ ըրէք ինծի... յետոյ պիտի գտնէք... ուրիշ կաղնի մը... երեք... խորունկ կտրուածքով... փորեցէք... անոր ստորոտը... սնտուկը... հո...ն է... հո...։

Ուղղուեցաւ վերջին անգամ մ'ալ, բռնեց երկրաչափին ձեռքերը, ուժով մը սեղմեց զանոնք. աչքերը շրջեցուց, բացաւ ցամքած շրթունքները խօսք մը եւս ըսելու համար, յետոյ ինկաւ ու մնաց անշարժ։

— Մեռա՛ւ, գոչեց երկրաչափը՝ ձեռքը դժբախտ հնդիկի սրտին վրայ դնելով։

— Պա՛րթըն։

Խառնածինն ու պառաւը, որ դրան քով նստեր էին, ներս վազեցին։ Երկուքն ալ եղածը գուշակեցին,

— Հէ՛ք Սմօքի, ըսաւ Պարթըն գդակը հանելով։ Անիծեալ ըլլան ոճրագործները։

Խրճիթին մէջ կարճ լռութիւն մը տիրեց որ կ'ընդհատուէր թխամորթ պառաւին հեծկլտուքներով։

— Մոմեր վառեցէք, ըսաւ երկրաչափը։

Պարթըն տոպրակէ մը հանեց երկու մոմեր, վառեց ու դրաւ դիակին մօտ։

— Հիմայ, շարունակեց Սըր Ճօն, բրիչ ու բահ մ'առ և հետեւէ ինծի։

— Երթա՛նք, գինքը թաղելու փոսը փորենք։

— Ո՛չ, պէտք է որ անտառը երթանք։ Իսկ դո՛ւն պառա՛ւ, մի՛ լար. ես ունիմ տուն մը որ ասկէ լաւագոյն է, զայն քեզի պիտի տամ և պիտի տեսնես որ ապրելու համար բան մըն ալ պիտի չպակսի քեզ։ Երթա՛նք Պարթըն։

Խրճիթէն ելան, անոր շուրջը դարձան և կաղնիի անտառին մէջ տանող նրբուղին բռնեցին։

Արեւելքը սկսեր էր ճերմկնալ։ Կապարի գոյն կոյտ կոյտ ամպեր կը վազէին երկնքի մէջ, բայց այլ եւս չէր անձրեւեր։ Քանի մը թռչուններ կը ճռուողէին ծառերու ամենաբարձր ճիւղերուն վրայ, ու հեռուն Մանֆորտվիլի կողմը, կը լսուէր շան մը հաջելը։

Սըր Ճօն ու Պարթըն՝ քանի մը հարիւր քայլ առած էին, երբ խիստ սուր սուլում մը հնչեց անտառին եզերքէն։

— Նշա՛ն մը, ըսաւ երկրաչափը կանգ առնելով։

— Երկու ընկերներս են, որ կը վերադառնան, պատասխանեց Պարթըն։ Կանչե՞մ զիրենք։

— Այո՛, կարեւոր են ինծի։

Պարթըն երկու մատները շրթունքը տարաւ ու սուլեց, ա՛յնքան ուժով որ կէս մղոն հեռուէն ալ կը լսուէր։

Անմիջապէս երկու մարդիկ Մորկան և Օ'Քոնոր նետուեցան արահետին վրայ։

Առաջինը երկայնահասակ, քիչ մը նիհար, ազնուական կերպարանքով, սեւ աչքերով, և ամերիկեան ոճով կտրուած նոյնպէս սեւ մօրուքով մէկն էր. մինչդեռ միւսը՝ աւելի ցած ու յաղթանդամ, լայն ուսերով, պղնձագոյն մարմնով, շէկ ու խիտ մազերով մէկը։ Երկուքն ալ Պարթընի պէս հագուած էին, և զինուած էին քարաբինով և bowicknife դանակներով։

Տեսնելով երկրաչափը՝ յարգանօք բարեւեցին։

— Ի՞նչպէս ես Մորկան, իսկ դո՞ւն իռլանտացի, հարցուց Սըր Ճօն երկու որսորդներուն մօտենալով ու ձեռքերնին սեղմելով։

— Լաւ ենք, պարոն, պատասխանեց Օ'Քոնոր։

— Բան մը զարկի՞ք։

— Այսպիսի զարհուրելի գիշերով անկարելի էր արջուն հետքերը գտնել։ Սմոքի ի՞նչպէս է։

— Խե՜ղճ ծերուկը մեռաւ։

— Մեռա՛ւ, գոչեցին տխրութեամբ երկու որսորդները։

— Գործ մ'ունի՞ք, հարցուց երկրաչափը։

— Ո՛չ մէկ գործ, պարոն, ըսաւ Մորկան։

— Այն ատեն հետեւեցէք ինծի։

— Բայց ո՞ւր կ'երթանք Սըր Ճօն, հարցուց Պարթըն։

— Գետնէն հանելու համար թուղթ մը, որ մեզի պիտի առաջնորդէ մեծ գանձ մը գտնելու։

— Գա՛նձ մը գտնելու, բացագանչեցին խառնածինը և իռլանտացին։

— Այո՛ բարեկամներ։

— Բայց որո՞ւ է այս գանձը։

Երկրաչափը քանի մը խօսքով անոնց բացատրեց Սմոքիին իրեն հաղորդած գաղտնիքը։

— Բալե՜նք, բարեկամներս, ըսաւ ան երբ խօսքը վերջացուց։

Ճամբայ ինկան՝ միշտ արահետին հետեւելով ու քիչ յետոյ կէսէն կտրուած կաղնիին առջեւ հասան։ Երկրաչափը դէպ ի աջ դարձաւ, համրեց ինչպէս որ հնդիկը իրեն ըսած էր՝ տասնըհինգ քայլ ու կանգ առաւ ուրիշ կաղնիի մ՚առջեւ որուն վրայ կը տեսնուէին երեք խորունկ նշանները։

— Փորէ՛ հոս, Պարթըն։

Խառնածինը առաւ բրիչն ու սկսաւ փորել։ Մինչդեռ Օ՚Քոնոր, բահը առած մէկդի կը նետէր հողը։ Յանկարծ բրիչը հանդիպեցաւ շատ կարծր մարմնի մը որ մետաղի ձայն տուաւ։

Պարթըն փոսին վրայ ծռեցաւ, ձեռքը խոթեց հողին մէջ և ուժեղ ճիգ մ՚ընելով՝ դուրս քաշեց մէկ ոտնաչափ երկայնութեամբ և վեց մատնաչափ լայնքով երկաթէ սնտուկ մը՝ ժանգի թանձր խաւով պատած։

Սըր Ճօն՝ ուշադրութեամբ քննեց զայն բանալու համար զսպանակ մը գտնելու

յոյսով, բայց բան չտեսաւ։ Առաւ բրիչը, ծխնիներուն այնպիսի ուժով հարուած մը տուաւ որ մէկէն ջախջախուեցան։

Պարթըն փրցուց կափարիչը ու երեւցաւ մագաղաթէ գլան մը, բաւական դեղին, և ոսկեայ բարակ շղթայով կապուած։

— Վաւերաթո՜ւղթը գոչեցին որսորդները խիստ յուզուած։

Սըր Ճօն զայն վեր առաւ, քակեց, և ուշի ուշով քննեց։

Ի՞նչ կը պարունակէ, հարցուց Պարթըն։

— Կը տեսնեմ գծագրութիւն մը, թիւեր ու սպաներէն խօսքեր։

— Կրնա՞ք հասկնալ զայն, ըսաւ Օ՚Քոնոր։

— Կը յուսամ։

Յանկարծ զարմացումի բացագանչութիւն մը բրդաւ անոր շրթունքներէն։

— Ի՛նչ կը կարդամ... ի՛նչ կը կարդամ... պոռաց բեկուած ձայնով։ Մորկա՛ն... Պա՛րթըն... Օ՚Քո՛նոր, Ինքաներու գա՛նձը...

Ի՞նչ... Ինքաներու գա՛նձը, գոչեց Մորկան։ Ինքաներու գանձը ըսիք, պարոն...

— Այո՛, Մորկան, այո՛ Ինքաներու գանձը։ Բարեկամներ, հարիւրաւոր միլիոններ են զորս փնտռելու պիտի երթանք։

— Բայց, ապահո՞վ էք որ չէք սխալիր, պարոն։

— Ո՛չ, չեմ սխալիր Մորկան։ Այս թուղթը մեզի ճամբան ցոյց կու տայ հասնելու այդ քարայրը որուն մէջ պահուած են Հուասքարի համբաւաւոր գանձերը։

— Թարգմանեցէք այդ գրութիւնը, պարոն։

— Հինգ վայրկեան թողուցէք զիս։

Գետին տապալած ծառի մը բունին վրայ նստեցաւ, հանեց մատիտ մը ու տետրակ մը, և սկսաւ աշխատիլ։ Մորկան, Պարթըն և Օ'Քոնոր, աչքերով կը լափէին անոր թարգմանած տողերը. կարծես երեքն ալ յանկարծական սաստիկ տենդէ մը բռնուած էին, այնպէս կը դողային բոլոր մարմնով։ Երկրաչափն ալ հանդարտ չէր։ Ստէպ կը բացագանչէր, ու քանի կը թարգմանէր վաւերաթուղթը, դէմքին վրայ այնքան կը սաստկանար զարմացումը։

Տասը վայրկեան վերջ վերցուց գլուխը և սեւեռելով աչքերը որսորդներուն վրայ, ըսաւ յուզուած ձայնով։

— Սխալած չեմ, ստուգիւ ինքաներու գանձին վրայ է խնդիրը։

— Ըսէ՛ք, Սըր Ճօն, հարցուց Պարթըն, մե՞ծ է այս գանձը։

— Անսահման է Պարթըն, ա՛յնքան շատ՝ որ կը գնէ Նիւ-Եօրքը բոլոր արուարձաններով։

— Ո՞րուն էր այս գանձը, հարցուց Օ'Քոնոր։

— Մտիկ ըրէ՛ք ինծ, բարեկամներ։ «Շուրջ 1525ին, Բերուի կայսրը Հուէյնա-Քարաք մեռնելով՝ կայսրութիւնը կը թողուր որդւոյն Հուասքարի, իսկ միւս որդւոյն Աթապալիբայի կը յանձնէր՝ Գուիթոյի թագաւորութիւնը։ Հինգ կամ վեց տարի երկու եղբայրները համերաշխ կ'ապրին, յետոյ մէջերնին նախանձ մը ծագելով, եղբայրասպան արիւնալից պատերազմներու կը ձեռնարկեն։

Հուասքար՝ նախանձելով եղբօրը ստացած ժողովրդականութեան վրայ, ու փառասիրութեամբ լեցուած, հրամայեց եղբօրը իրեն թողուլ Գուիթոյի թագաւորութիւնը։ Աթապալիբա մերժեց ու երկու կողմէն սկսաւ կատաղի կռիւը։ Գուիթոյի թագաւորը՝ գեղեցիկ, երիտասարդ, վեհանձն ու ամենաճարպիկ զօրավար, կոտորեց կայսերական բանակները մի քանի պատերազմներու մէջ, մի առ մի գրաւեց քաղաքները ու յաջողեցաւ վերջապէս եղբայրը գերի բռնել ու Քասսամասքա ղրկելով բանտարկել։

«Դժբախտ կայսրը՝ հօրմէն ժառանգած ահագին գանձեր ունէր ու զանոնք պահել տուած էր տեղ մը՝ որ միայն իրեն և իր ամենահաւատարիմ (curachi)[1] քուրաքիներուն ծանօթ էր, որովհետև զանոնք թաղող մարդիկը սպաննել տուած էր. ու երբ՝ Բէրուին տիրապետող Ֆրանչէսքօ Բիծարոյի զօրավարները, Սոթօ և Պարքա, իրեն այցելեցին, այդ գանձերը անոնց խոստացաւ՝ թէ որ զինքն ազատէին։ Դժբախտաբար՝ Աթապալիբա այդ խոստման համար առաւ, ու վախնալով որ եղբայրը ազատծին պէս դարձեալ ասպարէզ պիտի նետուի, զայն գաղտաբար խեղդել տուաւ Քուիէզքուէզ զօրավարին։

«Ի զո՜ւր անյագ Սպանիացիք փնտռեցին այդ գանձերը. ի զո՜ւր տեղ շատ մը քուրաքիներ տանջեցին գաղտնիքը կորզելու համար. ո՛չ գանձերը գտնուեցան, ոչ ալ ատեն ատեն յանդուգն բախտախնդիրներու ձեռնարկները յաջող արդիւնքի մը յանգեցան։

«Այս թուղթը, բարեկամներ, կը մատնանշէ ճամբան՝ հասնելու այդ թաքստոցներէն մէկուն, թերևս գլխաւորին, ու թերևս միակին։

1. Բերուի այդ ազնուականներն էին, որոնք կայսրութեան կարևոր պաշտօնները կը վարէին։

— Այն ատեն պէտք է գտնել այդ գանձերը, ըսաւ Պարթըն։

— Բայց ո՞ւր կը գտնուին, հարցուց Մորկան։

— Լսեցէք ինձ բարեկամներ, ըսաւ երկրաչափը թանկագին վաւերաթուղթը պարզելով։ Մեր մեկնակէտը պիտի ըլլայ, ինչպէս կը ցուցնէ այս գծագիրը, Մամութներու Քարայրը։

— Այն ատեն գանձը մօտ է, ըսաւ Պարթըն։

— Ընդհակառակն, շատ հեռու ըլլալ կը թուի։ Կը ճանչնա՞ս Քարայրը։

— Այնպէս՝ ինչպէս Լուիզվիլը։

— Այն ատեն պիտի գիտնաս նաև որ գետնուղիներէն մէկուն ծայրը կը գտնուի անդունդ մը Մալստրում անունով։

— Գիտեմ. անդունդ մըն է որ դեռ հետախուզուած չէ, ու շատ խոր կը կարծուի։

Ուրեմն, անոր խորը, եթէ հաւատանք վաւերաթուղթի ըսածին, կը գտնուի գետնուղի մը՝ որ կը տանի ընդգետնեայ նաւարկելի գետ մը։

— Այս գետին ներքե՞ւն է գանձը։

— Ո՛չ, թուղթը կ'ըսէ թէ պէտք է կարել անցնիլ գետին ամբողջ ընթացքը, որ շատ երկար է, յետոյ առաջ երթալ շատ մը գետնուղիներէ։ Գանձը՝ պէտք է

գտնուի բոլորաձեւ մեծ քարայրի մը մէջ, որ հսկայ, քանդակուած սիւներու վրայ կը հանգչի։

— Բայց ո՞րքան հեռու Մալսդրումէն, հարցուց Մորկան։

— Թուղթը չ՚ըսեր զայն, սակայն կ՚իմացնէ որ պէտք է շատ օրեր նաւարկել ու շատ օրեր քալել։

— Զարմանալի՜ բան, ըսաւ որսորդը։ Ի՞նչպէս Մամութի քարայրը՝ այն քարայրին հետ կը միանայ ուր Ինքաներու գանձերը պահուած են։

— Ստուգիւ ապշեցուցիչ բան, երբ մտածուի Քէնտուկքիէն Բերուն բաժնող հեռաւորութիւնը, ըսաւ երկրաչափը։

— Ըսել է թէ՝ հսկայական գետնուղի՞ մը կը գտնուի Ամերիկայի ներքեւ։ Երբեք լսե՞ր էք ատոր վրայ խօսուիլը։

— Երբե՛ք, Մորկան։

— Սակայն ի՞նչպէս այդ թուղթը Շաւանիներու պետերուն քով կը գտնուէր։

— Ո՞վ ըսաւ թէ՝ Շաւանիներու ցեղը Ինքաներու մէկ ճիւղէն չէր։

— Դիտողութիւննիդ ճիշդ է, պարոն, բայց այս Ինքաները ի՞նչպէս հասած են Քէնտուկքի։

— Թուղթին մէջ նշանակուած գետնուղիի միջոցաւ։

— Երկու հազար մղոն երկայնութեամբ գետնուղի՜ մը։

— Այս գծագրութիւնը շինելու համար՝ պէտք է որ մէկը այդ զարմանալի ճամբորդութիւնը ըրած ըլլայ։

Մորկան ապշած իրեն նայեցաւ։ Քարացեր մնացեր էր այդ տրամաբանութենէն, որ շատ իրաւացի էր։

— Ուրեմն, ըսել է թէ այս քարայրը գոյութիւն ունի։

— Պէ՛տք է որ գոյութիւն ունենայ, Մորկան։ Անտարակոյս Ինքաներու խումբ մը անցած է այս երկայն ճամբան, ու յետոյ՝ գոցած է Մամութի քարայրին հանող հորը։

— Ի՞նչ կ՚որոշէք, պարոն, ճամբորդութիւնը պիտի փորձե՞նք։

Երկրաչափը չպատասխանեց. անշուշտ կը մտածէր այսպիսի ձեռնարկի մը բազմաթիւ վտանգներուն վրայ։

— Պարոն, ըսաւ Մորկան յուզուած ձայնով, գիտեմ որ դուք, ո՛չ միայն ճարպիկ որսորդ մը և արիասիրտ մարդ մըն էք, այլ նաեւ անուանի երկրաչափներէն մէկը՝ որոնցմով կը պարծենայ Քէնտուկքի, և ամենէն հմուտ գիտնականներէն մին Միացեալ–Նահանգի։ Անցէք մեր գլուխը ու մենք ձեզի պիտի հետեւինք ո՛ւր որ

տանիք։ Թէ որ գանձը գտնէք, զմեզ պիտի փրկէք խեղճութենէ և Շավանիները ստոյգ մահուանէ։

— Ճամբորդութիւնը գիս կը մղէ Մորկան. բայց մտածեցի՞ք մեր դիմագրաւելիք վտանգներուն վրայ։

Վտանգները զմեզ չեն վախցներ, ըսաւ Պարթըն։

— Թերևս մեզմէ մէկը մորթը հոն ձգէ։

— Հոգ չէ, ըսաւ Օ'Քոնոր։

— Լա՛ւ ուրեմն, կ'ընդունիմ ձեր պետն ըլլալ, սակայն պէտք է որ երկու երդում ընէք։

— Խօսեցէ՛ք, ըսաւ Մորկան։

— Նախ և առաջ երդուընցէ՛ք որ ինծ պիտի հնազանդիք կուրօրէն։

— Կ'երդնո՛ւնք, ըսին երեք որսորդները։

— Երդուընցէ՛ք յետոյ գանձին կէսը Շավանիներու պետերուն յանձնել։

— Կ'երդնո՛ւնք, պոռացին որսորդները հանդիսաւոր ձայնով։

— Լաւ ուրեմն, վաղը Լուիզվիլ պիտի դառնամ պատրաստելու համար ինչ որ անհրաժեշտ է մեր յանդուգն ճամբորդութեան, ու գործերս կարգադրելու համար։ Իսկ դուք Մամութի քարայրը պիտի եր-

թաք, բարեկամութիւն պիտի հաստատէք առաջնորդներու հետ, ու Մալսդրում տանող գետնուղին պիտի ուսումնասիրէք։ Լռութիւն՝ ամէն բանէ աւելի, ոչ ոք պիտի գիտնայ մեր ճամբորդութիւնը։

— Քանի՞ օր պէտք է պատրաստութեանց համար, հարցուց Պարթըն։

— Կը համարիմ քսան օր։

— Պարոն, ըսաւ Մորկան, շատ սո՞ւղ են այն առարկաները որ մեզի անհրաժեշտ կարևոր են։

— Անշուշտ, բայց այդ մասին մի՛ խորհիր։ Մեզի պէտք եղածները քսան անգամ վճարելու կարողութիւնը ունիմ։ Եթէ չեմ սխալիր դուն մեքենավար ես։

— Վեց տարի ճամբորդեցի խաղաղականի ընկերութեան նաւերուն վրայ։

— Իսկ դո՛ւն, Օ'Քոնոր նաւազ եղա՞ծ ես։

— Այո՛, պարոն, շատ տարիներ։

— Բա՛ւ է այսչափ։ Դառնանք բարեկամներ։

*
* *

Յաջորդ օրը Սմոքիի մարմինը կը թաղուէր Թանկագին Սնտուկին եղած փոսին մէջ, ու քանի մը ժամ յետոյ՝ երկրաչափն ու պառաւը կը մեկնէին դէպի Լուիզվիլ, իսկ որսորդները Մամութի քարայրը։

Գ․

ՄԱՄՈՒԹԻ ՔԱՐԱՅՐԸ

Հին աշխարհի ոչ մէկ քարայր՝ մեծութեամբ, խորութեամբ ու գեղեցկութեամբ կրնայ մրցիլ Քէնթուկքի նահանգին Մամութի քարայրին հետ։

Այս ընդարձակ այրը որ կը խոռոչուի լերան կողէն ներս ու երկրիս խորերը կը թափանցէ՝ հողը հսկայական սպնգաքարի մը վերածելով, ով գիտէ՝ ինչպիսի զարհուրելի յեղաշրջումէ մ'առաջ եկած է։ Ան քիչ հեռու է Կրին–Րիվըրէն (կանաչ գետէն), գրեթէ Քէնթուկքիի ճիշդ կեդրոնը։

Կարծես թէ այդպիսի քարայր մը, պէտք էր մեծղի մուտք մը ունենալ, և սակայն բոլորովին հակառակն է։ Հոն կը մտցուի՝ քառասուն ոտք խորութեամբ և հազիւ երեք մեդր լայնքով՝ տեսակ մը հորէ, որուն մէկ անկիւնէն կը գահավիժի առուակի մը ջուրը, այնպիսի դժոխային շառաչով որ՝ հոն մէջը՝ շատ հեռուներէն ալ կը լսուի։ Ամենէն ուժեղ նկարագրութիւնը չի կրնար նուաղ գաղափար մ'իսկ

տալ այդ քարայրին, որով կը պարծենան Հիւսիսային Ամերիկացիք։

Քաոս մըն է խաւարչտին սրահներու, որոնք կը բարձրանան լերան մէջ, կ'իջնեն երկրիս խորերը՝ մերթ ուղիղ, մերթ ծամածուռ, երբեմն ընդարձակ ու բարձր, երբեմն նեղ ու ա՛յնքան ցած որ գլուխդ զարնես. քաոս մը հրաշալի գմբէթներու, այլանդակ քարանձաւներու, խորշերու և որջերու, հազարաւոր ներս ու դուրս ցցմունքներով ընդհատուած անսահման գմբէթներու, զարհուրելի կամարներու, ծակծըկուած ու կտրատուած մեծղի սիւներու՝ որոնց գագաթները ստէպ կը կորսուին խաւարի խորութեանը մէջ, զարհուրելի անդունդներու, խորհրդաւոր, տարօրինակ խոռոչներու՝ որոնց մէջ կը բնակին սպիտակ սարսռազդեցիկ ծղրիդներ, վճիտ ջուրերու՝ որոնք կը սահին կը վազեն ճերմակ մարմարէ անկողիններու վրայէն մերթ մրմնջելով և խոխոջելով, մերթ անդիմադրելի ուժգնութեամբ՝ հնչեցնելով գետնախորշերը անհուն շառաչով ու մռնչիւնով որոնք անձաւէ անձաւ անդադրում կ'արձագանգեն։ Վերջապէս քա՛ոս մըն է հրաշալի բիւրեղացումներու, թրքական Մինարէներու, ծառերու, ոլորտագծերու, ամենազուտ ալապաստրներու վրայ փորա-

գրուած գեղեցիկ ծաղիկներու. հազարաւոր ձեւերով ու մեծութեամբ շթաքարերու ու պտկաքարերու որոնք դիւթական շողիւններ կը ճառագայթեն և հազար հարիւրաւոր տեսակ մարմարներու՝ ոմանք սպիտակ, ոմանք կանաչ զմրուխտի նման, ուրիշներ՝ սուտակի պէս կարմիր, դեղին՝ տպազիոնի նման, երկնագոյն՝ շափիղայի պէս, արծաթեայ երակներով, աստեղավառ, շողշողուն. կարծես թէ երկրիս բոլոր գոհարները այդ խաւար անձաւներուն մէջ հաւաքած ըլլար պարիկ մը։

Հոն, այդ հազարաւոր կերպով աղեթափուած, փորուած լերան մէջն է որ կը հիացուի Գըխվըանտի Սենեակը՝ որ իր հրաշալի բիւրեղներով կարծես հազարաւոր արուեստաւոր ձեռքերէ աշխատուած ու քանդակուած ըլլար. հոն կը հիանաս՝ Ձիւնի գնդակներ կոչուած քարայրին վրայ՝ որ մեծղի սպիտակ վիմակոյտի մէջ փորուած է՝ և որուն մէջի գեղեցիկ մարմարէ դէզ դէզ ցրուած գնդակները վրադ սարսուռ կը բերեն. հոն է՝ Բերեկայի Խաւարանոցը՝ որուն որմերը կարծես ծալծալ դեղին քարով ծածկուած են, և որուն այդ վսեմ ծալքերը դիտողը թատրոնի մը նկարէն վարագոյրը պիտի կարծէ տեսնել. հոն՝ Աստուածներու սրահը, հին Հնդիկներու չի-

րիմները, և որուն մէջտեղը հսկայաձեւ կը բարձրանայ պտկաժանիի ճերմակ բրածոյ մը. Երիտասարդի Գմբէթը, այնքան բարձր՝ որ ամենազօրաւոր ջահերով իսկ կարելի չէ կամարը նշմարել. Արձագանգի հովիտը՝ որուն կրկնումները կ'ապշեցնեն, կը սարսափեցնեն՝ կասկածիլ կու տան թէ ոգիներու լեգէոն մը պահուըտած է մթին քարանձաւներուն մէջ. Անկարողներու Բնակարանը՝ ուր կը սնանին կուրծքը հիւանդները. վսեմ, ընդարձակ Աստեղակուռ Գմբէթյարկը՝ որ բիւրաւոր ադամանդեայ կտրուածքներով աստեղազարդուած՝ ջահերու լոյսին մէջ շլացուցիչ կը փալփլին։ Հոն է վերջապէս Մեռած Ծովը, մռայլ ու հանդարտ ջուրի մակերեւոյթ մը որ կ'երթայ կը կորսուի մթին կամարներու ներքեւ, ու սարսափելի ներքնուղիի մը ծայրը կը բացուի խորհրդաւոր Մալստրումը, այդ մեծ վիհը որ պիտի առաջնորդէր երկրաչափին և ընկերներուն՝ ինքաներու համբաւաւոր գանձը գտնելու համար։

Մորկան, Օ'Քոնոր, և Պարթըն՝ հաւատարիմ մնալով Սըր Ճօնի հրամաններուն ու ծախելով իրենց չնչին ստացուածքը, տասնուհինգ օրէ ի վեր եկեր կը բնակէին այդ բազմաթիւ պանդոկներէն մէկուն մէջ՝ որոնք կը գտնուէին այդ զարմանալի քա-

րայրին մօտերը։ Սերտ մտերմութիւն հաստատած էին առաջնորդներուն հետ, որոնց երբեմն վիսքիի ու ձիւնի շիշեր կու տային և իրենք զիրենք խանդոտ երկրաբաններ ներկայացնելով, մանրամասնօրէն զննուած այցելած էին քարայրը և մանաւանդ դէպ ի Մալսդրում տանող կամարասրահը։

Տասնուվեցերորդ օրը, Մորկան՝ քարայր երթալու համար, պանդոկի սանդուխներէն իջած պահուն՝ դէմ առ դէմ եկաւ Վէպէր երկրաչափին, որ նոր հասեր էր։

— Հո՞ս էք արդէն, պարոն, գոչեց Մորկան, պինդ մը սեղմելով Սըր Ճօնի ձեռքը որ իրեն կ'երկարէր։

— Զիս սենեակդ տար, և ապա կը խօսինք։

Մորկան զայն մտցուց վայելչօրէն յարդարուած սենեակ մը և անոր ներկայացուց հանգիստ աթոռ մը։

— Ամէն բան պատրաստ է, ըսաւ Սըր Ճօն. ասկէ երկու մղոն անդին, անտառի մը եզերքը բեռը կը սպասէ։

— Ծա՞նր է։

— Հինգ հազար երեքհարիւր քիլոկրամ։

— Հինգ հազա՛ր երեք հարիւր քիլոկրա՛մ, բացագանչեց որսորդը աչքերը բանալով։ Ինչո՞վ կը ձեւանայ այդ բեռը։

— Շոգեշարժ, բոլորովին պողպատէ նաւակէ մը, վաւերաթուղթին նշանակած գետը ելլելու կամ իջնելու համար։

— Սակայն ինչպէս պիտի իջեցնենք Մալսդրումին խորը։

— Կտոր կտոր է նաւակը, և իւրաքանչիւր կտոր վաթսուն ու եօթանասուն քիլոյէն աւելի չի կշռեր. նոյն իսկ մեքենան ալ առանձին է։

— Իսկ բեռին մնացած մասը։

— Կը բաղկանայ, ուտելիքներէ, ածուխէ, կանթեղի ձէթէ, զէնքերէ, զգեստներէ և Ռուգայրըլ մեքենաներէ։

— Ռուգայրըլ մեքենաներէ՞։

— Մեր ճամբուն վրայ թերեւս պիտի հանդիպինք այնպիսի տեղերու՝ ուր օդը շնչել կարելի չըլլայ։

— Դուք ամէն բան մտածեր էք, պարոն։ Եւ ո՞վ պիտի օգնէ բեռը վար իջեցընելու և անդունդին բերանը տանելու համար։

— Առաջնորդները և յիսուն խափշիկներ՝ որ բերել տուի մէկ բարեկամիս կալուածներէն, մեզի մեծապէս պիտի օգնեն։ Հիմա գնա՛ կանչէ ռահվիրաներուն պետը։

Ժամ մը ետք՝ քարայրի ռահվիրաներուն պետը ներկայացաւ երկրաչափին և ասոր հետ երկար խօսակցութենէ մը ետք,

միասին մեկնեցան խորհրդաւոր անդունդն այցելելու և բեռն իջեցնելու հարկ եղածները պատրաստելու համար։

Միեւնոյն իրիկուն՝ երկրաչափը առաջնորդներուն և որսորդներուն ճոխ սեղան մը կու տար՝ լաւագոյն պանդոկի մը մէկ շքեղ սրահին մէջ։ Ժամը իննին խմբակը սեղանէն ելլելով քարայրին մօտ կ'երթար, ուր կը սպասէր վեց կորովի ձիերէ քաշուած կառք մը՝ շրջապատուած յիսուն ուժեղ խափշիկներէ։ Այդ բեռնակառքին մէջն էր ամէն ինչ որ ինքաներու գանձին յանդուգն խուզարկուներուն պիտի ծառայէր։

— Գործի սկսինք, ըսաւ երկրաչափը։ Արշալոյսէն առաջ պէտք է ամէն բան լմննայ, որպէս զի ոչ ոք գիտնայ որ մենք երկրիս խորերը կ'իջնենք։

— Միթէ առաջնորդները պիտի չխօսի՞ն, անոր ականջին փսփսաց Մորկան։

— Ինձ երդուընցան բացարձակ լռութիւն պահել. ես անոնց պատուոյ մարդիկ ըլլալնուն կը հաւատամ։

Պարթըն, Մորկան, ռահվիրաներուն պետը իր տասը մարդերով ու քսան խափշիկներ, ամէնքն ալ ջահերով ու լամբարներով, իջան քարայրին մէջ. երկրաչափը, Օ'Քոնոր և ուրիշներ՝ շատ մը մալուխներ

հաստատելով սկսան կառքը պարպել և կտոր կտոր իջեցնել բեռները որոնց ամէն մէկը վաթսուն քիլօյէն աւելի չէր կշռեր։

Երկու ժամ չանցած նաւակին կտորները, մեքենան, պաշարը, գործիքները, ըզգեստները, զէնքերը, և վերջապէս ինչ որ առած էր երկրաչափը հորին յատակը կը հանգչէին. կը մնար միայն Մալսդրումին եզերքը փոխադրել զանոնք։

Երբ Ճօն՝ մարդիկը քիչ մը հանգստացուց, առատ վիսքիով զօրացուց, յետոյ բազմաթիւ ջահեր բաժնելով՝ մեկնումի նշան տուաւ։

Յիսուն սեւամորթները, առաջնորդները և երեք որսորդները, ջորիներու պէս բեռնաւորուած, խանդավառութեամբ ձեռնարկեցին առաջին ճամբորդութեան բացարձակ լռութիւն պահելով։ Ճամբան դըժուարին էր, մերթ կը բարձրանար մերթ կ'իջնէր, երբեմն երբեմն ընդհատուած կատաղի ջրահոսանքներէն՝ որոնք կը գահավիժէին բարձր ժայռերէն վար խորունկ պատռուածքներու մէջ, մեծղի ապառաժներէ, լպրծուն ճամբաներէ ուր ոտքի վրայ կենալը դժուարին էր. սակայն այդ մարդիկը երկաթէ սրունքներ ունէին և հերակլէններու պէս զօրաւոր։

Առտուան ժամը մէկին՝ խումբը կը հասնէր անդունդին բերանը, որուն խորքէն այնպիսի դղրդիւն կը լսուէր որ տեսակ մը սարսափ կ'ազդէր։

Երկրաչափը վերադարձուց յիսուն մարդիկը բեռին մնացած մասը բերելու համար։ Յետոյ ծռեցաւ անդունդին բերանը վար իջեցնելով չուանի կապուած կանթեղ մը։

— Բան մը կը տեսնուի՞, հարցուց Պարթըն։

— Բացարձակապէս ոչինչ, պատասխանեց երկրաչափը։

— Ի՞նչ բանէ առաջ կուգայ այս շառաչը։

— Ջրվէժէ մը, պատասխանեց երկրաչափը։ Յատակագիծը զայն ցոյց կուտայ։ Ո՞վ առաջ կ'իջնէ։

— Ե՛ս, ըսաւ Մորկան։

— Ե՛ս, գոչեց Պարթըն։

— Թէ որ ապահով ըլլայի թէ ուրուականի մը պիտի չհանդիպիմ՝ ես ալ կ'իջնէի մրմռաց Օ'Քոնոր, որ իր հայրենակիցներէն նուազ աւելորդապաշտ չէր։

— Առաջնութիւնը կուտամ Մորկանի, ըսաւ Սըր Ճօն։

Որսորդը՝ գօտիին կապեց ապահովութեան լապտեր մը, ու հեծնելու պէս նստե֊

ցաւ երկաթէ ձողի մը վրայ որ երկու ամուր չուաններու կապուած էր։

— Կը վախնա՞ս, հարցուց երկրաչափը, որ սրտի տագնապ մը զգաց։ Անծանօթը կը սարսափեցնէ ամէնէն աւելի արիասիրտներն ալ, Մորկան։

— Չեմ վախեր, պատասխանեց որսորդը։

— Իջեցուցէ՛ք զինքը, ըսաւ Սըր Ճօն առաջնորդներուն։

Չուանը սկսաւ դանդաղ դառնալ ճախարակին մէջ ու յանդուգն որսորդը սկսաւ սոսկալի վայրէջքը այդ խորհրդաւոր վիհին՝ որ թերեւս իրեն կը պատրաստէր զարհուրելի անակնկալներ։

Երկրաչափը, բաւական տժգունած, աչքերովը կը հետեւէր Մորկանի որ երկու ձեռքերով կառչած էր չուանին, ու կը սարսռար երկաթէ ձողին իւրաքանչիւր ճօճումին։ Իր ձայնը երբեմն երբեմն կը տիրէր՝ վիհէն դուրս ելլող խուլ դղրդիւնին։

— Կը վախնա՞ս, կը հարցնէր։

— Ո՛չ, կը պատասխանէր Մորկան անփոփոխ։

Անցնող այդ վայրկեանը դար մը երեւցաւ այդ մարդոց, երբ յանկարծ չուանը շեղեցաւ։ Երկրաչափը՝ որ ետ քաշուած

էր, վազեց անդունդին եզերքը ու վար նայեցաւ։

— Կեցէ՛ք, հրամայեց խեղդուկ ձայնով մը։

— Ի՞նչ պատահեցաւ, հարցուցին դողալով որսորդները և առաջնորդները։

— Այլ եւս լամբարը չեմ տեսներ, ու չուանը ձիգ չէ· պատասխանեց Սըր Ճօն։

— Անկարելի՜ է, գոչեցին Պարթըն և Օ'Քոնոր, որոնք ցուրտ քրտինք մը զգացին իրենց ճակատին վրայ։

— Լռութի՛ւն, ըսաւ երկրաչափը, Մորկանի ձայնը կը լսեմ։

Նորէն ծռեցաւ անդունդին վրայ, ու շունչը բռնելով ականջ դրաւ· վեր ելլող խուլ մռնչիւններու մէջէն լսեց Մորկանի ձայնը։

— Կեցէ՛ք, կը պոռար աներկիւղ որսորդը։

— Հասա՞ր յատակը, հարցուց Սըր Ճօն։

Կամ ձայնը ջուրի շառաչէն մինչեւ վար չհասնելով և կամ ուրիշ պատճառով պատասխան մը չառաւ. սակայն քառասուն տոք խորութեան մէջ յանկարծ նշմարեց լապտերը, որ կարծես պատի մէջէն դուրս կ'ելլէր և զգաց չուանին ձգտիլն ու ցնցուիլը։

— Թողուցէք իջնայ չուանը, լսուեցաւ անդունդէն։

Զուանը շարունակեց քակուիլ հարիւր ոտք եւս ու ձգտումը նորէն կորսնցուց· երկրաչափը վար նայելով՝ հազիւ տեսանելի լուսաւոր կէտ մը նշմարեց։

— Հասա՛ւ, գոչեց ան։

Հինգ վայրկեան սպասեց ու վեր քաշեց չուանը, որուն ծայրը չորս ծալլուած ու թրջած պզտիկ թուղթ մը կախուած էր։ Բացաւ զայն ու կարդաց մատիտով գրուած հետեւեալ բառերը, «Անվտանգ հասայ· կրնաք առանց վախի իջնել»։

— Կարգը քեզի է, Պարթըն, ըսաւ երկրաչափը։

— Պատրաստ եմ, տէ՛ր, պատասխանեց խառնածինը։

Հեծաւ երկաթէ ձողին վրայ ու հանգիստ՝ երկու վայրկեանէն իջաւ։ Օ'Քոնոր քիչ մը վարանելէ ետք հետեւեցաւ ընկերներուն։

— Հիմայ, ըսաւ երկրաչափը առաջնորդներուն դառնալով, իջեցնենք բեռը։

Դ.

ՄԱԼՍԴՐՈՒՄ

Ճախարակները և չուանները իրենց տեղերն էին։ Առաջնորդները՝ հետեւելով երկրաչափին տուած ուղղութեան բեռան կտորները չորս չորս կապեցին և իջեցուցին անդունդին խորը ուր Մորկան, Պարթըն և Օ'Քոնոր՝ զանոնք քակելով կը տեղաւորէին։

Աշխատութիւնը տեւեց երեք լման ժամեր. և այդ պահուն սեւամորթներն ալ հասան՝ բեռին մնացած մասը բերելով զոր իջեցուցին Մալսդրումի մէջ։ Առտուան ժամը վեցին ամէն ինչ լմնցած էր։ Երկրաչափը երկու հազար տոլար տուաւ առաջնորդներուն պետին, նոյնքան ալ սեւամորթներու պետին ու զանոնք ամէնքը երդուընցուց բացարձակ լռութիւն պահելու. յետոյ մալուխները վերցնել տուաւ և ամենուն ձեռքը սեղմելէ ետք հեծաւ երկաթէ ձողին վրայ՝ որով իր ընկերները վար իջեր էին։

— Պարոն, ըսաւ առաջնորդներուն

պետը, իրեններուն չուանը դարձնելու հրաման տալէն առաջ, վերջը այս չուանն ալ պիտի վերցնե՞նք։

— Այո՛, պատասխանեց երկրաչափը։

— Բայց եթէ որ ստիպուիք Մալսդրումէն ետ դառնալ։

— Ուշադրութիւն ըրէ՛ ինձ. թէ որ քեզ նեղութիւն չէ, ամէն օր կէսօրին եկո՛ւր այս անդունդին եզերքը, և եթէ հրացանի հարուածներ լսես, իջեցո՛ւր չուանը։

— Կը խոստանամ կատարել։

— Շնորհակալ եմ. ու թէ որ ողջ դառնամ երկրիս երեսը, առատօրէն զքեզ պիտի վարձատրեմ։

— Երթա՛ք բարով պարոն, Աստուած թող պահպանէ զձեզ։

— Մնաս բարով բարեկամ։ Տո՛ւր նշանը։

Չուանը սկսաւ քակուիլ և երկրաչափը իջաւ ահաւոր անդունդին մէջ որ ոտքերուն ներքեւ կը բացուէր։

Պատերը խորտուբորտ էին, հազարումէկ կերպ ճեղքերով, մերթ խոռոչացած ու մերթ ցցուած, այնպէս որ երկրաչափը անոնց կը զարնուէր և զգեստները կը պատռտէին։ Խորէն խուլ բոմբիւններ կուգային, և ան որչափ վար կ'իջնէր ա՛լ աւելի զարհուրելի կը դառնային։ Թէպէտեւ

գերազանցօրէն արիասիրտ էր, սակայն, այդպէս չուանէն կախուած պահուն, թանձր խաւարէ շրջապատուած՝ զոր կուրծքէն կախուած լամբարը հազիւ հազ կը լուսաւորէր, և սեղմուած սրածայր ժայռերուն միջեւ՝ սարսուռ մը զգաց։

Վար նայեցաւ։ Խորը, շա՜տ խորը կը տեսնուէին երեք լուսաւոր կէտեր, և անոնց շուրջը նշմարեց հազիւ տեսանելի և անշարժ մարդկային երեք կերպարանքներ։ Անտարակոյս իր երեք ընկերներն էին՝ որոնք սրտատրոփ կը հետեւէին սարսափելի էջքին։

Քառասուն քայլ խորութեան մէջ անոր ոտքերը՛ հանգչեցան տափարակ ժայռի մը վրայ որ դուրս կ'երկննար հորին մէջտեղը։ Զորս մութ քարայրներ փորուած էին խորը որոնց մէջէն կ'ելլէին այդ տարօրինակ աղմուկները․ կարծես թէ կատաղի ջրհոսանքներ կը թափէին անոնց մէջ։ Ոտքովը հրեց ինքզինքը ու շարունակեց իջնել։ Ուրիշ հարիւր ոտք խորութեան մէջ՝ տեսաւ որ՝ ահագին ճեղքուածքէ ջուրի սիւնակ մը ցայտելով՝ կատաղաբար կը նետուէր անդունդին խորը։ Շառաչը այնքան մեծ էր որ կարծես ժայռերը կը տապալէին, և ա՛յնքան սաստիկ ուժգնութիւն ունէր որ կը սպառնար լապտերը մարել։

խլացած, մորակուած ջրացայտէն ու փրփուրէն՝ որ մինչեւ իրեն կը հասնէր, իջաւ ջրվէժին ուղղութեամբ, ոտքերը դնելով ապառաժի մը վրայ՝ ուր իր երեք ընկերները կանգուն կեցած էին։

— Կեցցէք Պ. Վէպեր, պոռաց Պարթըն ականջէն ի վար։

Երկրաչափը հազիւ լսեց անոր ձայնը ջուրի ահռելի մռնչիւնէն։ Բռնեց բարեկամին ձեռքը ու պինդ մը սղմեց։

Զորս յանդուգն մարդիկ մտան գետնասրահի մը մէջ, կանգ առին պզտիկ քարայրի մը մէջ որուն գետինը ամենասեւ հող էր ու ասդին անդին ձեան պէս ճերմակ ժժմակներ ցրուած էին։ Այդ տեղ ազատօրէն կրնային խօսել։

— Ամէն բան է ըսաւ Մորկան։

— Գտա՞ր այդ անցքը որ մեծ գետնուղին կ'առաջնորդէ, ըսաւ երկրաչափը։

— Հետեւեցէք ինծի, պարոն։

Մորկան ձեռքերը կոթնցուց մեծղի որձաքարի մը որ սահեցաւ խողովակաձև բացուածքի մը մէջ, ու չորս ոտք տրամագծով կլոր անցք մը թողուց։

— Նայեցէք ըսաւ, լապտերը բարձրացնելով։

Երկրաչափը՝ առջեւը բացուած տեսաւ ահագին ընդարձակ գետնուղի մը, որուն

բարձր կամարը կը ծածկուէր մթութեան մէջ։ Մէջը՝ խորտուբորտ, կորատուած, խոռոչացած երկու ափերուն միջեւ մռայլ կատաղի գետ մը կը վազէր դէպ ի հարաւ–արեւմուտք։ Հոն կը տիրէր՝ զով, խոնաւ և դուրսի օդէն աւելի ծանր օդ մը, բայց կարելի էր շնչել։

— Անշուշտ աս է թուղթին մէջ նշանակուած գետը, ըսաւ երկրաչափը։

— Մարդ կը տեսնուի՞, հարցուց Օ'Քոնոր անհանգստութեամբ մը։

— Ո՞վ կ'ուզես որ ըլլայ, ըսաւ Պարթըն։

— Ինձ ըսած են թէ՝ քարայրներու մէջ ուրուականներ կ'ապրին։

— Առասպելնե՜ր, սիրելիս։

— Դառնանք, ըսաւ երկրաչափը, առաջնորդները իմ մէկ պատասխանիս կը սպասեն։

— Հարցում մը, Սըր Ճօն, ըսաւ Պարթըն։ Արդեօք առաջնորդներուն ըսի՞ք թէ՝ մենք Ինքաներու գանձերը փնտռելու կ'երթանք։

— Ո՛չ բարեկամ, անոնք կը կարծեն թէ՝ մենք մեծ երկրախուզական արշաւանքի մը կ'երթանք։

— Շատ լաւ ըրեր էք, պարոն։

Դարձան քարայրը ուր կեցած էր բեռը։

Երկրաչափը թուղթ մը պատռեց իր յուշատետրէն ու գրեց.

«Չուանը վեր քաշեցէք։ Ամէն բան լաւ կ'երթայ։ Մնացէք բարեաւ»։

Յետոյ զայն կապեց չուանին, զոր՝ առաջնորդները Պարթընին ատրճանակի մէկ հարուածով տուած նշանին վրայ վեր քաշեցին։

— Հիմայ սկսինք շինել նաւակը, ըսաւ երկրաչափը։

Պարթըն, Մորկան և Օ'Քոնոր գետափը փոխադրեցին թուանշանուած կտորները՝ որոնք շատ թեթեւ պողպատէ էին, բայց սաստիկ բաղխում մ'իսկ արհամարհելու չափ դիմացկուն։ Անմիջապէս գործի ձեռնարկեցին իրենց պետին առաջնորդութեամբ։

Երկու ժամ չտեւեց կտորները միացնելն՝ որոնք ամենագեղեցիկ, հանգիստ ու նեղ կողերով երեսունվեց ոտք երկայնութեամբ նաւ մը ձեւացուցին, տոկուն ցռուկով մը զինուած։

Մեքենայի և շոգեպտուտակի զետեղումը աւելի երկար տեւեց։ Մորկան՝ որ ինչպէս ըսինք, բաւական տարիներ մեքենավար եղած էր, ապահովցուց ընկերները թէ՝ յուսահատական պարագային այն նաւակը կրնար տասնըվեց հանգոյց ա-

ուելի արագութիւն մ՚առնուլ ժամուան մէջ։

Երկրաչափը՝ ժամը 12ին առաջարկեց քանի մը ժամ քնանալ։ Առաջարկը ընդունուեցաւ և իւրաքանչիւրը փաթթուելով իր հաստ վերմակին՝ պառկեցաւ նաւակին մօտ։

Երեկոյեան ժամը 8 էր երբ արթնցան։ Պաղ մսով առատ կերակուր մը կերան զոր երկրաչափը ծրարի մը մէջ ապահոված էր, յետոյ, ծխելէ վերջ, նաւակը քշեցին գետին մէջ՝ հաստատապէս կապելով զայն ժայռի մը ցցուածքին։

— Գեղեցի՜կ, հրաշալի՜ է, պոռաց Օ՚Բանոր, ովկիանոսներու վրայ ճամբորդութեանցս միջոցին, այսքան լաւ շինուած շոգենաւեր շատ քիչ անգամ տեսեր եմ։

— Ու երբ շոգեպինդ սուրայ, աւելի հիանալի պիտի ըլլայ, ըսաւ Պարթըն։

— Սկսինք բեռնաւորել, բարեկամք, ըսաւ Սըր Ճօն, շոգեմակոյկը անհամբեր է մեկնելու։

Երկու հազար եօթը հարիւր քիլօ բեռ կար լեցուելիք։ Չորս հարիւր քիլօ քարածուխ, երկու հարիւր ձէթ՝ լամբարներուն համար, երեքհարիւր քիլօ չոր ձուկ, չորս հարիւր պաքսամատ, երկու հարիւր բեմիքան (մսի ալիւր, ինչպէս կ՚ընէին

հնդիկները). հարիւր քիլօ ալքոհլ խոհանոցի կրակարանին համար, իսկ մնացածը՝ գործիքներ, ինչպէս լծակներ, երկաթէ ձողեր, երկու ուրիշ պտուտակներ, եւայլն. թէյ, շոքոլա, խահուէ, վիսքի, ձիւնի և պրանտիի շիշեր, սնտուկ մը աղ, հագուստներ, ծածկոցներ, ականի և հրացանի վառօդ, զէնքեր, բրիչներ, բահեր, չուաններ, կողմնացոյց, օդաչափ, երկու անգայտաչափ ճնշուած օդով, երկու ժամանակաչափ, չորս ռուգայրլ գործիքներ՝ հաստատուն մխոցով պզտիկ բոմբայով մը և շարժուն գլաններով, որպէս զի կարողանան օդոյ պահարանին պաշարը ապահովել, ու պզտիկ դեղարան մը եւայլն...

Բոլոր այս առարկաները շատ լաւ զետեղուեցան, այնպէս որ կարելի պիտի ըլլար բաւականաչափ տեղ մը ազատ թողուլ՝ հանգչել ուզողին իր ծածկոցը փռելու։

Ժամը 10ին վերջին պատրաստութիւններն աւարտեցան։ Երկրաչափը՝ չորս հատ Տէվիի դրութեամբ ապահովութեան կանթեղ վառել տուաւ, որոնք պատած էին՝ բիւրեղեայ խողովակով մը որ երկաթէ հաստ թելերով պաշտպանուած ու մետաղեայ ցանցով մը ծածկուած էր. յետոյ ելաւ շոգեմակոյկին վրայ որ մեղմօրէն կը տատանէր յորդաջուր գետին փրփրալից

ալիքներուն վրայ։ Ընկերները իրեն հետեւեցան մի քիչ յուզուած, ու տժգոյն։

— Բարեկա՛մք, ըսաւ Սըր Ճօն, ծանր ձայնով մը, թէ որ ձեզմէ մէկը արիութիւն չի զգար ինձ հետեւելու, թող խօսի։

Ոչ ոք պատասխանեց։

— Շնորհակալ եմ, բարեկամներս։ Պարթըն, շիշ մը բաց։

Խառնածինը հին վիսքիի շիշ մը բացաւ և լեցուց չորս գաւաթներ։

— Ի՞նչ անուն պիտի կրէ մեր շոգենաւը, հարցուց երկրաչափը։

— Հուռաքար, ասկէ լաւագոյն անուն մը չեմ կրնար գտնել, ըսաւ Մորկան։

— Հուրրա՜ Հուռաքարի համար, գոչեց Սըր Ճօն։

— Հուրրա՜, որոտացին որսորդները։

Ու բաժակները պարպեցին մէկ շունչով։

— Ա՛ն, յառա՜ջ մեքենան, հրամայեց երկրաչափը։ Եւ Աստուած պաշտպանէ զմեզ։

Մորկան որ ժամ մ'առաջ մեքենան վառած էր, կափոյրը բացաւ, շոգին շչեց, փռնչեց, գոռաց և պտուտակը սկսաւ դառնալ։

Հուռաքար ցնցուեցաւ ու յառաջ նետուեցաւ, մեծ գետնուղիին մռայլ ալիքները նետի մը նման ճեղքելով, մինչդեռ

վերջին և ահաւոր հուրրա մը կը դղրդեցնէր անչափելի կամարներուն արձագանգները։

ԺԵ·

ԽՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ՀԵՏՔ ՄԸ

Հուռաքար լայն փուռով, զօրաւոր մեքենայով մ'օժտուած սուզիւ հիանալի սուրացող մըն էր։ Պտուտակին զօրեղ մղումին ներքեւ, որ մռայլ ջուրերը պըտուտկելով կը խածնէր, երեւակայական արագութեամբ կը սուրար՝ ետեւէն ձգելով փոսփորացող ակօս մը որ հրաշալիօրէն կը փայլփլէր այդ գրեթէ կատարեալ մթութեան մէջ։

Նաւուն աջակողմէն ու ձախակողմէն ցռուկին վրայ տնկուած երկու լապտերներու կարմրօրակ լոյսին մէջ՝ ստուերի պէս կ'անցնէին ահագին ժայռեր, ոմանք ցցուած, կոր կամ գոգաձեւ և ոմանք խոռոչացած. ուրիշներ սեպացած սարսափելի ծայրերով՝ որոնք երբեմն գրեթէ

կուգային կը քսուէին երագասլաց շոգեմակոյկի պողպատէ կողերուն։ Կը տեսնուէին տարօրինակ ձեւերով հիասքանչ շթաքարեր ու պտկաքարեր՝ որոնք դիւթական շողեր կը ճառագայթէին. բարձր սիւնաժայռեր, այնքան բարձր որ կը կորսուէին խաւարին մէջ. այլանդակ ապառաժներու կուտակումներ՝ հազարումէկ ձեւերով փորուած, մթին ու խորունկ քարանձաւներ ու գետնուղիներ որոնց մէջ կը մռնչէին կամ կը շառաչէին ահագնադղորդ յորձանքներ։

Սըր Ճօն և ընկերները նաւուն եզերքը նստած առանց խօսելու կը դիտէին գետափը որ երագ երագ կը փախչէր և ալիքները որոնք կը ղռնչէին անհամար խարակներու միջեւ, ու սրտատրոփ մտիկ կ'ընէին շոգիին խուլ ռնչիւնները որ խորութենէ խորութիւն կը թափանցէր, թերեւս առաջին անգամ երեք հարիւր տարիներէ ի վեր, այսպէս արթնցնելով այդ սահմռկիչ արձագանգները։

Որչափ որ ստուգիւ այդ մարդիկը օժտուած էին նորօրինակ արիութեամբ մը, սակայն այդ ահագին կամարներուն ներքեւ և այդ սեւ ալիքներուն վրայ, վեցհարիւր ոտքէն աւելի վար երկրիս երեսէն, սաստիկ յուզուած և նոյն իսկ զարհուրած

էին իրենց այս յանդգնութեան վրայ։ Երկրաչափն, արշաւանքին ոգին, առանց սարսափի չէր որ կը դիտէր իրարու յաջորդող կամարները, որոնց ներքեւ նաւը կը սլանար հետզհետէ աճող երագութեամբ, զիրենք քարշ տանելով երկրիս անդունդները։

— Ի՞նչ կը զգաս, ըսաւ ան, Պարթընին դառնալով որ իր շատախօսութիւնը կորսնցուցեր էր։

— Պէտք է խոստովանիմ, Սըր Ճօն, որ սարսափած եմ, ըսաւ խառնածինը։ Ինձ կը թուի որ հազար մղոն վար կը գտնուիմ երկրիս մակերեւոյթէն։

— Եւ դեռ հազիւ սկսեր ենք։

— Արիութիւն պէտք է այս տեղ մխրճուելու համար։

— Գիտեմ, Պարթըն, և կը յուսամ որ այդ պիտի չպակսի մեզի։

— Կը կարծէ՞ք որ պիտի յաղթենք մեզի հանդիպելիք ամէն խոչընդոտներուն։

— Կը յուսամ, քանի որ հետերնիս ունինք զօրաւոր միջոցներ։ Ո՛չ ժայռերը ո՛չ ալ կրակը պիտի կարողանան կասեցնել զմեզ։

— Կրա՛կ... կրա՞կ ալ պիտի գտնենք։

— Չեմ պնդեր, բայց կը վախեմ։ Տաքը

կամ տասներկու օրէն՝ գետնուղիին բռնելիք ուղղութենէն կը հասկնանք զայն. թէ որ Մեքսիկայի ծոցին ներքեւէն կ'անցնի մեծ խոչնդոտներու չենք հանդիպիր. իսկ թէ որ կեդրոնական Ամերիկայի մեծ պարանոցին ներքեւէն անցնի, հաւանաբար պիտի կռուինք հրաբուխներու դէմ։

— Ու թերեւս շնչահեղձ պիտի մեռնինք։

— Եւ ճիշդ շնչահեղձ չմեռնելու համար հետս միասին բերի Ռուգայրըլ գործիքները։

— Իսկ լաւաներուն դէմ ի՞նչպէս պիտի կռուինք։

— Չեմ գիտեր, բայց զքեզ կ'ապահովցնեմ որ պիտի անցնինք, Պարթըն։ Ու քանի որ հնդիկները անցեր են, չեմ գիտեր մենք ինչո՞ւ պիտի չկարենանք անցնիլ։

— Եւ կը կարծէ՞ք...

— Լռութի՛ւն, ըսաւ երկրաչափը, ի՞նչ է այս աղմուկը։

— Ուշադրութի՛ւն, պոռաց Օ'Բռնոր որ ցռուկին վրայ կանգնած հոսանքը կը քննէր։ Պատրա՛ստ յենաձողին, Մորկա՛ն։

— Ի՞նչ կը պատահի, հարցուց Սըր Ճօն դէպի յառաջակողմը գալով։

— Խութեր կան, պատասխանեց նաւազը։

— Կը տեսնուի՞ն։

— Ո՛չ, բայց ապահով եմ որ չեմ խաբուիր. հոսանքը կը ջախջախուի կատաղօրէն։

Ցռուկին առջեւ կը լսուէր զարհուրելի մռնչիւն մը։ Բարայրներու արձագանգները կը կրկնէին այդ դղրդիւնը այնպիսի սաստկութեամբ որ՝ կարծես երկու երեք հարիւր քայլ անդին ահագին ջրվէժ մ'ըլլար։

— Թիերը առէ՛ք, պոռաց երկրաչափը, լապտեր մը դէպ յառաջ երկնցնելով։ Որչափ որ շոգենաւակնիս ժայռի մը պէս ամուր է, սակայն բախում մը կրնայ աղետալի ըլլալ։ Օ՛ն, Մորկա՛ն, կեցո՛ւր պտուտակը։

Աղմուկը այս պահուս ա՛յնքան սաստկացեր էր որ մարդոց ձայնը կը խափանէր։ Շոգեմակոյկին երկու ծայրերը դրուած լապտերներուն լոյսով խառնաշփոթ կը նշմարուէին հրէշակերպ սեւ ժայռեր, զարհուրելի ծայրերով ցցուած, որոնց դէմ կատաղաբար զարնուելով կը ջախջախուէր գետին հոսանքը։ Յենաձողի սխալ հարուած մը բաւական էր, հակառակ իր դիմացկուն կազմին, նաւը ջարդուփշուր ընելու։

Տասը վայրկեան, Հուասքար, մերթ զսպուելով, մերթ յաջ կամ ձախ քշուե-

լով, դանդաղ՝ անցաւ այդ կրկնաշար խարակներուն և ժայռերու մէջէն, և ուսկից դուրս ելաւ ընդարձակ այրի մը, տեսակ մը հսկայ քարայրի մէջ, ուր հոսանքին ձայնը աւելի տկար էր։

Երկրաչափը՝ բոլոր հասակով կանգնեցաւ լապտերը ձեռքին, բայց կամարը ա՛յնքան բարձր էր որ չէր տեսնուեր։ Ծռեցաւ դէպի աջակողմը, յետոյ դէպի ձախակողմը. սակայն ափը այլ եւս տեսանելի չէր։

— Ո՞ւր ենք, հարցուց Պարթըն։

— Ես ալ քեզմէ աւելի չեմ գիտեր, պատասխանեց Սըր Ճօն։ Սակայն ինձ կը թուի, որ ամենաընդարձակ քարայրի մը մէջ մտած ենք։ Հրացան մը պարպէ՛, նայինք կամարը ցա՞ծ է։

Պարթըն քարապին մ՚առաւ, ու կրակեց։ Այս անակնկալ պայթումին վրայ զարհուրելի դղրդիւն մը բրդաւ։ Այս ընդարձակ քարայրին արձագանգները յանկարծ արթննալով, կրկնապատկեցին, հարիւրապատկեցին հրացանին բոմբիւնը, այնպէս որ, կարծես մէկ անգամէն կը փլչէր կամարը, ու նոյն իսկ քանի մը ահագին կտորներ, անշուշտ խախուտ ըլլալով, վար թափեցան՝ ահագին բարձրութեամբ ջուրը վեր նետելով։

— Ո՜հ, գոչեց Պարթըն, ակամայ սարսափով, նայեցէ՛ք, նայեցէ՛ք Սըր Ճօն։

Երկրաչափը որ դեռ օդը կը նայէր, վար ծռեց գլուխը։ Չլսուած, տարօրինակ տեսարան մը ներկայացաւ աչքերնուն։ Աջ ու ձախ, առջեւէն ու ետեւէն, շատ ընդարձակ հեռաւորութեան մը մէջ, շողշողուն փայլակներ կ՚ակօսէին քարայրին սեւ ջուրերը։ Հազար, երկու հազար, տասնհազար, վերջապէս շա՛տ հազարաւորներ կայծակի արագութեամբ կը փայլէին ու կ՚աներեւութանային, հազար ու մէկ ուղղութեամբ զիրար կը խաչաձեւէին, ոմանք ուղղաձիգ, կոտրտուած, գալարուած, ուրիշներ կիսաբոլոր։

— Ի՞նչ են ասոնք։

— Ուրուականնե՛ր են, պոռչըտաց աւելորդապաշտ Օ՚Քոնոր, գահավիժաբար երեսը խաչակնքելով։

— Ձկներ են՝ որոնք կը կայտռեն ծուալից ջուրին մէջ, ըսաւ երկրաչափը։

— Թէ որ փորձենք հատ մը որսա՞լ, ըսաւ Պարթըն։

— Խե՞նդ ես, գոչեց Օ՚Քոնոր, յանկարծ սատանայ մը կ՚որսաս։

— Նետէ՛, ուռկանը ըսաւ երկրաչափը, հետաքրքիր եմ գիտնալու թէ ինչ ձուկեր կ՚ապրին հոս։

Պարթըն գնաց նաւուն յետսակողմը պզտիկ ուռկանը փնտռելու, զոր երկրաչափը նախահոգութեամբ հետն առած էր, ու նետեց ետեւի կողմէն, մինչդեռ շոգեմակոյկը տկար հոսանքէ մը քշուելով կը յառաջանար ընդարձակ քարայրին մէջ։

Այդ պահուն ալիքները հանդարտած էին ու լուսաւոր շողիւնները հազիւ թէ կը տեսնուէին։ Սըր Ճօն, Օ՚Քոնոր, Մորկան ու խառնածինը, նաւուն յետսակողմը ծռած, անհամբեր կը սպասէին ձկներու գալուն։

— Ահաւասիկ, մրմռաց յանկարծ խառնածինը։

Թեթեւ շողիւն մը տեսնուած էր նաւէն քանի մը քայլ անդին։ Գրեթէ անմիջապէս, Օ՚Քոնոր որ ուռկանին ծայրը ձեռքին մէջ բռնած էր, ցնցում մը զգաց թեւերը ընդարմացնելու չափ։

— Քաշէ՛, Պարթըն, պոռաց. սատանան բռնուեցաւ։

Զորս զօրաւոր բազուկներ վեր հանեցին ուռկանը որ դիւահարի պէս կը ցընցուէր։ Հազիւ թէ ցանցը ջուրէն դուրս ելաւ, երկրաչափը կանթեղն իջեցուց։

— Օ՜հ, գոչեց, օձաձուկ մըն է։

— Խէրը անիծա՛ծ, գոռաց խառնածինը, և երկո՛ւ մեդր ալ երկայն է։ Քաշէ՛։

Ուռկանը քաշուեցաւ նաւուն վրայ ու յատակը ձգուեցաւ։ Ձուկ մը, կամ լաւ եւս օձի տեսակ մը գրեթէ երկու մեդր երկայն և մարդու թեւի չափ հաստ, յուսահատօրէն կը տապլտըկէր ցանցին մէջ ջանալով զայն հարուածել։

— Կամա՛ց, կամա՛ց, սիրունս, ըսաւ Պարթըն, մեր պտուկը քեզի կը սպասէ։

Ձեռքը երկնցուց որ պինդ բռնէ. բայց հազիւ թէ անոր դպած էր, ետեւ գլորեցաւ ցաւագին ճիչ մ՚արձակելով։

Երկրաչափը, խռոված, վազեց քովը։

— Ի՞նչ պատահեցաւ, հարցուց։

— Ցանթահարուեցա՛յ... կակազեց խեղճ խառնածինը. ելեկտրական հոսանք մ՚ընդունեցայ։

— Արամա՛զդ վկայ, գոչեց Օ՚Քոնոր մեքենային ետեւը ցատկելով, սատանան որսացինք։

— Զգուշի՛ս, Մորկան, ըսաւ երկրաչափը՝ տեսնելով որ մեքենավարը ձեռքը կ՚երկնցնէր ահագին օձաձուկը բռնելու համար։

— Դանակի հարուածով մը սպաննեմ զայն, ըսաւ Մորկան։

— Հաւասարապէս քեզ ալ պիտի շանթահարէ. սպաննէ՛ գնդակի հարուածով մը։

Մորկան ատրճանակի գնդակ մը արձակեց օձաձուկի գլխուն, որ բաւական մը գալարուելէ ետք, մնաց անշարժ։

Երկրաչափը՝ լամբարին լոյսով ուշադրութեամբ քննեց զայն։ Ինչպէս ըսինք, երկու մեդր երկայն էր, գլանաձեւ, օձակերպ մարմնոյն միւս անդամներուն բաղդատմամբ՝ չափազանց երկայն պոչ մ'ունէր։

— Ուրեմն ի՞նչ բան է այս, հարցուց Մորկան։

— Ձուկ մը որ բնաւ չեմ տեսած, պատասխանեց Սըր Ճօն։

— Ծանօթ ձուկերէն մէկու մը չի՞ նմանիր։

— Այո՛, Ճիմնօթին կը նմանի։

— Ի՞նչ բան է այս պարոն Ճիմնօթը, հարցուց Պարթըն, որ դեռ ընդարմացող անդամները կը շփէր։

— Ասոր նման օձաձուկ մը, որ ան ալ շանթահարելու յատկութիւն ունի։

— Եւ այս ճիմնոթները կ'ուտուի՞ն։

— Հարաւային Ամերիկայի հնդիկները կ'ուտեն զանոնք։

— Թէ որ Ճիմնօթները կ'ուտուին, այս օձն ալ անշուշտ պիտի ուտուի։ Անմարսողութիւն մը պիտի կրեմ վրէժս առնելու համար։

— Բայց, թէ որ այս ձուկը մեռնելէն ետքն ալ հարուածելու ըլլայ, ըսաւ Օ'Քոնոր՝ որ խոհեմաբար հեռու կը կենար։

— Չե՞ս տեսներ որ անվտանգ զայն ձեռքս կ'առնեմ։ Մի՛ վախնար, նաւազ։

— Հը՛մ, ըրաւ Իռլանտացին գլուխը շարժելով, հոն տակը սատանային պոչը կայ, ապահով եմ։

— Կրակ վառենք, ու քննենք որ խաշի այս ճիմ... ճիմ... ի՞նչ անճոռնի անուն հնարեր են պատժելու համար պատուաւոր մարդիկը։

— Մի՛ աճապարեր Պարթըն, ըսաւ երկրաչափը. ճաշելու համար ցամաք պիտի ելլենք։ Օ՛ն Մորկան, վազէ՛ մեքենային։

Մեքենավարը տեղաւորուեցաւ հնոցին առջեւ ու քանի մը վայրկեան ետք շոգեմակոյկն սկսաւ դէպի արեւմուտք քալել, յետսակողմէն փոսփորացող ակոս մը ձգելով։ Քանի կը յառաջանար, այլանդակ ձեւերով ծակծկուած՝ մեծղի սիւնաժայռեր ջրոյ սեւ կոյտէն դէպի կամար կը բարձրանային, որուն հետ անշուշտ կը միանային։ Օ'Քոնոր որ յենաձողը կը վարէր, բաւական գործ ունէր անոնցմէ զգուշանալու համար։

Արդէն երեք մղոն կտրեր անցեր էին,

երբ երկրաչափը ցռուկէն տասներկու կամ տասներեք մեղր հեռուն նշմարեց ժայռերու անորոշ կոյտ մը։ Հազիւ ժամանակ ունեցաւ պոռալու. Մեքենան ետ, ետ դարձո՛ւր։

Շոգեմակոյկը սաստկօրէն դարձաւ իր վրայ, ու գալով ետեւի կողմէն բախեցաւ ժայռերուն՝ մետաղի հնչուն ձայնով մը որ հսկայ քարայրին արձագանգները թրթռացուց։

Սըր Ճօն ցամաք ցատկեց, ու նաւակը կապեց ժայռի մը ցցուածքին։ Օ'Քոնոր և խառնածինը իրեն հետեւեցան երկու լապտերներով, մինչդեռ Մորկան հնոցը կը մարէր։

— Ո՞ւր կ'երթանք, հարցուց Պարթըն։

— Հո՛ն վերը, բարձրաւանդակին վրայ, պատասխանեց երկրաչափը։

Երեք մարդիկ մագլցեցան խոնաւ ու սեւ ժայռերուն վրայ, ու սարահարթին հասան։ Պարթըն հետաքրքիր գիտնալու թէ՝ ուր կը լմննար գետափը, քիչ մ'աւելի առաջ անցաւ, լուսաւորելով ճամբան իր լապտերով, մինչդեռ Օ'Քոնոր կրակարան մը կը պատրաստէր ժայռի կտորներով։

Սակայն հազիւ յիսուն քայլ առած էր, լսուեցաւ սարսափահար պոռալը։

— Սըր Ճօ՛ն, վազեցէ՛ք, վազեցէ՛ք։

Զ.

ԶԱՐՀՈՒՐԵԼԻ ՅԱՐՁԱԿՈՒՄ ՄԸ

Երկրաչափը՝ լսածին պէս այդ ձայնը, խոյացաւ խառնածնին կողմը, մինչդեռ Օ'Քոնոր սահմռկած՝ ապահով ըլլալով որ ընկերը ուրուականի մը կամ ոգիի մը հանդիպած էր, դէպ ի նաւակ կը վազէր Մորկանը կանչելու համար։

Սարահարթը և տապալած ապառաժի մը վրայէն անցնելէն ետք, Սըր Ճօն՝ մթին գետնասրահի մը մուտքին առջեւ՝ տեսաւ Պարթըն գետին ծռած և առարկայ մը զննելու զբաղած զոր դեռ լաւ չէր հասկցած։

— Ի՞նչ գտար, հարցուց անոր։

— Վազեցէ՛ք Սըր Ճօն, ըսաւ Պարթըն, դանակ մը գտայ։

— Դանա՛կ մը, անկարելի է։

— Ահաւասիկ, պարո՛ն։

Երկրաչափը սաստիկ մտատանջութեան մատնուած, ուշադիր զննեց այդ զէնքը։

Նաւայա կոչուած սպանիական հաստատուն դանակներէն էր այդ, բերանը ամենանուրբ պողպատէ էր, փայլուն ու քիչ մը կոր։

— Այս դանակը ո՞վ բերած կրնայ ըլլալ հոս, ինքնիրեն հարցուց յօնքերը պոստելով։

— Անշուշտ մարդ մը, ըսաւ Մորկան որ Օ'Քոնորի հետ միասին ընկերներուն հասած էր։

— Բայց ո՞վ... ո՞վ...

— Թերեւս սպանիացիներ սպրդած մտած են հոս։

— Լրագիրները պիտի խօսէին այդ մասին։

Երկու հարիւր տարի առաջ լրագիր չկար, պատասխանեց Մորկան։

— Սակայն այս Նաւայան երկու դար առաջ չէ, ըսաւ երկրաչափը։ Մինչեւ հիմայ՝ հոս տիրող այս խոնաւութեան մէջ պիտի ժանգոտէր ան։

— Դիտողութիւննիդ ճիշդ է, ըսաւ Պարթըն։ Արդեօք կարելի չէ՞ որ վերէն ինկած ըլլայ այս զէնքը։

— Վերէ՛ն, բացագանչեց երկրաչափը։

— Երկրիս մակերեւոյթին հետ հաղորդակցութիւն ունեցող ծակէ մը թերեւս։

— Անհաւանական չէ, պիտի պահեմ այս զէնքը։

Զորսը միասին դարձան լճին եզերքը։ Օ'Քոնոր որ կրակը պատրաստեր էր, օձաձուկը վրան դրաւ խաշելու, մինչդեռ Պարթըն ապուրը կը պատրաստէր։

Առատ հին վիսքիի զօրութեամբ կերակուրը շուտով մը լափեցին։ Պարթըն՝ ընդունած ելեկտրական հոսանքին վրէժը այնպէս մը առաւ օձաձուկէն՝ որ այլ եւս շարժելու կարողութիւն չմնաց վրան, այնքան շատ էր կերած միսը, թէ և շատ ընտիր։

— Առաւօտեան ժամը վեցն է, ըսաւ երկրաչափը ժամացոյցը նայելով։ Գետնի վրայ պիտի քնանանք քանի որ վախ չունինք ո՛չ մարդերէ, ոչ գազաններէ։

— Եւ ոչ ալ գիշերուան խոնաւութենէն, աւելցուց Պարթըն, և որուն ուզածն ալ այդ էր։

Թէպէտ և վտանգ մը չկար, այնուհանդերձ յանդուգն ճամբորդները քովերնին առին իրենց հրացանները և ատրճանակները ու յետոյ հաստ ծածկոցներու մէջ փաթթուելով հանգիստ քնացան։ Քիչ յետոյ սկսան խորդալ՝ մեծ քարայրին արձագանգները արթնցնելու չափ։

Արդէն ութ ժամ անցեր էր, երբ Օ'Քո-

նոր, որ սարահարթին եզերքը՝ տեսակ մը որջի մէջ կը քնանար, յանկարծ արթնցաւ աջ սրունքի բումբին վրայ զգացած սաստիկ ցաւէն։

Ապշած ու սահմռկած, վախնալով որ այդ տգեղ կատակին հեղինակը իր երեւակայած ուրուականներէն մին ըլլայ, չհամարձակեցաւ շարժիլ, և ոչ ալ աչքերը բանալ։ Սակայն, վայրկեան մ՚ետք այդ ցաւը կրկնուեցաւ միւս սրունքին վրայ։

— Սուրբ Պատրիկ, օգնէ ինծի, մրմնջեց խեղճ մարդը ձեռքը ատրճանակին տանելով։

Զգուշութեամբ գլուխը վերցուց ու շուրջը արագ ակնարկ մը նետեց։ Աջակողմը, քսան այլ անդին կը վառէր կանթեղը, և անոր մօտ՝ վերմակներուն մէջ փաթթուած կը քնանային Պարթըն և երկրաչափը։ Նոյնչափ հեռաւորութեամբ իր ձախակողմը կը խորդար Մորկան։

— Ո՜հ, մրմռաց շունչ առնելով, արդեօք երա՞զ տեսայ։

Նորէն չորս կողմը նայեցաւ ան, բայց կանթեղը հեռու էր լաւ տեսնելու համար։ Համոզուելով երազած ըլլալուն, դարձեալ ընկողմանեցաւ, բայց վայրկեան մը ետք զգաց որ ձախ ձեռքի մէկ մատին մէջ երկու ակռաներ կը մխրճէին։ Վեր նետուե-

ցաւ մազերը տնկուած, աչքերը դուրս ինկած, քրտնաթոր ճակատով, ու սաստիկ սարսափի մատնուած։

— Ո՛չ, չեմ երազեր, ո՛չ, կակազեց։ Մէկը կ՚ուզէ զիս յօշոտել։

Ճիշդ նոյն պահուն գրեթէ՝ տեսաւ որ մեքենավարն ալ ծունկի եկաւ և սկսաւ շուրջը բան մը փնտռել։

— Է՛յ, Մորկան, ըսաւ դողդոջուն ձայնով, դուն բան մը չզգացի՞ր։

— Այո՛ անասուն մը որ զիս կը խածնէր։

— Զիս ալ։

— Տեսա՞ր զայն։

— Ո՛չ... մտիկ ըրէ...

— Մեքենավարը լռեց ու ականջ դրաւ։ Նորօրինակ աղմուկ մը՝ զոր արձագանգը կը կրկնէր, կը լսուէր իրենց շուրջը. կարծես մարախներու բանակ մը կը մօտենար։

— Պ. Վէպէ՜ր, պոռաց Օ՚Քօնոր աւելի եւս սարսափած։

Երկրաչափը և խառնածինը որ մէկ աչքով կը քնանային, այդ ձայնին վեր ցատկեցին։

— Ի՞նչ ունիս նաւա՛զ. հարցուց Պարթըն։

— Յարձակո՛ւմ կը կրենք։

— Բայց ո՞րմէ, հարցուց երկրաչափը, կարելի՛ բան չէ։

— Ճի՛շդ է, յարձակում կը կրենք, հաստատեց Մորկան։ Ա՜հ...

Սուր ճիչ մը յաջորդեց մեքենավարի բացագանչութեան։

— Առնէ՛տ մը խեղդեցի, գոչեց Մորկան. այս անասնիկն էր որ գիս կը խածնէր։

Խառնածինը բարձրաձայն քրքիջով մը դղրդեցուց կամարները։

— Եղո՛ւկ ձեզի, գոչեց խնդալով, առնետներէն վախնա՛լ։

— Մտահոգիչ բան է, Պարթըն, թէ որ յարձակողները բազմաթիւ են, ըսաւ երկրաչափը։ Ուրիշներ ալ տեսա՞ր անոնցմէ, Մորկան։

— Չէ՞ք լսեր այս աղմուկը։

— Այո՛, այո՛, գոչեց երկրաչափը վեր ցատկելով։ Ետ քաշուինք բարեկամներ։

— Ես կը մնամ, ըսաւ յամառ խառնածինը։ Ի՞նչ զարմանք, փախչի՞լ առնէտներու խմբակի մ'առջեւէն։

— Միլիոնաւոր առնէտներու առջեւէն, ըսաւ Սըր Ճօն։ Եթէ չփախչինք, ողջ ողջ զմեզ պիտի յօշոտեն։

Հապճեպով հաւաքեցին ծածկոցները, զէնքերն ու կանթեղը և աճապարեցին հեռանալ սարահարթէն. սակայն քանի քայլ չառած՝ կրծողներու յառաջապահ խումբին առջեւ գտնուեցան։

— Զարհուրելի՜ գաղթում մըն է աս, գոչեց երկրաչափը կանգ առնելով։

Ու չէր սխալեր։ Ժայռերը, մինչեւ ուր որ կանթեղներուն լոյսը կը զօրէր, ծածկուած կ'երեւէին՝ կապարագոյն մորթով խոշոր առնէտներու խիտ խաւով մը։ Հարիւր հազար, երկու հարիւր հազար, ու թերեւս հինգ հարիւր հազար էին այդ կրծողները, որոնք անօթութենէ կատղած՝ պատրաստ էին իրենց որսերուն վրայ նետուելու և անոնց ոսկրները մաքրելու՝ անդամազննութեան համար պատրաստողներէ աւելի լաւ։

— Ի՜նչ տեսարան, գոչեց Պարթըն։

— Ե՛տ քաշուինք, ձայնեց Սըր Ճօն։

— Ճամբան կտրուած է ըսաւ Մորկան. նաւակը այդ բանակներուն ետեւը կը գտնուի։

— Ջանանք մեզի ճամբայ բանալ։

Առաջին գունդերը մօտ էին։ Երկրաչափը, Պարթըն, Օ'Քոնոր և Մորկան, հրացանները փողերէն բռնելով սկսան աջ ու ձախ հարուածել։ Ջո՛ւր աշխատանք, անոնցմէ տասը հատ կը սպաննէին, և առջեւնին տասըհազար հատ կը գտնէին որոնք միշտ կը յառաջանային սուր ճիչեր արձակելով։ Եւ ասիկայ դեռ յառաջապահ գունդն էր։

Ցարձակումը՝ շուտով զարհուրելի դարձաւ։ Առնէտները տապալեցին կանթեղը, սկսան մագլցիլ որսորդներուն և երկրաչափին սրունքներէն վեր։ Բաւական գործ ունէին իրենք զիրենք փրկելու համար։

Արդէն երեք չորս հատ անոնցմէ Պարթընին գրպանը մտեր էին, Մորկանին տափատը բզիկ բզիկ եղած էր. երկրաչափը և Օ'Քոնոր այլեւս չէին կրնար դիմադրել։

Պէտք էր անպատճառ ետ քաշուիլ։

— Զարնէ՛նք, պոռաց Պարթըն։

— Դէպի ետ, հրամայեց երկրաչափը։

Վեր առին կանթեղները և փախչիլ սկսան վազելով, մինչ սոված կրծողները կը լափէին իրենց ընկերներուն դիակները։

Երկու հարիւր քայլ անդին՝ կար երկու կամ երեք մեդր բարձր սեպ ողորկ կողերով ժայռ մը. երկրաչափը և որսորդները՝ ակնթարթի մէջ հոն մագլցեցան իրենք զիրենք ապահովցնելով։

Է.

ՋՐՎԷԺԸ

Ճիշդ ժամանակն էր։ Վայրագ կրծողներու անհուն բանակը, միշտ աւելի խիտ, այն ատեն կը հասնէր ժայռին առջեւ, ուր՝ ճամբուն վրայ անյաղթելի արգելքի մը հանդիպող հեղեղի մը նման՝ բախելով, գաղթողներու շարքերը խորտակուեցան։ Աննկարագրելի խառնակութիւն մը բրդաւ ժայռին շուրջը։ Անկարող յետս ընկրկելու ետեւէն եկողներու մղումէն, առնէտները թաւալեցան առջեւի գունդերուն վրայ, անցնելով անոնց մարմնոյն վրայէն ու զարհուրելի կռիւներ մղելով իրարու հետ։ Պզտիկ գազանները գրգռուած՝ չկարենալով լուծել վրէժնին հանդիպած արգելքէն, իրենց ընկերներուն վրայ ինկան, ու զանոնք սկսան անլուր կատաղութեամբ յօշոտել։

Կէս ժամ տեւեց՝ մինչեւ որ բանակը երկուքի բաժնուեցաւ։ Երկրաչափը և ընկերները՝ որ կանթեղները վար կախեր էին գետնէն քիչ մը վեր բռնելով, մեծ հե-

տաքրքրութեամբ կը հետեւէին այդ անսպառ շարքերու շարժումներուն և անոնց վրայ կը տեղացնէին ժայռի կտորներ։

— Անիծուածներ, գոչեց Պարթըն, որ զարմացումէն դեռ սթափած չէր։ Նման տեսարան մը կեանքիս մէջ երբեք չէի տեսած։

— Ատոր վրայ չեմ տարակուսիր, ըսաւ երկրաչափը։ Այսպիսի հսկայ գաղթում մը տեսնելու համար հոս պէտք էր իջնել։

— Բայց ուսկէ՞ց կու գան այս բոլոր կրծողները։

— Չեմ գիտեր։ Երկրիս ներքեւը կը վխտայ այս վայրագ անասնիկներով՝ որոնք յանհունս կ'աճին ու կը բազմանան, և մէկ օրէնք միայն կը ճանչնան, կրծել ու բզկտել, փորել ամէն բան և ամէն տեղ։

— Ուշադրութիւն ըրէ՞ք պարոն, որ ամէնքն ալ համագոյն են։

— Ամէնքն ալ մէկ ցեղէ են։ Առնէտները օտարներու չեն հանդուրժեր։

— Ոհո՜, ուրիշ ցեղե՞ր ալ կան։

— Կային, քանի որ փճացան տիրապետողներէն։

— Տիրապետողներէ՞ն. բացատրեցէք մտքերնիդ Սըր Ճօն։

— Առաջին առնէտները որոնք Եւրոպա տարածուեցան, համանման չէին անոնց որոնց գաղթելը կը տեսնես, այլ աւելի թխագոյն. և հիւսիսային գաւառներէն իջած էին վանտալներու բանակներուն ետեւէն։ Վեցհարիւր տարի ետք, կրծողներու նոր ցեղ մը, աւելի զօրաւոր, աւելի կատաղի և մոխրագոյն, վար իջաւ՝ կատաղօրէն հալածելով ընդգետնեայ հին բնակիչները, որոնք ստիպուեցան ասպարէզէն հեռանալ։

— Ուսկէ՞ց կու գային այս նոր կրծողները, հարցուց Օ'Բոնոր։

— Կեդրոնական Եւրոպայէն, գերման հետեւակներուն ետեւէն՝ որոնք արշաւեցին Ֆրանսա և Իտալիա տասնըվեցերորդ դարուն վերջերը։

— Բարբարոսնե՞րուն կը հետեւէին, հարցուց Մորկան։

— Անշուշտ, և բաւական մօտէն։ Բարբարոսներու ամէն հոսանքին առնէտներու գաղթականութիւն մը կը հետեւէր։

— Այս նոր աշխարհակալները ի՞նչ ըրին։

— Գրեթէ ամբողջովին ջնջեցին թխագոյն մուկերը, սակայն, երկար ատեն չկարողացան յաղթութեան պտուղը վայելել։ Որովհետեւ ասիական առնէտներու հսկայական արշաւանքը վրայ հասաւ հա-

րիւր տարի ետք։ Եւ այս նոր ցեղն է որ կը տիրէ ներկայիս Եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ։

— Ուսկի՞ց կու գային։

— Կասպից ծովու մօտերէն։

— Ի՛նչ սրունքներ, բացագանչեց Պարթըն։

— Այս առնէտները, շարունակեց երկրաչափը, Կոմանի անապատին մէջ պատահած մեծ երկրաշարժի մը հետեւանքով առաջ եկած գետնի ահագին պատռուածքներէն ու ծակերէն դուրս ելած էին։ Անոնց մէկ մասը դէպ ի հիւսիս՝ Սիպերիա տարածուեցաւ, և հասաւ մինչեւ Եագուցք քաղաքը։

— Անհաւատալի՛ է, ըսաւ Մորկան։

— Բայց ստոյգ է։ Այս կրծողները՝ քաղաք մտնելով կատաղօրէն յարձակեցան երկրին մկներուն վրայ։ Զարհուրելի կռիւը երեկոյեան ժամը չորսին սկսաւ և երկար ժամեր տեւեց․ Նախկին տէրերը՝ բազմութենէն յաղթուած՝ տեղի տուին, և ստիպուեցան հեռանալ։

— Ո՞ւր գաղթեցին։

— Զարաճճիները, աւելի խորամանկ, Վոլկա գետին վրայ խարսխած նաւերուն մէջ մտնելով, Ռուսիոյ ներսերը փոխադրուեցան, ուսկից՝ յետոյ արշաւեցին Եւ-

րոպա ծայրէ ծայր։ Թխագոյն մկները արդէն տասանորդուած՝ չկարողացան գլուխ ելլել այս նոր աշխարհակալներուն հետ՝ որոնք աւելի զօրաւոր էին, և աներեւութացան։

— Եւ ի՞նչպէս Ամերիկա եկան, հարցուց Պարթըն։

— Նաւերու մէջ՝ մեծ պարոններու պէս։

— Զրխարար։

— Անշուշտ, և հաւանօրէն խոհարարի մառանին մէջ ծածկուած։

— Եւ ա՛յսքան ահագին թուով բազմացե՞ր են։

— Յիսուն տարուան ընթացքին ասիական մկները ա՛յնքան բազմացան որ, մի քանի քաղաքներու մէջ հասարակաց վտանգ մ'եղան։ Բարիզի մէջ ա՛յնքան շատ են, որ բնակիչները ստիպուած են տարուէ տարի մեծ որսորդութիւններ կազմակերպել։

— Բայց ի՞նչ կերպով։

— Մեծ քաղաքներու կոյուղիները զարհուրելիօրէն վարակուած են, ըսաւ Սըր Ճօն։ Որսորդները՝ այդ կոյուղիներու գլխաւորներէն մին կը փակեն, յետոյ հակառակ կողմէն՝ յարձակումը կը սկսի բազմաթիւ որսորդ շուներով, որոնցմէ շատեր զոհ կ'երթան առնէտներու ակռա-

ներուն։ 1849ի դեկտեմբերին, Բարիզի մէջ, քանի մ'օրուան ընթացքին 240 000 սպաննեցին անոնցմէ։

— Վա՜յ թշուառութեանս, գոչեց խառնածինը. ըսել է միլիոնաւոր մուկ կայ Բարիզի մէջ։

— Երեւակայեցէք որ՝ երբ Մոնֆոքոնի հին սպանդանոցը կործանեցին, սպաննուած առնէտներու միսը վեց միլիոն քիլօկրամ հաշուեցին։

— Այս մեծ որսորդութեանց մէջ ըսպաննուած առնէտները ի՞նչ կ'ընեն, կը թաղե՞ն։

— Ի՞նչ կ'ըսես. վաճառականներ կան որ կը գնեն զանոնք, և անոնց մորթով ամենանուրբ ձեռնոցներ կը շինեն։

— Կարելի չէ՞ անճիտել այս վայրագ կրծողները։

— Ի՞նչ կերպով։ Առնէտները ահռելիօրէն բազմածին են. տարին երեք անգամ կը ծնին և ամէն անգամ տասներկուքէն մինչեւ տասնութ ձագ կը ծնին։

— Պարոն, կը կարծէք որ այս առնէտները ժամանակի ընթացքին լուրջ վըտանգ մ'ըլլան, հարցուց Մորկան։

— Պիտի չզարմանայի թէ որ օր մը հին քաղաքի մը կոյանոցները փողոցներու մէջ պոռթկային միլիոնաւոր կրծողներ ու քաղաքացիները հալածէին։

— Այդպիսի տեսարան մը կ'ուզէի տեսնել, գոչեց Պարթըն, խնդալէն մարելով։

— Պլինիոս կը պատմէ թէ՝ ըսաւ երկրաչափը, ամբողջ քաղաքներ աւերեցան առնէտներէն։

— Կը հաւատա՞ք, ըսաւ Մորկան։

— Թերեւս։

Խօսակցութեան պահուն՝ առնէտներու բանակները կը շարունակէին անցնիլ խիտ խիտ, կատղած, ու ճչալով, և դէպ ի հարաւ—արեւելք կ'երթային, ուր կը բացուէր կարծես հսկայական ստորերկրեայ սրահ մը։

Անցքը սակայն դեռ երկայն պիտի չտեւէր. խումբերը սկսեր էին նօսրանալ։ Առաւօտեան ժամը եօթին՝ գաղթողներու վերջապահը կ'աներեւութանար խաւարին մէջ։

Երկրաչափը և որսորդները՝ քիչ մ'ատեն եւս սպասելէն ետք, վախնալով որ երկրորդ բանակ մըն ալ վրայ հասնի, ապառաժէն վար իջան ու դէպ ի գետափը վազեցին։

Այդ սարահարթին վրայ ուր քնացեր էին, ցանուեր էին առնէտներու կմախքներ լիովին մաքրուած իրենց ընկերներուն սուր ակռաներով։ Անոնցմէ երեքհարիւրէ աւելի կային։

— Օ՜, գոչեց Մորկան, բաւական մը սատկեցուցեր ենք։

Պատրաստած օճախին քովէն անցնելով, Օ'Քոնոր վեր առաւ տապակը որ, կրնաք երեւակայել թէ կատարելապէս մաքրուած սրբուած էր։

— Շոգենաւին մէջ ալ առնէտներ պիտի ունենանք, ըսաւ Պարթըն։

— Անտարակոյս, լեփ լեցուն, պատասխանեց երկրաչափը։

Քանի մը վայրկեանէն հասան ու մէջը նետուեցան։ Սուր աղաղակով ողջունուեցաւ իրենց գալուստը, և լապտերներու շողին ներքեւ՝ հոս հոն առնէտներու ցատկելը կը տեսնուէր ուտեստեղէններու մէջ, գործիքներուն ներքեւ ու մինչեւ փուռին խորը։

— Ահ սրիկաներ, գոչեց Օ'Քոնոր, յափշտակելով տապար մը։

Առնուազն հարիւր հատ կային, սակայն որսորդութիւնը այնքան կատաղի եղաւ որ կարճ ժամանակի մէջ անոնցմէ հատ մըն ալ ողջ չմնաց։

Երկրաչափը ակնարկ մը նետելով թուղթին վրայ՝ երթալիք ճամբան հասկնալու համար, Մորկանին հրամայեց մեքենան վառել։

Կէս ժամ ետք շոգենաւը եզերքէն կը

հեռանար՝ շոգեպինդ ուղղուելով դէպ ի հարաւ–արեւմուտք, ուր կը գտնուէր՝ ըստ ուղեգծին, գետին շարունակութիւնը։

Առաջուան պէս մերթ ընդ մերթ կը հանդիպէին հսկայ սիւնաժայռեր, մեծ մասը փորուած, ծակծկուած, ու խարխլնին այնքան մաշած ու խոռոչացած որ պիտի կարծես թէ այդ մռայլ լիճը ծովու պէս կոհակներ ունենար ու մրրկէր։ Շոգենաւին սուր քիթովը պատռուած ջուրը կ'երթար այդ սիւներուն դէմ փշրուելու խուլ ձայնով մը որ անհունապէս կը կրկնուէր։

Երկրաչափը՝ որ ուշադիր կը հսկէր ցռուկին վրայ, վախնալով որ չըլլայ թէ շոգենաւը զարնուի ժայռի մը կամ այդ սիւներէն մէկուն, ստէպ ստէպ շոգեմակոյկը կեցուց խորութիւնը չափելու համար, սակայն վաթսուն գրկաչափ չուանը ձեռքերէն սահեցաւ՝ առանց գունտը գետին դպչելու։

— Պզտիկ ծով մըն է, ըսաւ ան։ Վաթսուն գրկաչափը արդէն բաւական խորութիւն մ'է։

— Բայց, ուսկէ՞ց կու գայ այսքան ջուրը, հարցուց Պարթըն։

— Ո՞վ գիտէ. անտարակոյս մեծ աւազաններէ որոնք կը գտնուին երկրիս ներքեւը ու գետերու ակերը կը ձեւացնեն։

— Լռութի՛ւն, պոռաց այդ պահուն Օ'Քոնոր։ Աղմուկ մը կը լսուի։

Երկրաչափը լճակին վրայ երկննալով ականջ դրաւ։ Հեռուն կը լսուէր խուլ շառաչ մը որ կարծես ջուրերու գահավիժումէն առաջ կու գար։

— Չըլլա՞յ թէ ջրվէժ մ'ըլլայ, հարցուց Պարթըն։

— Կրնայ ըլլալ, պատասխանեց Սըր Ճօն։

— Եւ թէ որ անանցանելի՞ է։

— Քանի որ ինքանքը անցեր են, մենք ալ կ'անցնինք։

Հոսանքը որ քիչ առաջ հազիւ զգալի էր, անոնք քանի կը յառաջանային, այնքան կ'երագանար, և աղմուկը զարհուրելի կը դառնար։ Չորս երկրախոյզները ասոր ինչ բան ըլլալը որոշ չգիտնալով, միշտ աւելի կը տագնապէին։ Այդ անծանօթ վտանգը՝ թերեւս անյաղթելի իրենց շոգեմակոյկին համար, թերեւս սարսափելի, թերեւս անակնկալ, կ'ահաբեկէր նոյն իսկ երկրաչափը։

Շուտով, ցռուկէն տասը կամ տասնուհինգ մեթր անդին, տեսնուեցան՝ խիտ, սեւ, սրածայր, շատ բարձր խարակներ։ Այնպիսի դիրքով կեցեր էին որ գրեթէ կը կասեցնէին հոսանքը որ կը զարնուէր

վեր բարձրանալով, փրփրալով ու մռնչելով։

— Կամա՛ց, Մորկա՛ն, գոռաց երկրաչափը. թէ որ Հուշարար զարնուի, կը ջախջախուի։

— Մեքենավարը աճապարեց նուազեցընել շոգենաւին երագութիւնը որ Օ'Քոնորին երկաթեայ ձեռքերովը առաջնորդուած, խոհեմութեամբ յառաջացաւ անցք մը փնտռելով։

Երկու հարիւր մեթր՝ այդ զարհուրելի պատնէշին ճակատը անցնելէն ետք, որուն ետեւը ոչ նուազ ահաւոր բազմաթիւ ժայռեր կ'երեւային, շոգենաւը նեղ ու խորտուբորտ ջրանցքի մը մէջ քշուեցաւ, ուր՝ ջուրը անզուսպ կատաղութեամբ կը գահավիժէր։ Երեք անգամ Հուշարար քսուեցաւ այդ վտանգաւոր ժայռերուն մետաղեայ ձայնով ճռնչելով, բայց անվտանգ անցաւ։

Ժայռերու այդ պատուարին ետեւ հոսանքը սաստիկ երագ էր և անդիմադրելի, և այնպիսի դղրդիւն մը կը հանէր որ երկրաչափը ստիպուած էր պոռալ հրամաններ տալու համար։

— Ո՞ւր ենք, հարցուց Օ'Քոնոր, որ երկաթ ձողը շարժելէն կը յոգնէր։

— Անտարակոյս ջրվէժի մը մօտ ենք,

պատասխանեց երկրաչափը՝ ոտքի վրայ կեցած ցռուկին վրայ ու լծակը ձեռքը։ Մոնչիւնը չե՞ս լսեր։

— Հոսանքը պիտի իջնե՞նք։

— Եթէ կարելի է։ Պարթըն, գունալոյսի ջահ մը պատրաստէ։

Խառնածինը՝ նաւակին մէջտեղը երկաթէ ձող մը տնկեց ու ծայրը ուժով մը կապեց ջահը։

Յանկարծ, բարակ անձրեւ մը թափեցաւ շոգեմակոյկին վրայ։ Երկրաչափը՝ լապտերներու լոյսով տեսաւ շոգիի հսկայ սիւն մը որ կարծես անդունդէ մը վեր կ'ելլէր։

— Ջրվէ՛ժը, գոռաց։ Մեքենա՛ն դէպ ի ետ։

Մինչդեռ պտուտակը հակառակ կողմը կը դառնար, Պարթըն կրակ տուաւ ջահին։ Աքանչացումի ու միանգամայն զարհուրանքի աղաղակ մը բրդաւ չորս երկրախոյզներու շրթունքէն։

Հուաքարի ցռուկէն սոսկ տասնուհինգ քայլ անդին, լճին ջուրերը՝ կարմիր ներկուելով ջահին շողիւնէն, սեպ զառիթափէ մը վար կը սուրային անզուսպ թափով, կոտտակուելով, շառաչելով, մռնչելով զարհուրելի սաստկութեամբ։ Անդունդի խորէն՝ անհագին շոգիէ ամպ մը կը բարձ-

րանար նոյնպէս կարմիր գունաւորուած, ժայռերուն քսուելով, ու բարակ անձրեւի պէս դարձեալ վար կը թափէր։

Աջ ու ձախ՝ խորտուբորտ, փեռեկուած մեծղի ժայռեր, կը բարձրանային կամ կամարէն կը կախուէին, ոմանք ալապաստրի պէս թափանցիկ, այլք ածուխի պէս սեւ, ուրիշներ փալփլուն, կարծես ակունքներով զարդարուած կամ ոսկեզօծուած ըլլային։ Ո՛չ երկրաչափը, ոչ Պարթըն, ոչ Մորկան և ոչ Օ'Քոնոր այսպիսի տեսարան մը տեսեր էին։

— Ե՛տ դառնանք, ըսաւ խառնածինը, այլայլած ձայնով։ Մահը հոս է։

Երկրաչափը, որուն այրական դէմքը կը ցուէր հպարտօրէն այդ կրակի ովկիանոսին մէջ, կորովի շարժումով մը ցոյց տուաւ Ջրվէժը։

— Յառա՛ջ, յառա՛ջ, հրամայեց։ Մի՛ վախնաք։

Մորկան, թէպէտեւ ամենավստահ ողջանդամ Ջրվէժին յատակը չհասնելուն, շոգեմակոյկը յառաջ մղեց։

— Հաստա՛տ կեցէ՛ք, լսուեցաւ երկրաչափին ձայնը, որ արդէն շոգիամպէն ծածկուած էր։

Ճիշդ այդ պահուն սահանքին եզերքն էին։ Շոգեմակոյկը սաստկութեամբ յա-

ռաջ մղուած, ճռճաց վայրկեան մը հարբածի պէս, ցռուկն ի վար՝ հնչուն ճռնչիւնով մը ծռեցաւ, սուրաց գահավիժօրէն դարուվար ջրի կոյտէն ծեծուելով ու զարնուելով։

Հազիւ քսան մեդր վազած էր շոգեմակոյկը երբ ցռուկին կողմէ սաստիկ բախում մ'ունեցաւ որ չորս մարդիկը գետին տապալեց։ Սարսափելի ռռնոց մը խառնուեցաւ հոսանքի մռնչիւնին որ ժայռերուն դէմ կը ջախջախուէր։

— Կորսուեցա՛նք, պոռաց Օ'Քոնոր։

Շոգեմակոյկը զառիթափի կէս ճամբան՝ աջակողմին վրայ դարձած էր և երկու խարակներուն ցցուածքին մէջ սեղմուած մնացեր էր։

Ը·

ՀՍԿԱՅ ՊՈԼԻՊՈԴ ՄԸ

Դրութիւնը յուսահատական էր։ Բեռին յանկարծական տեղաշարժումէն կէս մը դարձած շոգեմակոյկը, երկու խարակներուն մէջ մղուած, ջուրի ահագին զանգուածէն յետակողմը կատաղաբար ծեծուած, կը տատանէր երկայնքին, կ'ելլէր ու կ'իջնէր, կը հեծէր, կը ճռնչէր, կը սպառնար ջարդուփշուր ըլլալ կամ ազատիլ։ Ալիքները բախելով, կը ցայտէին շոգեմակոյկին մէջ ողողելով ուտեստեղէնները, մեքենան ու մարդիկը։

Դեռ քանի մը վայրկեան, ու թերեւս մի քանի րոպէ, և ահա գուցէ անդարմանելի աղէտ մը ցմիշտ պիտի վերջացնէր այնքան զոհողութիւններով, այնքան յանդըգնութեամբ, և այնքան յոյսերով ձեռնարկուած այդ արշաւանքին բախտը։

Երկրաչափը մէկ ակնարկով հասկցաւ կացութեան ծանրութիւնը։ Հրամայեց Պարթընին և Օ'Քոնորի նաւուն յետակողմն երթալ և իրենց կուրծքով նաւուն

մէջ խուժող ջրակոյտին դէմ պատուար մը ձեւացնել, յետոյ Մորկանին հետ միասին՝ մէյմէկ ուժեղ լծակներով ցռուկին վրայ դիմեցին։

— Հաստատո՛ւն կեցէ՛ք, պոռաց խառնածնին եւ նաւազին։

Լծակը մխեց խարակին մէկ ճեղքին մէջ եւ ուժ տուաւ։ Մորկան հնարքը շուտով ըմբռնելով՝ իրեն հետեւեցաւ։

Հուասքար չդիմադրեց այդ զօրեղ հակամղումին ու ճամբէն դուրս նետուեցաւ քերելով ժայռերը։

— Հաստատո՛ւն կեցէ՛ք ոտքերնուդ վրայ, պոռաց Մորկան։

Պարթըն եւ Օ'Քոնոր ժամանակ չունեցան նստարաններուն փաթթուելու եւ թաւալգլոր ինկան տակառներուն եւ սնտուկներուն մէջ որոնք շոգենաւին մէկ կողմէն միւս կողմը կը գլորէին։

Հուասքար գլուխ պտուտկող արագութեամբ կ'իջնէր, մերթ զառիթափին քըսուելով տագնապեցուցիչ ճռինչով, մերթ զարնուելով, մերթ տարուբերուելով եւ մերթ ոստոստելով ալիքներուն վրայ։

Երկրաչափն ու Մորկան կը ջանային թիերով չափաւորել ընթացքը, որ երթալով կ'երագանար, մերթ ջուրին հակառակ դիմադրելով ու մերթ ջուրին մխրճուելով։

— Ուշադի՛ր, գոռաց յանկարծ Սըր Ճօն։

Հուասքար՝ զառիթափին յատակէն մի քանի մեդր հեռու եւ ցռուկը ալիքներու մէջ մխրճելու վրայ էր։ Չորս մարդիկ տակառները ու սնտուկները քաշքշելով կառչեցան նաւուն յետակողմը։

— Արիութի՛ւն, գոչեց երկրաչափը։

Շոգենաւը յատակը հասաւ. ցռուկը՝ էջքին սաստիկ զառիվայր ըլլալէն, աներեւութացաւ ջուրին տակ, բայց անմիջապէս վեր ելաւ։ Չորս ճամբորդները, տեսնելով յետակողմին ընկղմիլն ու ջուր ներս առնելը, անմիջապէս տեղերնէն ցատկեցին ելան, որով շոգեմակոյկը հաւասարակշռութիւնը գտնելով՝ բնական դիրքով կեցաւ։

— Ո՞ւր կ'երթանք, հարցուց Մորկան, մեքենայի հնոցին վազելով որ մարած էր։

Երկրաչափը արագ ակնարկ մը նետեց շուրջը։ Նաւուն ձախակողմը կար բարձր ցամաք երկիր մը որ բազմաթիւ պզտիկ ճեղքեր կը ձեւացնէր, սակայն կարելի էր խոշոր նաւ մըն ալ նորոգել անոնց մէջ։

— Դէպ ի ցամա՛ք, ըսաւ ան։

Քանի մը թիու հարուածով Հուասքար քշուեցաւ անոնցմէ միոյն մէջ. երկրաչափը եւ որսորդները ցամաք ելան։ Անմիջապէս իրենց աչքը հսկայ ջրվէժին դարձաւ որ

հազարումէկ շառաչիւնով կը լեցնէր մթին կամարները։

Տեսարանը վսեմ էր։ Կոհակներու կոյտեր վար կը գահավիժէին անհաւատալի սաստկութեամբ սեպ զառիվարէ մը, իրարու վրայ նետուելով, ջախջախուելով ու փշրուելով ապառաժներու և ժայռերու դէմ, և տափկելով կերպով մը անդունդին խորը, ուր տակաւ առ տակաւ կը հանդարտէր՝ դէպ ի հարաւ–արեւմուտք սահելով մթին գետնասրահներու մէջէն։

Գունալոյսի ջահին վառվռուն շողին ներքեւ՝ ան բռնկած հրաբուխի մը կողերէն գահավիժող հրաբորբոք լավայէ գետի մը կը նմանէր։ Արձագանգէն հարիւրապատկուած մռնչիւնները՝ կրակ ժայթքող այդ գազանին դղրդիւններուն շատ լաւ կը նմանէին, և փրփուրի ամպերը՝ բոցէն լուսաւորուած, ծուխի ընդարձակ ամպեր էին կարծես։

— Զարհուրելի՛ բան, գոչեց Պարթըն։ Դեռ կը դողամ մտածելով որ շոգեմակոյկով իջած ենք վար։ Կ'երդնում ձեզ, Սըր Ճօն որ երբեք ա՛յսքան մեծ յուզում չէի ունեցած, ու երբեք պիտի չփափագէի կրկին անգամ փորձել զայն։

— Ես իմ մորթս ազատելու համար երկու փարա չէի տար, ըսաւ Օ'Քոնոր,

երբ շոգեմակոյկը բախեցաւ, ինքզինքս մեռած կարծեցի, ու հէք հոգիս սուրբ Պատրիկին յանձնեցի։

— Ձեզ ըսած էի որ ճամբորդութիւնը դիւրին պիտի չըլլար, ըսաւ երկրաչափը։ Քննենք նաւը, ու թէ որ բան մը կոտրած չունի, մեկնինք։

Ափը իջան ու նորէն շոգենաւ մտան։ Կէս թոնէլլադ ջուր կար մէջը, բայց ոչ մեքենան և ոչ ալ մակոյկին տաշտը վնասուած էին այդ վայրէջքէն։ Քանի մը դոյլերով պարպեցին ջուրը, որ բարեբախտաբար շատ քիչ վնասած էր լաւ գոցուած տակառներուն և սնտուկներուն. յետոյ Մորկան մեքենան վառեց։

— Սըր Ճօն, ըսաւ Պարթըն, ո՞րքան տեղ կտրած ենք մինչեւ հիմայ։

— Ըստ իմ հաշիւներուս հարիւր մղոնի չափ։

— Ուրեմն կը նաւարկենք...

— Դէննէսիի ներքեւ։

— Ո՞րքան խորութենէն։

— Ութ հարիւր ոտք, պատասխանեց երկրաչափը, խորաչափին նայելով։

— Մեքենան պատրաստ է գործելու, ըսաւ Մորկան այդ պահուն։

— Մեկնի՛նք, հրամայեց Սըր Ճօն։ Իսկ Օ'Քոնոր հիմայ մեզի կերակուր կը պատրաստէ պզտիկ կրակարանին վրայ։

Խլացուցիչ սուլում մը թնթացուց սըրահին արձագանգները սահանքին խուլ մռնչիւններուն խառնուելով. յետոյ՝ Հուասքար, պզտիկ խորշէն դուրս ելլելով շոգեպինդ սուրաց:

Գետը առաջուան պէս ընդարձակ և արագ չէր: Աս առաւելն վեց կամ եօթը մեդր լայնք ունէր բազմաթիւ դարձուածքներով ու երբեմն յանկարծական անկիւններ ձեւացնելով, ուր՝ Հուասքարը գետեզերքին չբախելու համար՝ ղեկավարին ամենամեծ ճարպիկութիւն պէտք էր:

Երկրաչափը ստէպ խորաչափը ձգել տուաւ, բայց յատակին չդպաւ: Մինչդեռ կամարը քանի մը տեղեր այնքան ցած էր որ, լծակը վեր բարձրացնելով կը դպչէր:

Կէսօրին, ճաշի ատեն, գետնուղին սկըսաւ լայննալ, ու շուտով լճակի մը լայնք ստացաւ: Մեծամեծ սիւնաժայռեր կամարը վեր կը բռնէին որ սկսեր էր բարձրանալ: Հոս ալ խորաչափը յատակին չհասաւ, բայց հետը միասին վեր բերաւ քանի մը սեւ ու բարակ սէզեր:

Մինչեւ երեկոյեան ժամը 8ին շոգեմակոյկը՝ երեսուն մղոն ճամբայ կտրած էր միշտ դէպ ի հարաւ–արեւմուտք ուղղուելով: Երկրաչափի հաշիւներուն հա-

մեմատ, Արքանզասի ներքեւ՝ 715 ոտք խորութեան մէջ կը նաւէին:

Ժամը 9ին, ընթրիքէն յետոյ, Օ'Քոնոր նախ պահակ սպասեց: Մեքենան մարեցին, շատ շուտ չսպառելու համար ածուխի նուազ պաշարը. լեցուցին շոգեմակոյկին յառաջակողմը ու յետակողմը վառող երկու լապտերները. յետոյ՝ նաւազին երեք ընկերները նաւուն խորը պառկեցան քնացան:

Ո՛չ մէկ դիպուած վրդովեց իսլանտացիին պահակութիւնը: Ժամը 12ին Մորկան անոր տեղն անցաւ, յետոյ երկրաչափը և ապա Պարթըն:

Խառնածինը, ինչպէս ընկերները, ծխափողը լեցուցած խորունկ քաշելով կը ծխէր՝ քունը վանելու համար որ հակառակ իր ջանքին կը բռնանար վրան: Ջրանցքը միշտ լայն էր, հոսանքը բաւական արագ ու լռութիւնը կատարեալ: Երկու լամբարները պայծառ լոյս մը կը ցոլացնէին շուրջը մեծամեծ սիւնաժայռերը ցոյց տալով՝ որոնք տեղ տեղ կը բարձրանային սեւ ջուրերէն վեր:

Կէս ժամէ ի վեր կը ծխէր, աչքերը կիսաբաց ու աջ ձեռքը ղեկին վրայ, երբ սաստիկ ծփանք մը ցնցեց յանկարծ շոգեմակոյկը:

Խառնածինը զարմացած ու քիչ մը վախցած՝ ուժով մը աչքերը շփեց ու շուրջը նայեցաւ։ Հոսանքը բոլորովին հանդարտ էր, բայց և այնպէս շոգենաւը երկու կողմին վրայ կը տատանէր։

— Ո՛հ, ո՛հ, գոչեց։ Ի՞նչ է այս եղածը. բախեցա՞նք։

Ցետակողմի կանթեղը առաւ ու նորէն դիտեց շուրջը։ Ոչ աջակողմը և ոչ ձախակողմը սուինաժայռեր կամ խարակներ կ'երևային։

— Տարօրինա՛կ է, մռլտաց։ Եւ սակայն չեմ երազեր... Եթէ Օ'Քոնորին հանդիպէր նման դիպուած մը, պիտի ըսէր թէ ոգիի մը խաղն է, սակայն Պարթըն երբեք ուրուականներու հաւատացած չէ։

Նորէն տեղը կախեց լամբարը, ծխափողը լեցուց, վառեց ու եկաւ յետակողմը նստաւ աչքերը չորս բացած, ականջները սրած։

Հազիւ հինգ վայրկեան անցած էր, երբ երկա՛յն ու կլոր թեւ մը ցռուկին կողմէն վեր բարձրացաւ. և այդ այլանդակ թեւին ծայրը կպաւ պզտիկ ցռկակայմէն կախուած լամբարին, զա՛յն ցնցեց քանի մը րոպէ, փրցուց և հինգ վեց մեդր օդոյ մէջ բարձրացնելէ յետոյ, զարմանալի կոր գծերով իջեցուց ու մխրճեց մռայլ ալիք-

ներուն մէջ։ Պարթըն լսեց պատրոյգին փսլտոցը՝ որ ջուրին դպչելով կը մարէր։ Ոտքի ցատկեց գոյնը նետած, սարսափած, մազերը տնկուած։ Զարհուրած՝ նաւուն յետակողմը կը նայէր, վախնալով որ երկրորդ թեւ մըն ալ տեսնէ. և անմիջապէս ծռելով երկրաչափին վրայ՝ որ հանգիստ կը խորդար, դողդղալով զայն արթնցուց։

— Ի՞նչ ունիս, ըսաւ Սըր Ճօն, ծունկի ելլելով։

— Պարոն, թոթովեց խառնածինը, բաներ մը կը պատահին... որ... ես ոգիներուն երբեք չէի հաւատացած, սակայն... ջերմէ բռնուածի պէս կը դողամ։

— Ի՞նչ պատահեցաւ։

— Ցռկակայմին լամբարը տարին։

— Ո՞վ։

— Չեմ գիտեր. չափազանց երկայն թեւի մը զայն յափշտակելը, օդին մէջ բարձրացնելը ու յետոյ ջուրին մէջ մխրճուիլը տեսայ։

— Բարեկամ, երազ տեսեր ես։

— Կը սխալիք եթէ ինձ չէք հաւատար։

— Սակայն որո՞ւն էր այդ թեւը։

— Ջուրին մէջէն ելաւ. ուրիշ բան չեմ գիտեր։

Երկրաչափը աւելի զարմացած քան թէ վախցած, ոտքի ելաւ տապար մը յափշտակելով։ Շուտով տեսաւ որ լամբարը տեղը չէր։

— Ցիրաւի զարմանալի՜ բան։ Զըլլայ թէ ոգիներ ըլլան. հրացան մը ա՛ռ Պարթըն ու երթանք տեսնենք։

Ուրիշ կանթեղ մը վառեցին և յառաջացան դէպ ի ցռուկ։ Ցանկարծ երկրաչափը կանգ առաւ։

— Բայց մենք կեցա՛ծ ենք, բացագանչեց։

— Սո՛յգ է, պատասխանեց Պարթըն։

— Եւ սակայն ջուրը կը վազէ։

— Զըլլայ թէ անծանօթ թեւը կեցուցած ըլլայ Հուաքարը։

Ցռուկին վրայ ելան, և կանթեղը դէպ ի յառաջ, վար երկնցնելով նայեցան։ Ճիչ մը արձակեցին ու երկուքն ալ յետս նետուեցան կոխելով իրենց քնացող ընկերները։

Թ.

ԶԱՐՀՈՒՐԵԼԻ ՎՏԱՆԳ ՄԸ

Երկրաչափի և Պարթընի՝ վտանգի աղաղակին, Օ'Քոնոր և Մորկան, դեռ կէս քուն, ոտքի ցատկած էին՝ դէպ ի նաւառաջքը խոյանալով։ Երկու Ամերիկեներու ամենէն քաջասիրտ մարդուն արիւնը սառեցնելու կարող՝ զարհուրելի տեսարան մը պարզուեցաւ յանկարծ անոնց աչքին առջեւ։

Ցռուկէն երկու քայլ անդին, մեծղի, քստմնելի հրէշ մը կը ծփար ջուրին վրայ՝ երկու խոշոր ծովագոյն աչքերը սեւեռելով իրենց վրայ։ Երեսուն հազար քիլօի զանգուած մըն էր, իլածեւ, թանձրամած, դեղնորակ, թուլթակի կտուցին պէս կոր՝ եղջերային ահագին կտուցով մը զինուած, զոր բացած պահուն ցոյց կուտար կարծրապինդ լեզու մը և սուր երկայն ակռաներ։ Իր վիթխարի գլխուն շուրջը, տասնուհինգ մեղրէն ոչ նուազ՝ ութ երկայն թեւեր, որոնք բազմաթիւ ծծոցներով զինուած, կը տատանէին օդին մէջ՝ մուշկի

ծանր հոտ մը տարածելով ամէն կողմ։ Անտարակոյս այդ հրէշային, անծանօթ էակը ահաւոր պէտք էր ըլլալ։

Երկրաչափը և բախտախնդիրները սահմռկած յետս նետուած էին։

— Զարհուրելի՜ հրէշ, գոչեց Մորկան։

— Ի՞նչ անասուն է այդ, հարցուց Օ'Քոնոր նուաղ ձայնով։

— Երբեք նմանը չեմ տեսած, ըսաւ Պարթըն։

— Զգո՛յշ կենանք, բարեկամներ, ըսաւ Սըր Ճօն, որ շուտով իր պաղարիւնութիւնը վերստացած էր. պէտք ենք կռուիլ թշնամիի մը հետ որ կարող է ձեզ շոգեմակոյկով միասին անդունդները քաշել տանիլ։

Հագիւ խօսքն աւարտած՝ այդ երկայն թեւերէն մին երկնցաւ օդը ծեծելով։ Վայրկեան մը վարանեցաւ՝ քմահաճ շրջաններ գծելով, կարծես թէ հանգչելու յարմար տեղ մը փնտռէր, ու յանկարծ կատաղօրէն իջաւ պզտիկ ցռկակայմին վրայ, շոգեմակոյկը սաստիկ ցնցելով մէկ ծայրէն միւս ծայրը։ Ահագին կոհակ մը բարձրացաւ որ մռնչելով ու փրփրալով նաւառաջքին բաղխեցաւ զայն կէս մը ջուրի տակ ծածկելով։

Սըր Ճօն մէկ ոստումով ցռուկին վրայ ելաւ։ Րոպէ մը տապարը շողաց օդի մէջ՝

և անդիմադրելի սաստկութեամբ իջաւ գազանի թեւին վրայ որուն երրորդ մասը կտրեց նետեց։

— Զգո՛յշ, պոռաց ան, առէք կացինները։

Զարհուրելի գազանը՝ այսպէս չարաչար անդամատուելով՝ մութ կարմիր գոյն մը առած էր։ Աչքերը խոշորցան անօրինակ կերպով, ահագին կտուցը բացուեցաւ տխուր ճռնչիւնով մը և իր ութը թեւերը սկսան ջուրը ծեծել ահագին մոլուցքով՝ իրական ալիքներ բարձրացնելով։ Յարձակումը անխուսափելի էր։

Չորս մարդիկ նաւառաջքին վրայ գամուած, վճռական մինչեւ վերջը կռուելու, պատրաստ կեցեր էին վանելու համար յարձակումը, որ անտարակոյս բուռն պիտի ըլլար։ Անոր մէկ թեւը միայն բաւական էր զանոնք փաթթելու գալարելու և մէկ սեղմումով խեղդելու։

— Ուշադրութի՜ւն, գոռաց Սըր Ճօն։

Գազանը կը մօտենար փոթորկելով սեւ գետը. անոր թեւերը սլացան օդին մէջ մոլեգին սաստկութեամբ ու ջանացին շոգեմակոյկի եզերքին կառչիլ ու բռնել մէջինները։ Կատաղի կռիւ մը սկսաւ լամբարներու տատանող շողին տակ։ Կացիններով զինուած չորս նաւազները՝ յու-

սահատ կորովով կը կռուէին՝ ահաւոր հարուածներ իջեցնելով ուր որ հանդիպէր, մխրճելով իրենց զէնքերը այն մսի զանգուածներուն մէջ՝ որոնցմէ թանձրամած ու նողկալի հեղուկի հոսանքներ կը վազէին։ Արդէն թեւերէն չորսը ջարդուած էին և հինգերորդ մը ճզմուած՝ երբ հրէշը շոգեմակոյկին մօտեցաւ զայն թանաքի նմանող սեւ ու մշկահոտ հեղուկով մը ողողելով։ Բացաւ կտուցը ու սեղմեց պողպատէ ցռուկը՝ որ ճռնչեց, կարծես փշրուելու վրայ. շոգեմակոյկը կատաղօրէն ցնցուեցաւ, և դէպ ի ձախակողմը ծռելով կէս թոնէլլատ մը ջուր առաւ։ Օ'Քոնոր, Սըր Ճօն և Պարթըն իրարու վրայ գլորտըկեցան ինկան, սակայն Մորկան մնաց ոտքի վրայ։

Անվախ մեքենավարը բարձրացուց կացինը ու կատաղաբար երեք անգամ հարուածեց գազանը, որ մահացու կերպով վիրաւորուած անմիջապէս թողուց շոգեմակոյկը։ Մնացած քանի մը թեւերը դեռ քիչ մըն ալ ծեծեցին ջուրին երեսը, խոշոր աչքերը վերջին անգամ մըն ալ տխուր փայլով շողացին, յետոյ ուռեցաւ, կապուտցաւ, ապա կամիր գոյն մը առաւ, և ջղաձիգ ցնցումներէ ետք փայտացաւ ու թողուց ինքզինքը հոսանքին։

Թիերու մի քանի հարուածով շոգեմակոյկը հասաւ անոր. Մորկան զօրաւոր կեռ մը նետելով գազանը շոգեմակոյկի կողին քաշեց։

— Յիրաւի մեռա՞ծ է, ըսաւ երկրաչափը, որ շուտով ոտքի ելած էր։

— Բայց զազրելի է, գոչեց Օ'Քոնոր։

— Զզուելի՜, ըսաւ Պարթըն որ դեռ կը դողար։ Ես երբեք այսպիսի անասուն չեմ տեսած։ Նաւաստի՛, դուն երբեք հանդիպե՞ր ես ծովուն վրայ այս գազաններուն։

— Երբե՛ք, Պարթըն, պատասխանեց խալանտացին. տասերկու անգամ աշխարհիս շրջանը ընելով ձանդերձ։

— Ի՞նչ կենդանի է այս, հարցուց Մորկան, թերեւս նոր տեսակ գազա՞ն մը։

— Ո՛չ, ըսաւ Սըր Ճօն, որ ուշադիր դիակը կը զննէր, հսկայ պոլիպոդ մըն է, գլխոտանի մը։

— Հոս ի՞նչպէս կը գտնուի։

— Այդ չեմ կարող ըսել։ Թերեւս գետին խորը անոնցմէ ուրիշներ ալ կան։

— Բայց իրապէս վտանգաւո՞ր են այս հրէշները, հարցուց Պարթըն։

— Ամենավտանգաւոր, սիրելիս։ Թէ որ այդ թեւերէն մին բռնէ զքեզ, նախ ոսկրներդ կը ջարդէ, յետոյ արիւնդ կը

ծծէ թեւերուն ներքին կողմը գտնուած երկու հարիւր յիսուն ծծոցներով։

— Կարո՞ղ էր շոգեմակոյկն ընկղմել։

— Կարող էր ոչ թէ միայն ընկղմել, այլ մինչև անդունդները քաշել։

— Շնորհակալութիւն Մորկա՛ն, զայն սպաննելուդ համար։

— Անշուշտ անոր երեք սրտերն ալ ճեղքեցիր, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Երե՞ք սրտեր, ի՞նչ, երե՞ք սիրտ ունին այս գազանները։

— Այո՛, Պարթըն։ Այնպէս որ մին պատռելով, միւս երկուքը կարող են գործել հաւասարապէս։

— Անշուշտ պէտք է այդպէս ըլլայ։

— Այս զարմանալի է։ Ուրեմն զոյգ մը թեւեր կտրելով հրէշը չի՞ մեռնիր։

— Երբե՛ք, ընդհակառակը կ՚ըսուի թէ եօթ տարի ետք կտրուած թեւերը առաջուան պէս կ՚ամբողջանան։

Խառնածինը՝ աչքերն ու բերանը բացաւ։

— Անհաւատալի՛ է, բացագանչեց։

— Ոչ այնքան՝ որքան դու կը համարիս։ Չէ՞ որ ուղեղն ալ նորէն կը գոյանայ։

— Այս բանիս չեմ կրնար հաւատալ, ըսաւ պնդագլուխ խառնածինը։

— Կը սխալիս Պարթըն, եթէ աղաւնիի մը ուղեղը հանես, օրինակի համար, կը տեսնես որ թռչունը անմիջապէս զգացողութիւնը կը կորսնցնէ։ Թէ որ զայն խընամես ու սնուցանես, ուղեղը կամաց կամաց նորէն կը գոյանայ և թռչունը կը ստանայ իր նախկին բնազդն ու խելքը։

— Տարօրինա՛կ բան, ըսաւ Մորկան, որ շատ ուշադրութիւն կ՚ընէր երկրաչափին խօսքերուն։

— Դեռ չլմնցաւ, աւելցուց Սըր Ճօն։ Պօսթընի համալսարանին մէջ անուանի ուսուցիչ մը ինծ ըսաւ որ, գլուխներն ալ նորէն կը բուսնին։

— Գլուխնե՛րն ալ։

— Այո՛ Պարթըն, գլուխներն ալ. եթէ դուն որդի մը կամ գետնորդի մը գլուխը կտրես, պիտի տեսնես որ դարձեալ պիտի բուսնի։ Գարլոյ Պոնէ տասներկու անգամ կտրեց որդի մը գլուխը ու տեսաւ տասներկու անգամ ալ անոր վերաբուսնիլը։

— Ըսել է թէ կան կենդանիներ որոնք գլխատելով չեն մեռնիր։

— Ո՛չ, և կան նոյն իսկ տեսակներ ալ, զորոնք կտոր կտոր ալ ընես չեն մեռնիր։ Կտրէ՛ ճայար մը (ջրորդ), տասը, քսան, երեսուն կտոր, պիտի տես-

նես որ կտորներէն իւրաքանչիւրը որդ պիտի ձեւանայ։ Կտրէ ջրօձ մը (հիդրա), միեւնոյն բանը պիտի ըլլայ։ Անհաւատալի է, և սակայն իրականութիւն։

— Ինչո՞ւ մարդոց գլուխները կրկին չեն բուսնիր, հարցուց Օ'Քոնոր։

— Մարդոց գլուխը և անդամները, ինչպէս նաեւ ուրիշ կենդանիներունը, չեն վերաբուսնիր իրենց անհրաժեշտ կարեւորութեան և անհատականութեան, ու յետոյ նաեւ կազմութեան պատճառաւ։ Մարդուս կեանքը միշտ կեդրոնացած է սրտին և ուղեղին մէջ, թէ որ մին վիրաւորուի կեանքը մարելու կը դատապարտուի։

— Շատ կը ցաւիմ, ըսաւ Պարթըն, ինչ գեղեցիկ բան պիտի ըլլար, եթէ գլուխս վերաբուսնէր։

— Այդ պարագային, անշուշտ պիտի չհնարէին կիյօթինի կոչուած անճոռնի մեքենան, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Անշուշտ, պարոն։ Բայց, ըսէք ինձ, եթէ մարդու գլուխը կտրուի, կեանքը անմիջապէս կը մարի՞։

— Ո՛չ, ինչ որ կը տեսնուի։ Վասն զի թէ որ գլխատուածի մը սիրտը հանեն, կը տեսնես դեռ անոր բաբախիլը, երբեմն նոյն իսկ յիսուն վաթսուն երկվայրկեան։

— Ո՜հ։

— Պարոն Բէտիկան, Ճարոնի մէջ ներկայ գտնուեցաւ գլխատումի մը։ Դատապարտեալին գլուխը դանակի ուժգին հարուածով մը աւազին վրայ ինկաւ, բայց այնպէս մը որ կտրուածքը հողին վրայ գալով արեան հոսումը կ'արգիլէր։ Գլխատուածին աչքերը յառեցան պարոն Բէտիկանին վրայ որ մօտ կեցեր էր, ու պահ մը անոր հետեւեցան ու յետոյ յանկարծ մարեցան։

— Ճարոնցիին դէմքը ինչպէս էր, հարցուց Մորկան։

— Սարսափելիօրէն այլափոխուած։ Սրտակեղեք տառապանք մը կ'արտայայտէր՝ չնչահեղձ եղողի մը նման։ Պարոն Բէտիկան տեսաւ նոյն իսկ անոր բերնին բացուիլն ու գոցուիլը։

— Ապշեցուցիչ բան է՝ պարոն, ըսաւ մեքենավարը։ Գլուխը անջատուելէն ետք, պէտք էր մահը անմիջական ըլլար։

— Մենք մեզի դառնալով, պոլիպոդին միսը կ'ուտուի՞, հարցուց Օ'Քոնոր որ իր խոհանոցը կը մտածէր։

— Մելանաձուկին միսը կ'ախորժի՞ս։

— Ո՛չ, ո՛չ, ահաւոր կերպով մուշկ կը հոտի։

— Պոլիպոդին միսը տարբերութիւն չունի մելանաձուկի միսէն։

— Ի՜նչ դժբախտութիւն, զմեզ կերակրելու վեց ամսուան միս կար հոն։

— Օ՛ն, բաւ է, ըսաւ Սըր Ճօն, բաւական շատ խօսեցանք և ճամբանիս երկայն է։ Շարժէ՛, Մորկա՛ն, վառէ՛ մեքենան։

Մորկան հնոցը բռնկցուց ու պէտք եղած ճնշումը ստացածին պէս՝ յառաջ մղեց շոգեմակոյկը։

Այն ատեն գետնուղին երթալով կը լայննար բաւական, և ընդարձակ աւազան մը կը ձեւացնէր որ կարելի էր կոչել լճակ։

Երկրաչափն ու ընկերները, պահ մը՝ ջուրին վրայ աչք շլացնող անհամար գիծեր տեսան, ամենարագ փայլակներու նման, անշուշտ փոսփորականութիւն ունեցող երագասլաց ձուկերէն յառաջ կուգային անոնք։

Օ'Բռնոր որ միշտ կերակուրը կամ նախաճաշը կը մտածէր, ուզեց առիթէն օգտուիլ. և հակառակ շոգեմակոյկի երագութեան՝ որ էր տասներկու հանգոյց և 36 հարիւրորդ, ուռկանը նետեց։ Քանի մը վայրկեան յետոյ զայն կը քաշէր ձուկերով ա՛յնքան լի, որ կը վախէր թէ ցանցը պատռէր։ Երկրաչափը լաւ մը քննեց զանոնք։ Ոմանք ահռելի էին, գոգաւոր ու բաւական սուր և անհաւասար ուռոյցներ

ունեցող խոշոր գլխով, մարմինը աւելի երկայն բաղդատմամբ, բայց տարօրինակ ուռեցքներով բրտացած, և կոշտ ագեղ պոչ մը ունէին։

— Անծանօ՞թ ձկներ են, հարցուց Պարթըն։

— Այս անճոռնի կենդանիները բաւական կը նմանին հնդկային ովկիանոսին մէջ՝ ծովու ղօղօշ կոչուած տեսակ մը ձուկերուն։

— Միսը լա՞ւ է։

— Ծովու ղօղօշները գէշ են ու մանաւանդ թէ վտանգաւոր, վասն զի իրենց խայթոցներով ահաւոր վէրքեր կը բանան։

— Ըսել է չեն ուտուիր։ Ճշմարիտ ըսելու համար արդէն չէի ուզեր զանոնք տապակին մէջ դնել, ըսաւ Օ'Բռնոր։ Բայց միւսնե՞րն ալ չեն ուտուիր։

— Ասոնք կրեաներ են, և անշուշտ գաճաճ կոչուածներու ցեղէն, պատասխանեց երկրաչափը։ Բաւական կը նմանին ծովային կրեաններուն որոնց միսը շատ լաւ չէ ընդհանրապէս։

— Եթէ այնչափ լաւ չէ, կրնանք մենք համեղցնել, պատասխանեց Պարթըն. լաւ մը կասկարայ կ'ընենք ու....

Խառնածինը խօսքը չլմնցուց։ Յանկարծ՝

գլուխը օդոյ մէջ տնկած և աչքերը բացած կեցած էր։

— Ո՜հ..., գոչեց նա, մօտիկ ըրէք Սըր Ճօն։

— Ի՞նչ կը լսես։

— Հո՛ն վերը... կամարին ներքեւ բան մը կը պատահի։

Սըր Ճօն և ընկերները գլուխնին վերցուցին. սարսուռ մը անցաւ անոնց ոսկորներուն մէջէն։ Վերեւ, կամարին ներքեւ՝ տարօրինակ բան մը, անծանօթ ու թերեւս վտանգաւոր երեւոյթ մը կը պատահէր։ Տեսակ մը բզզիւն կը լսուէր, և որ կարծես երագօրէն կը մօտենար։

— Կամարը կը փլչի՞, հարցուց Օ'Քոնոր որ բնազդմամբ ձեռքերով գլուխը ծածկեց։

— Կարելի է. լո՛ւռ կեցէք։

Մորկան շոգենաւը կեցուց, և ամէնքը շունչերնին բռնած մտիկ կ՚ընէին։ Այդ խորհրդաւոր բզզիւնը հետզհետէ կը զօրանար ու միշտ աւելի կը մօտենար։ Կարծես ամբողջ կամարը շարժման մէջ էր ու քայքայուելով պիտի գահավիժէր։

Երկրաչափը սրտի անձկութիւն մը զգաց. այդ անծանօթ, թերեւս անխուսափելի, թերեւս ահաւոր վտանգը զինքը կը դողացնէր։

— Ուրե՞մն, հարցուց խառնածինը որ բոլորովին գունատեր էր։

— Չեմ գիտեր ինչ ըսեմ, պատասխանեց Սըր Ճօն հանդարտօրէն թեւերը խաչաձեւելով։ Մթութիւնը թող չի տար մեզի սպառնացող վտանգը տեսնել։

— Ի՞նչ պիտի ընենք, հարցուց Օ'Քոնոր ակռաները կափկափելով սարսափէն, ու կատաղի նայուածք մը նետելով ահագին կամարին ներքեւ թանձրացած խորունկ խաւարին։

— Մեքենան յառա՛ջ, ու շոգեպինդ. թերեւս մեր վախցած փորձանքը դեռ հեռու է։

Ժ.

ԱՂԻ ՋՈՒՐԸ

Ի՞նչ պատահելու վրայ էր արդեօք։ Ի՞նչ վտանգ կը սպառնար ինքաներու գանձին յանդուգն խուզարկուներուն։ Ոչ ոք պիտի կարենար ըսել։

Երկրաչափը և ուսուցիչները, կառչած շոգեմակոյկի եզերքին, գլուխնին վեր բռնած, աչքերնին բացած ու սեւեռած սարսափելի մթութեան մէջ որ թերեւս անմիջական փորձանք մը կը պատրաստէր, գունատ և աննկարագրելի անձկութիւն մը պատճառող սրտնեղութեամբ կը սպասէին վտանգին։

Հուսաքար՝ հնոցալից, ծովածիծառի մը նման կը սուրար հնչուն շառաչիւնով մը ճեղքելով ալիքները։ Մորկան՝ շոգեդրանակները այնպիսի ճնշման մը ենթարկած էր՝ որ մեքենան կրնար պայթիլ, բայց այս պահուս ոչ ոք կը մտածէր այս վտանգը՝ որ սակայն իրենց սպառնացող վտանգէն նուազ երկիւղալի չէր։ Շոգեմակոյկին մետաղէ կողերը կը դողային պտուտակի

հարուածներուն ներքեւ որ յուսահատօրէն կը թաւալէր փրփրացող ալիքներուն մէջ և մուխը բաւականաչափ անցք չէր գտներ ծխնելուզէն ելլելու համար։

Երկրաչափը՝ դեռ իր անձին տէր, ցռուկի նստարանին վրայ կայնած լամբարի մը մօտ, վերէն եկող դղրդիւնը մտիկ կ՚ընէր։ Հակառակ պտուտակի արագ հարուածներուն, հակառակ մեքենայի մռնչիւնին ու շոգիի սուլումներուն, իր գլխուն վերեւ կը լսէր խուլ աղմուկներ, խոր թմբիւններ՝ խղդուած պայթիւններու պէս, հեռուն գահավիժող ձիւնակոյտերու պէս։ Ի զուր լամբարը վեր կը բարձրացնէր, ի զուր՝ օդին մէջ հրավառ ածուխներ կը նետէր ու կ՚երկննար. գմբէթն՝ անտարակոյս շատ բարձր ըլլալով, անտեսանելի կը մնար միշտ։

Տասը վայրկեան անցած էր՝ առանց այդ դրութիւնը, կամ աւելի ճիշդ, առանց այդ տագնապալից հոգեվարքը փոխուելու։ Հուսաքար միշտ կը սուրար՝ փշալով, սուլելով, մռնչելով, տակնուվրայ ընելով ջուրերը, և կամարին դղրդիւնները միշտ կ՚աճէին այդ անսահման լճին արձագանգներն արթնցնելով։

Յանկարծ ջուրի խոշոր կաթիլ մ՚ինկաւ Պարթընին երեսը։

— Կ'անձրեւէ... պոռաց։

— Կ'անձրեւէ՛, բացագանչեց Սըր Ճօն։

Լճակին երեսը ծածկեց անձրեւու սաստիկ շառաչ մը, որ երթալով խտացաւ։ Տարօրինակ բան։ Հեղեղօրէն կ'անձրեւէր ամէն կողմ։

— Արդեօք ամպե՞ր կան այս գետնակամարներուն ներքեւ, հարցուց Օ'Քոնոր։

— Ո՛չ, ըսաւ Սըր Ճօն, անտարակոյս մեր վերեւը ընդգետնեայ ջրամբար մը կայ, որուն ջուրերը կը մզուին ժայռերուն մէջէն։

— Լռութիւն, պարոն, ըսաւ Մորկան։ Մտիկ ըրէք։

Հեռուն, լճակին խորը խուլ աղմուկ մը լսուեցաւ. ահագին բարձրութենէ մը գահավիժող ջրակոյտի աղմուկին նման, յետոյ ահռելի ճողբիւններ լսուեցան՝ կարծես ժայռեր կ'իյնային ջուրերուն մէջ։ Խոշոր, փրփրալից կոհակ մ'եկաւ բաղխեցաւ շոգեմակոյկին որ ուժգին տատանեցաւ։

— Գլուխնիդ զգուշացէ՛ք, պոռաց Սըր Ճօն, կամա՛րը կը փլչի։

Զարհուրելի, ահաւոր դղրդիւն մը խեղդեց իր ձայնը։ Ահագին գմբէթը՝ ով գիտէ ինչ զօրութեամբ շատ մը տեղերէ փլչելով կ'իյնար։ Ամբողջ ժայռեր, հսկայ քարեր,

ամէն տեսակ կտորուանքներ բարձրէն կ'իյնային խուլ շչիւններով խաւարը պատռելով, անդնդանալով, և սարսափելի բարձրութեամբ ջուրերը վեր նետելով։ Հոս հոն, պատռուածքներէն կը թաւալէին քարի կարկուտի հետ միասին՝ կատաղի ջրհոսանքներ երբեք չլսուած մռնչիւններով։

Սարսափելի տեսարան մըն էր, որ աւելի եւս սարսափելի կը դառնար այդ խոր մթութեան մէջ։ Շոգեմակոյկը ամէն կողմէն հարուածուելով՝ մերթ ահագին կը բարձրանար ու մերթ կը նետուէր խորունկ անդունդներուն մէջ՝ ուսկից դժուարաւ դուրս կ'ելլէր. գրեթէ այլ եւս չէր յառաջէր. նայիս՝ ցռուկը վեր կը ցցուէր, յանկարծ յետսակողմը վեր կը բարձրանար, մերթ աջակողմին վրայ կը տապալէր, մերթ ձախակողմին վրայ կը թաւալէր՝ յառաջ քշուելով կամ ետ մղուելով։ Վայրկեաններ կային որ՝ նաւուն յառաջակողմը բոլորովին կ'անհետանար փրփրալից կոհակներուն մէջ ու պտուտակը օդոյ մէջ կը դառնար։

Պարթըն, Օ'Քոնոր, և Մորկան սահմըռկած, խլացած ու ջուրէն կուրցած, երբեմն մէկ պատին երբեմն միւսին զարնուելով, այլ եւս չէին գիտեր ինչ աշ-

խարհի մէջ ըլլալնին։ Միայն երկրաչափը՝ քիչ մը իր հանդարտութիւնը կը պահէր՝ ջուրի այդ ահռելի խառնակոյտին և թափթփող բեկորներու կարկուտին մէջ, որ նոյնիսկ երբեմն կը մթնցնէր կանթեղներուն կարմրօրակ լոյսը։ Յետ անգամ մը գետին գլորուելու, ան նետուած էր յետսակողմը՝ կառչելով ղեկի թեւձակին։ Իր ձայնը փողի մը նման հնչեց ջուրերու շառաչին, ժայռերուն ճռխբիւնին մէջ.

— Մորկա՛ն, մեքենայիդ վազէ՛։ Արիութի՛ւն, բարեկամներ։

Մեքենավարը, հակառակ շոգեմակոյկին յուսահատ տատանումներուն, ինքզինքը նետեց հնոցին մօտ որ ջուրէն մարելու վրայ էր։ Առաւ երեք չորս կտոր ածուխ՝ նետեց փուռին մէջ, ու գոցեց դռնակը։

Մեքենան որ դադրելու վրայ էր, վերստին ոյժ առնելով, սկսաւ երագօրէն շարժիլ։ Շոգեմակոյկը՝ միշտ տատանուելով սուրաց դէպի հարաւ՝ ալիքներուն վրայէն, որոնք ամէն կողմէն կը յարձակէին գամբռներու վոհմակի պէս ռռնալով։

Փլուզումը դեռ լմնցած չէր։ Ամէն կողմէն կը լսուէին՝ ժայռերուն բրդելով գահավիժաբար անդունդ խորասուզուիլը մըռայլ լիճը տակնուվրայ ընելով։

Միայն չորս հարիւր մեղր գացեր էր շոգեմակոյկը, երբ նոր մէկ ուժգին ցընցում մը սասանեց մեծղի քարայրին կամարները։ Ահագին բեկորներ վար լճին մէջ թաւալեցան նորէն կատաղաբար յուզելով ալիքները։ Յանկարծ, անօրինակ տեսարան մը երեւցաւ երկրաչափին և ընկերներուն աչքին։ Հոս, հոն, վեր, վար կը տեսնուէին լուսաւոր կէտեր. աստղեր կը թուէին, բայց խենթեցած աստղեր՝ որոնք մերթ վեր, մերթ հորիզոնական սրանալով՝ երկայն լուսաւոր շաւիղներ կը ձեւացնէին, երբեմն կ'երեւնային և երբեմն կ'աներեւութանային։ Զարմանալի, չլըսուած և անհաւատալի բան. այդ լուսաւոր կէտերը, այդ կայծերը, կամ աստղերը ըսենք, ամէնքն ալ ջուրէն կ'ելլէին կը բարձրանային ու կ'իյնային. յետոյ նորէն կ'ելլէին ու նորէն կը գահավիժէին։

— Ի՞նչ բաներ են ասոնք, բացագանչեց խառնածինը. աշխարհիս վե՞րջն է այս։

Ճիշդ նոյն պահուն լսուեցաւ Օ'Քոնորին պոռալը.

— Մեքենան ետ. Մորկա՛ն։

— Ի՞նչ կայ, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Ծովափը դիմացնիս է։

— Դարձո՛ւր, քերելով հետեւինք անոր։

Հուսաքար քիթը դարձուց, և սկսաւ գե-

տափին զուգահեռական վազել։ Տասնուհինգ վայրկեան ետք կը գտնուէր մեծ գետնասրահի մ'առջեւ, որուն մէջ կը թափէին լճին ջրերը։

Սըր Ճօն հրամայեց հոն մնալ։ Ճիշդ ժամանակն էր։ Վայրկեան մ'ետք՝ աւելի ահաւոր փլուզում մ'եղաւ հրէշային կոհակներ բարձրացնելով։

Հոսանքը հինգ կամ վեցհարիւր մեդր վազեց, յետոյ կեցաւ՝ բարձր ափունքի մ'առաջ որ անմերձենալի կը թուէր։

— Ազատեցա՛նք, գոչեց Օ'Քոնոր, որ կը դեռ դողար։ Չէի կարծեր ողջ ելլել այդ քարայրէն։

— Լա՞ւ ճամբու վրայ ենք, հարցուց Մորկան։

— Կը յուսամ, պատասխանեց Սըր Ճօն։

Սանը կրակին վրայ դիր, նաւա՛զ, ըսաւ Պարթըն. սարսափը զիս սաստիկ անօթեցուց. չմոռնանք որսացուած կրիաները։

Նաւազը շուտով գործի սկսաւ՝ խաշելու դնելով կրիայի միս, կանաչեղէն և բամիքաններ։

Երկու ժամ յետոյ ընկերներուն կը ներկայացնէր ապուր մը՝ այնքան անուշաբոյր, որ խառնածնին ըսածին պէս, ցամաքաջրային, աշխարհի ամենէն վտան-

գաւոր թոքախտին իսկ ախորժակը կը գրգռէր։

Սըր Ճօն, Պարթըն, Օ'Քոնոր, ու Մորկան նստան սանին շուրջ։ Երկրորդը որ ամենէն աւելի անօթին էր, յարձակեցաւ անմիջապէս. սակայն առաջին դգալին զոր կլլեց, դէմքը ծամռթկեց։

— Ո՜հ, նաւա՛զ, գոչեց, քիլօ մը ա՞ղ դրեր ես այս ապուրին մէջ։

— Ինչո՞ւ, հարցուց, Օ'Քոնոր ապշած։

— Սարսափելի աղի է, ըսաւ Սըր Ճօն որ համը նայած էր։

— Եւ սակայն հազիւ պուտ մ'աղ դրեր եմ, պարոն։

— Ի՞նչ ջուր գործածեցիր։

— Այս գետին ջուրը։

— Նախ համտեսեցի՞ր։

— Ո՛չ։

— Գաւաթ մը լեցո՛ւր։

Նաւազը գաւաթ մ'առաւ, խոթեց գետին մէջ, ու լեցուն բերաւ երկրաչափին, որ անմիջապէս զայն բերանը տարաւ։

— Բարեկա՛մք, գոչեց, սաստիկ յուզուած, այս ջուրը ծովի ջուրէն աւելի աղի է։

ԺԱ.

ՅՈՐՁԱՆՔԸ

Դժբախտաբար իրականութիւն էր։ Քանի մ'օր առաջ՝ գետին այնքան անուշ ու համեղ ջուրերը, յանկարծ աղի ու լեղի դարձեր էին ովկիանոսներու ջուրերուն պէս։

Ինքաններու գանձերուն դժբախտ խուզարկուները՝ անտարակոյս չարագուշակ աստղի տակ ծներ էին։ Հազիւ կէս ժամ առաջ, ստոյգ հրաշքով ահաւոր վտանգէ մ'ազատած, երկրորդ փորձանքի մէջ կ'իյնային որ առաջինէն ոչ նուազ ահաւոր, ոչ նուազ սարսափելի, կը սպառնար իրենց գոյութեան։ Ասիկայ՝ ամենայամառ ճակատագրին ամենախիստ հարուածներուն կուրծք տուող երկաթեայ մարդիկն իսկ պիտի վհատեցնէր։

— Վճռակա՛ն է, Ինքաններու գանձերը դժբախտութիւն կը բերեն, ըսաւ Պարթըն։ Առաջ փլուզումներ, ու յետոյ անուշ ջուրի պակասը։ Դեռ պիտի չլմնա՞յ։

— Զվհատի՛նք, ըսաւ Սըր Ճօն անմի-

ջապէս ինքզինքը գտնելով. կացութիւնը շատ լաւ չէ, բայց չարագոյն ալ չէ։ Անկարելի է որ այս ստորերկրեայ անուշ ջուրի տեղեր չ'ունենայ։ Ո՞րքան ջուր ունինք Օ'Քոնոր։

Նաւազը նայեցաւ տակառին։

— Վեց կամ եօթ լիտրոյէն աւելի չէ, ըսաւ դողահար ձայնով։

— Շա՛տ քիչ է. շուտով պէտք է մեկնինք։

— Դէպ ի ո՞ր կողմը պիտի ուղղուինք, հիւսի՞ս թէ հարաւ, հարցուց Պարթըն։

— Քանի՞ օր անցաւ տակառը լեցնելէդ ի վեր։

— Հինգ կամ վեց օր, պատասխանեց Օ'Քոնոր։

— Այդ օրէն ի վեր գետին ջուրէն խմեցի՞ր։

— Ո՛չ, Պարոն։

— Վեց օր չափազանց է, կը նախընտրեմ յառաջ երթալ։

— Իսկ կերակո՞ւրը, աւելցուց Օ'Քոնոր։

— Նետէ՛, ու թէ որ անօթի ես, պակսիմատ դիր ակռաներուդ տակ։ Շուտո՛վ լմցնենք բարեկամներ, կորսնցնելու ժամանակ չունինք։

Վեց շիշերու մէջ գոցել տուաւ՝ տա-

կառին մէջի հազուագիւտ ըմպելիքը. և կարելի եղածին չափ շատ լոյս ունենալու համար՝ բոլոր կանթեղներն ալ վառել տալով, մեկնումի նշանը տուաւ։

Հուասքար՝ որ հակառակ ալիքներու բախումին և փլուզումին կարեւոր վնաս մը կրած չէր, ճամբայ ելաւ հնչուն սարսուռով ալիքները պատռելով։

Այս նոր գետը 150 քայլէն աւելի լայն էր, կատաղի, և շատ ալ խոր կ'երեւար։ Անոր աջ ու ձախ կողմերը կը բարձրանային՝ սեպացեալ, առանց մէկ պատուածքի ու բոլորովին չոր՝ սեւ բարձր պատեր։ Սըր Ճօն առաջին ակնարկով հասկցաւ որ ատոնք հրաբղխային ժայռեր էին։

— Թէ որ այս պատերը չփոխուին, շատ հաւանական է որ կաթիլ մըն ալ ջուր չգտնուի, ըսաւ Պարթընին, որ անյագօրէն չոր մսի կտոր մը կը կրծէր։

— Բայց, ի՞նչպէս եղաւ որ գետիս ջուրը աղիացաւ, հարցուց խառնածինը։

— Ատիկայ դիւրին չէ ըսել։ Թերեւս գետը հաղորդակցութիւն մը ունի Մեքսիկայի ծոցին հետ։

— Ի՛նչ տգեղ գաղափար ունեցեր է Արարիչը ծովերուն ջուրը աղի ընելու։

— Կը հայհոյես Պարթըն։ Թէ որ ծովը

աղի չըլլար, շատ մը ծանր փորձանքներ կը պատահէին։

— Լրջօրէ՞ն կ'ըսէք զայն, պարոն։

— Լրջօրէ՛ն, Պարթըն։ Այլ եւս ջուրերու շրջանը կարելի չըլլալով՝ բեւեռային գօտին աւելի վար պիտի իջնէր, այնպէս որ Անգլիան և Իռլանտան՝ ձիւնի երկու անապատներու պիտի վերածուէին։

— Ո՞հ։

— Դեռ բոլորը այս չէ։ Մինչդեռ այրեցեալ գօտին՝ այնքան տաք պիտի ընէր որ, պիտի խաշէր իր խեղճ բնակիչները։

— Որոտո՛ւմ, կայծա՛կ։

— Աւելցուր նաեւ որ շատ մը երկիրներ ջրհեղեղեան անդադրում անձրեւներէն պիտի ողողուէին, գետերը յորդահոս պիտի ըլլային, և օդոյ մէջ շատ աւելի ելեկտրականութիւն պիտի ըլլար։

— Երբոր այսպէս է, կը խոնարհիմ Արարչին իմաստութեան առջեւ։

— Կրնաս խոնարհիլ, ըսաւ Սըր Ճօն խնդալով։

Լրջօրէն խառնածինը խոնարհելու վրայ էր, երբ յանկարծ Օ'Քոնորին ձայնը զինք ընդոստ կանգնեց։

— Օ՜, նորէն թռչուն աստղերը, պոռացած էր նաւազը։

Երկրաչափը և խառնածինը դէպ ի յետ-

սակողմը դառնալով՝ տեսան. հարիւրաւոր լուսակէտերու խաւարին մէջ փալփլիլը, զիրար խաչաձեւելով, վեր բարձրանալով, ընկղմելով՝ յետ երեսուն քառասուն, և մինչեւ իսկ յիսուն մեդր լուսաւոր շաւիղներ գծելու։

— Ի՞նչ աստղեր են ասոնք, հարցուց խառնածինը։ Կը յիշեմ որ լճին կամարն ալ երբ կը քայքայուէր, հազարաւորներ միջոցը կը կտրէին։

— Կամ ես ինքզինքս չարաչար կը խաբեմ, կամ ասոնք ձկներ են, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Ձկնե՜ր։ Բայց, պարոն, չէ՞ք տեսներ, կը փայլին։ Մանաւանդ թէ՝ կայծոռիկներ ըսէք։

— Ո՛չ, ձկներ են, Պարթըն։

Այդ տարօրինակ թռչողներէն վեց եօթը հատ շոգեմակոյկին մօտ կը գտնուէին ու զանիկայ անցնիլ ջանալով կը զբօսնուէին, բայց այնպիսի բարձրութեան մը վրայ, որ կարելի չէր զանոնք զանազանել։ Սակայն մին, կամ յանկարծ ուժը պակսելով, և կամ շատ տկար թռիչք մ'առնելով, եկաւ ինկաւ Մորկանի ոտքերուն առջեւ, որ անմիջապէս ձեռքերը վրան դրաւ։

— Ձուկ մըն է, ըսաւ, զայն Սըր Ճօնին երկնցնելով։

Ցիրաւի ձուկ մըն էր, մէկ ու կէս ոտք երկայն, երկու երկայն թեւերով, որոնցմով անշուշտ կը թռչէր, ունէր բաւական լայն բերան մը որ սաստիկ լոյս կ'արձակէր։

— Բիրաքնտոս կոչուած ձուկն է, ըսաւ երկրաչափը։

— Թռչող ձուկ մը, կամ աւելի ճիշդ, ծիծեռնաձուկ մը, աւելցուց խռլանտացին։ Աքանչելի ծովու ձուկ մը, Թլփիններու և Թրաձուկերու նախընտրած կերակուրը։

— Թո՛, գոչեց Պարթըն, այս ձուկը աչք չունի՛։

— Կոյր է, բայց ոչ առանց աչքի, ըսաւ Սըր Ճօն, թէ որ սա երկու պզտիկ թաղանդները վերցնէինք, անոնց ներքեւ պիտի գտնէինք աչքերը։ Սակայն ցամքած պիտի ըլլան, որով բանի մը պիտի չծառայեն։

— Բայց, առանց աչքի ի՞նչպէս կը կառավարուին, հարցուց Օ'Քոնոր։

— Շօշափումով։

— Ուրեմն, քարայրներու բոլոր բնակիչներն ալ կո՞յր կը ծնին։

— Ո՛չ ամէնքը։ Գարնիոլայի ընդգետնեայ լիճերուն պրոթեւս գորտը, Մամութի քարանձաւներուն սիֆերոն և կիպրինոս ձկները, անպլիոպսիս և թիֆլինոս ձկները

և ուրիշներ՝ կոյր կը ծնին. ոմանք ի ծնէ թէպէտ և աչքեր ունին, սակայն քիչ քիչ կը կորսնցընեն զանոնք։ Քանի մը ողորկապատեաններ, տասնոտեաններու ցեղէն, օրինակի համար, աչքերով կը ծնին, բայց մեծնալով սովոր են ձկանց խռիկներուն մէջ մտնելով ուրիշներուն կռնակէն ապրիլ և այսպէսով այլ ևս չեն կարող տեսնել։ Իրենց տեսութիւնը այլ ևս չգործելով, կամաց կամաց կը չորնայ, և ի վերջոյ թեթեւ թաղանդով մը կը ծածկուի։

— Բայց ի՞նչպէս կ'ըլլայ այս։

— Գործածութեան դադարումով։ Թէ որ զքեզ դատապարտէին ստորերկրեայ մութ քարայրի մը մէջ տարիներով ապրելու, աչքերդ իրենց ծաւալը պիտի կորսնցնէին ու պիտի ցամքէին։ Միթէ գործածութեան, հրահանգներու պակասութեամբ չէ՞ որ մենք ալ չենք կրնար ականջնիս շարժել, ինչպէս ձիերը, շուները, կատուները։

— Ինչպէ՛ս, գոչեց Պարթըն։ Ի՞նչ, միթէ մեր նախնիքը ականջնին կը շարժէին։

— Հաւանական է, քանի որ այն դընդերները որ անասուններուն ականջները շարժելու կը ծառայեն, մենք ալ ունինք,

զանոնք հրահանգելով, քիչ ատենուան մէջ պիտի կարողանանք շարժել։

— Ցիրաւի գեղեցիկ տեսարան մը պիտի ըլլար, տեսնել շնորհալի օրիորդ մը որ ականջները կը շարժէ։

Թռչող ձկներու երեւումէն կէս ժամ յետոյ, գետնասրահը արագօրէն կը ցածնար և այնչափ կը նեղնար որ խոշոր նաւ մը հազիւ հազ կարող էր անցնիլ։ Սեղմուած ջրակոյտը՝ ընթացքը երագեց սուրալով, երկար մռնչիւններով՝ նեղ ու մութ թունէլի մը մէջ մտնելով։

Սըր Ճօն, յետ ուղեգիծ թուղթին նայելու, մեքենային ծխանը իջեցնել տուաւ, որպէս զի կամարին չզարնէ, լապտերներն ալ վար առին. յետոյ հրամայեց ամենամեծ զգուշութեամբ յառաջանալ. Հուսաքար մեղմ շոգիով դէպ ի մթին թունէլը մտաւ։

Այդ զգուշութիւնները չափազանց չէին, վասն զի գետնուղին այնքան անձուկ էր որ շոգեմակոյկը դժուարութեամբ կ'անցնէր։ Ասկէ զատ՝ կամարէն կը կախուէին ամենանուրբ թափանցիկ, սրածայր հազարաւոր ցցուածքներ, որոնցմէ ոմանք այնքան երկայն էին որ, կը սպառնային խոցել Սըր Ճօն և իր ընկերները։

Երկա՜ր ժամ մը՝ Հուսաքար՝ շարունակ զարնուելով նիզակներու այդ անտառին

կարողացաւ առաջ երթալ, բայց յետոյ գետնուղին անքան նեղցաւ որ՝ երկու պատերը կը քերէին անոր կողերը։

Սաստիկ տագնապ մը տիրեց Սըր Ճօնի և ընկերներուն վրայ, որոնք կը վախնային որ ստիպուին ետ դառնալ, կամ շոգեմակոյկը լքել։

— Պատրաստուեցէ՛ք մուրճերով աշխատելու, ըսաւ Սըր Ճօն։ Ամէն գնով պէտք է առաջ երթալ, նոյն իսկ եթէ հարկ ըլլայ ականներով ճամբայ բանալ։

Մի քանի րոպէ ետք, Հուսաքար զարնուեցաւ ջրացքին մէջտեղ ցցուող պտաքարերու կոյտի մը։ Երկուհարիւրէն երեքհարիւրի չափ կային, որոնցմէ ոմանք մարդու թեւի չափ հաստ էին։

Երկրաչափը լապտեր մ'առաւ, զննեց հատու ծայրերուն անանցանելի ցանցը։ Շուտով հասկցաւ որ այդ արգելքները մեծ դիմադրութիւն մը չէին ներկայացըներ. և ըսաւ.

— Պիտի անցնինք։ Հուսաքարին ցռուկը բաւական է մեզի ճամբայ բանալու։ Մեքենան ե՛տ, Մորկան։

Շոգեմակոյկը՝ հակառակ հոսանքի տարօրինակ արագութեան, ընկրկեցաւ՝ ժամուան մը մէջ վեց մղոն կտրելու ուժով, սաստկութեամբ սուրալու համար։ Արդէն

երկու հարիւր մեդր ընկրկած էր, երբ սաստիկ բաղխում մը տեղի ունեցաւ։ Ցետախաղացումը յանկարծ կասեցաւ։

— Ի՞նչ պատահեցաւ, հարցուց Սըր Ճօն։

— Խարակի մը զարնուեցանք, ըսաւ Օ'Քոնոր, ծռելով յետսակողմի շրջապատին վրայ։

— Պտուտակը չի գործեր այլեւս, աւելցուց Մորկան։

Ստուգիւ, շոգեմակոյկը ետ չէր երթար այլեւս, մանաւանդ թէ հոսանքէն կը տարուէր, յայտնի նշան որ պտուտակը չէր դառնար։

— Մորկա՛ն, տե՛ս պտուտակի թեւերը կոտրած չըլլա՛ն, ըսաւ Սըր Ճօն։

Մեքենավարը թեւերը խոթեց ջուրին մէջ պտուտակին մօտ։

— Փորձանքը ծանր է։ Երկու թեւճակները ծռած են, իսկ երրորդը աներեւութացեր է։

— Ի՞նչպէս առաջ պիտի երթանք, հարցուց Պարթըն։

— Փոխնորդ պտուտակ մը ունինք, ըսաւ Սըր Ճօն, բայց հոս, այս թունելին մէջ, առանց դիզ մը ցամաքի, կարելի պիտի չըլլայ զայն իր տեղը ագուցանել։ Մուրճերով ճամբայ բանանք։

Մեքենան մարելով, որ թիւնէլը ծուխով լեցնելէն զատ ուրիշ բանի չէր ծառայեր, շոգեմակոյկը մղուեցաւ պտաքարերու պատնէշին վրայ։ Օ՚Քոնոր և Պարթըն մուրճերով զինուած, յարձակեցան կորովով արգելքին դէմ որ շուտով ջախջախուեցաւ։

Հուասքար՝ յարաճուն հոսանքի սաստկութենէն յառաջ մղուած՝ մտաւ երկրորդ թիւնէլի մը մէջ որ աւելի նեղ և աւելի խորտուբորտ էր։ Սըր Ճօն և ընկերները տեսան որ ստիպուած էին շոգեմակոյկին եզերքէն դուրս ելլող ամէն բան ներս քաշելու և ծնրադրելու գլուխնին չջախջախելու համար կամարին դէմ՝ որ ասեղի պէս սրածայր ու բաւական դիմացկուն շեթաքարերու խիտ խաւով մը պատած էր։

Ժամէ մը ի վեր այդ երկրորդ նկուղին մէջ կը նաւարկէին, երբ՝ չորս մարդկանց ականջին հասաւ հեռաւոր աղմուկ մը, որ նախ տկար էր, ու յետոյ սաստկացաւ։ Կատաղի գետի մը շառաչը չէր, ոչ ալ բարձրէն թափող ջրակոյտի մը մռունչը. անբացատրելի, յարատեւ, խուլ դղրդիւն մըն էր այդ։

Երկրաչափը, Պարթըն, Օ՚Քոնոր և Մորկան իրարու երես նայեցան անձկութեամբ։

— Արդեօք նոր վտա՞նգ մըն է, հարցուց խառնածինը։

— Թերեւս, պատասխանեց Սըր Ճօն։

— Առաջ պիտի երթա՞նք։

— Միշտ։

Նկուղը կը սկսէր այն ատեն լայննալ, բայց ջուրին հոսանքը փոխանակ դանդաղելու, սաստիկ կատաղութեամբ կ՚իջնէր։

Օ՚Քոնոր ցռուկին վրայ զետեղուած էր ձեռքը ձողով մը, պատրաստ զայն ջուրին մէջ խոթելու և այսպէս շոգեմակոյկը կեցնելու։ Քանի մը վայրկեան անցեր էր, երբ նախորդէն աւելի ուժգին բախում մը զինքը վար գլորեց։ Պարթըն, Սըր Ճօն, և Մորկան որոնք յետսակողմն էին, իրենք ալ ինկան և ոտքերնին տնկեցին։ Չորս կանթեղները բախումէն տապալեցան ու մարեցան։ Կատարեալ խաւարը տիրեց թիւնէլին մէջ։

Հուասքար կատաղօրէն կը տատանէր, կարծես այդ նեղ ջրանցքը, մրրիկէն յուզուած ծովու թեւ մը դարձած ըլլար։ Փրփրալից հսկայ կոհակներ զայն կը հարուածէին աջէն ձախէն, քիթէն ու կըռնակէն, ցատկելով կողերէն վեր։

— Ոտքի ելէ՛ք, ոտքի՛, պոռաց Սըր Ճօն։

Սլացաւ դէպի ցռուկ տեսնելու համար

թէ՝ ի՞նչ էր սարսափելիօրէն մռնչող ալիքներուն պատճառը։ Բայց ինչպէս ըսինք, լամբարները մարած էին, խաւարը զարհուրելի էր։ Ձեռքը վեր բարձրացուց ու մեծ զարմացմամբ տեսաւ որ՝ քիչ առաջուան այնքան ցած կամարը որ ոտքի վրայ կենալու կարելիութիւն չէր տար, չկար այլեւս։

— Ո՞ւր ենք, հարցուց ինքնիրեն։

Ձայնը խեղդուեցաւ սաստիկ բոմբիւններու մէջ՝ որոնք կարծես խորէն կու գային։ Մէկ ձեռքը ջուրին մէջ մխրճեց ու տեսաւ որ շոգեմակոյկը անօրինակ արագութեամբ կը սուրար ահագին կորութիւն մը գծելով։ Սարսափելի սարսուռ մ'անցաւ բոլոր ոսկորներուն մէջէն։

— Կանթեղ մը, ընկերնե՛ր, կանթեղ մը, պոռաց խղդուկ ձայնով։ Յորձանքէ մը կլլուելու վրայ ենք.

ԺԲ.

ԾԱՐԱՒԻ ՏԱՆՋԱՆՔԸ

Երկրաչափը խաբուած չէր։ Երկու ամենարագ գետերու հանդիպումէն ձեւացած մեծղի յորձանք մը կը քաշէր շոգեմակոյկը՝ որ կողերուն և քթին վրայ տատանելով, հեծեծելով, կամաց կամաց կլլուելու վրայ էր։

Պարթըն, Մորկան, և Օ'Քոնոր, զարհուրած, նաւուն վրայ նետուող ալիքներէն կուրցած, շոգեմակոյկին անկանոն ցնցումներէն թաւալագլոր, երկրաչափին գոչումին ոտքի ցատկած էին, կանթեղները փնտռելով։ Մեքենավարը անոնցմէ մին ձեռքին ներքեւ զգալով, անմիջապէս բացաւ, լուցկի մը քսեց ու զայն վառեց։ Երկրիս ամենաքաջասիրտ մարդուն արիւնը սառեցնելու կարող տեսարան մը պարզուեցաւ աչքին անմիջապէս։

Հիւսիսակողմէն կատաղաբար կ'իջնէր շոգեմակոյկը բշող գետը, հարաւէն ալ կ'իջնէր աւելի լայն մռայլ, ու փրփրալից երկրորդ սահանք մը, մէջտեղը կը պտուտ-

կէր՝ լայն, երագ և կոհակներով յուզուած չարագուշակ յորձանքը, և զարհուրելի կերպով կ'ոռնար։

Հուսաքար՝ ինքնիրեն լքուած, հոն կը դառնար գլուխ պտուտկող երագութեամբ ու կեդրոնէն վեց կամ եօթ մեդր միայն հեռու էր։ Վայրկեան մը դեռ, թերեւս կէս վայրկեան, ու պիտի քաշուէր, պիտի կլլուէր փայտի կտորի մը նման։

Յուսահատութեան ոռնոց մը բրդաւ չորս մարդոց կուրծքէն, որոնք անդառնալի կերպով իրենք զիրենք կորսուած տեսան։ Կռթնած՝ մին միւսին մօտ, ոմն սարսափէն գունատած, ուրիշ մը կատաղութենէն, անկարող և կարծես դիւթուած կը դիտէին հրէշային ձագարը, որուն զարհուրելի որոտումները կ'արձագանգէին բոլոր զետնուղիներուն և քարայրներուն մէջ։

— Սըր Ճօ՛ն, Սըր Ճօ՛ն, գոչեց Պարթըն։

— Օգնութի՛ւն, պարոն, գոռաց Օ'Քոնոր սարսափէն յիմարած։

— Մեքենային, գոչեց Սըր Ճօն։ Թերեւս ամէն բան կորսուած չէ։

Մորկան նետուեցաւ մեքենային մօտ, բացաւ փուռը ու ձեռքը ներս խոթեց։

— Կրակը մարա՛ծ է, գոչեց։ Եւ ասկէ զատ պտուտակը ջախջախուած է։

Լմնցած էր։ Շոգեմակոյկը ոչ մէկ բանէ

զսպուած, արագապէս կը յառաջանար՝ աջակողմին վրայ պառկած, հետեւելով այդ հրէշային ձագարին էջքը։ Հեռաւորութիւնը վայրկեանէ վայրկեան կը նուազէր, շըրջանը երթալով կը փոքրնար։ Աղէտը անխուսափելի էր։

Երկրաչափը, անկարող՝ իրմէն հազար անգամ աւելի զօրաւոր այդ հրէշին դիմադրելու, տարօրինակ հանդարտութեամբ կը սպասէր որ շոգեմակոյկը կըլլուէր։ Քով Պարթըն և Օ'Քոնոր կ'ոռնային։ Մորկան ինքզինքը գտնելով հանդարտօրէն կը հանուէր, յուսալով գուցէ դուրս ելլել այդ գերեզմանէն։

Րոպէները փայլակի պէս կ'անցնէին։ Շոգեմակոյկը միշտ դէպ յաջակողմը կը հակէր, և կանթեղի կարմրօրակ լոյսին մէջ կը տեսնուէր ցռուկին մխրճուիլն ու ելլելը կատաղի ալիքներուն մէջ։

Երկու մեդր միայն մնացեր էր, երբ սաստիկ բաղխում մը պատահեցաւ ցռուկին առջեւ։ Սըր Ճօն, հասկցաւ անմիջապէս որ տարօրինակ բան մը տեղի ունեցաւ։ Թերեւս յուսոյ ճառագայթ մը շողաց անոր սրտին մէջ։ Դէպի ցռուկը խոյացաւ։ Առաջուանէն տկար՝ երկրորդ հարուած մը օրօրեց շոգեմակոյկը ու քանի մը քայլ ետ մղեց։ Երկարեց ձեռքերն

ու դուրս երկնցաւ, և զգաց պինդ, խորտուբորտ առարկայ մը։

— Բարեկամնե՛ր, ընկերնե՛ր, գոռաց։ Օգնութի՛ւն։

Մորկան, Պարթըն, Օ'Քոնոր անմիջապէս վազեցին։

— Ի՞նչ պատահեցաւ, հարցուցին միաբերան։

— Ժա՛յռ մը. ըսաւ Սըր Ճօն, կառչեցէք ու պինդ կեցէք։

Երեք որսորդները յուսահատ ճիգերով կառչեցան ժայռի ցցուածքներուն, արգիլելով այսպէս շոգեմակոյկին շրջիլը։

Սըր Ճօն ոտքերը ժայռին վրայ դրաւ, որ հինգ մեդրէն աւելի տարածութիւն չունէր, և երկու ոտք միայն ալիքներէն վեր կը մնար։

— Ազատեցա՞նք, հարցուց Պարթըն։

— Կը յուսամ։ Ջուա՛ն մը նետեցէք ինծի, պտուտակը փոխենք։

Պարթըն հաստկէկ չուան մը նետեց և հուապար կապուեցաւ ժայռի մէկ կատարին։ Ցետսակողմը բարձրացնելու համար, անմիջապէս սնտուկները, տակառները դէպի ցռուկ փոխադրեցին, յետոյ Մորկան և Սըր Ճօն հանեցին պտուտակը որ մի քանի գամերով միայն բռնուած էր ու նորը հաստատեցին։

— Հիմայ վառէ՛ հնոցը, ըսաւ երկրաչափը մեքենավարին։

— Մեր պտուտակը պիտի կարողանա՞յ յաղթել հոսանքին, հարցուց Պարթըն։

— Մի՛ տագնապիր, բարեկամ։ Աճապարենք, այս յորձանքը զիս կը սարսափեցնէ։

Մորկան՝ հնոցը մաքրեց նախորդ ածուխներէն որոնք թրջած էին, տակառի մը մէջէն չոր ածուխ դրաւ հոն ու կրակ տուաւ։ Քսան վայրկեան յետոյ՝ պտուտակը բարձրագոյն արագութեամբ շարժելու ճնշում մը ստացաւ։

— Ամէն բան պատրաստ է, պարոն, ըսաւ։

— Դուք թիերը ձեռքերնիդ առէք, հրամայեց երկրաչափը, և շոգեմակոյկը ժայռէն հեռացուցէք՝ երբոր հրամայեմ։

Կաթսան կը թնդար և անհամբեր կ'եռեւէր։ Պտուտակը ալիքները կը պատռէր որոնք անդիմադրելի կատաղութեամբ կը խուժէին անոր թեւճակներուն մէջ. ծխնելոյզը՝ վեր տնկուելով ծուխի ամպեր կը պոռթկար, որոնք՝ զարմանալի՛ բան, յորձանքէն կը կլլուէին իբրեւ թէ հոն ծծող գործիք մ'ըլլար։

— Յառա՛ջ, պոռաց Սըր Ճօն, ղեկին մօտ ոտքի կեցած։

Օ'Քոնոր և Պարթըն թիերը յեցուցին ժայռին դէմ, և պտուտակը դարձաւ փըր-

փուրի ահագին սրսկում նետելով։ Շոգեմակոյկը ուժեղապէս աջակողմը մղուած և պտուտակէն դէպ յառաջ քշուած, ուժգին տատանումներով պատռեց անցաւ յորձանքը։ Դանակի պէս սուր ու ժայռի պէս հաստատ քիթը, ջախջախեց այդ կեդրոնաձիգ պտուտկումները, ծռեցաւ, ապա ուղղուեցաւ ցատկելով, ալիքներուն վրայէն։

— Քշէ՛, շոգեպի՛նդ, Մորկա՛ն, գոռաց Սըր Ճօն։

Մաքառումը սկսած էր։ Հոսանքը՝ կարծես թէ վիրաւորուած այդ ոլորը կորսնցնելուն, կատաղօրէն կը բաղխէր, ալիքներ կը յարուցանէր, կը մռնչէր, սակայն շոգեմակոյկը՝ պտուտակի ուժգին հարուածներով յառաջ կը մղուէր ոստոստելով, բարձրանալով ու իջնելով հեծեծագին, կարծես թէ կը տքար այդ յամառ կռուին մէջ։

Բաջարին Հուաաքար, երկրաչափին ջըղապինդ բազուկներէն առաջնորդուած՝ յորձանքի պտուտկումներուն մէջ երկու վայրկեան մը մաքառեցաւ, դուրս պրծաւ, ու նետի մը պէս խոյացաւ հարաւէն իջնող գետին մէջ, որ Լոնտրայի Թայմզին չափ լայն էր, մռայլ, ամենասրընթաց, և եզերուած բարձր, ողորկ, սեպ կտրուած ժայռերով։

— Հուրրա՛, հուրրա՛, գոռաց Օ'Քոնոր, թին նետելով։

— Լաւ կրցանք փախչիլ, գոչեց Պարթըն, ուրախութենէն խայտալով։ Պրռռ... սարսափէս դեռ կը դողամ՝ միտքս բերելով որ այս պահուս այդ սեւ ձագարին մէջ պիտի ըլլայի։

— Առանց այդ ժայռին, ոչ որ մեզմէ ողջ պիտի մնար, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Ուրիշ յորձանքներու ալ պիտի հանդիպի՞նք, հարցուց Պարթըն։

— Ո՞վ կարող է ըսել այդ։ Ուղեգծին վրայ կը նայիմ, և ոչ իսկ ասիկայ կը նշանակէ։

— Նո՞ր գետով մը կ'երթանք։

— Չանդրադարձա՞ր ուրեմն, միւս գետը հիւսիսէն կ'իջնէր, իսկ ասիկայ հարաւէն կ'իջնէ։

— Գէշ բան, պարոն, ամբողջ ածուխնիս պիտի սպառենք, և արդէն հարիւր քիլօյէն աւելի չունինք։

— Ուրիշ ածուխ կը գտնենք։ Այս գետին ջուրը համտեսէ նայինք։

Պարթըն ջրաման մը խոթեց հոսանքին մէջ, լեցուց ու շրթունքներուն տարաւ։

— Կրո՛ղը տանի, գոչեց, դեռ աղի է։

— Ճակատագրէն հալածուած ենք, ըսաւ Օ'Քոնոր։

— Զլքանի՛նք, բարեկամներ, ըսաւ Սըր Ճօն, անոյշ ջուր կը գտնենք:

— Սակայն գետափը, միշտ շատ բարձր և ողորկ է պարոն:

— Յուսանք, Օ'Քոնոր: Այս օրէս սկսեալ փոխն ի փոխ պիտի հսկենք մեքենային:

— Իրաւացի՛ է, աւելցուց Պարթըն: Հնոցպանները ու մեքենավարները ուրիշներէն աւելի կը խմեն: Ու մենք չորս լիտրէն աւելի ջուր չունինք:

— Հազիւ չորս օրուան համար բաւական է, ըսաւ Սըր Ճօն: Աչքերնիդ լաւ բացէք, ականջնիդ լաւ սրեցէք, թերեւս այդ ժայռերուն վրայէն ջուր կը վազէ:

Օրը անցաւ առանց պատահարի, Հուշաքար շարունակեց գետն ի վեր ելլել շոգեպինդ՝ ետեւէն ձգելով լուսաւոր հետք մը, այնպէս որ, կարծես թէ այդ գետին ջուրը փոսփորով խառնուած էր: Գետափունքը չփոխուեցան երբեք: Միշտ բարձր էին ու լպրծուն, անկարելի էր վեր մագլցել:

Երեկոյեան ժամը ութին ատենները, Օ'Քոնոր փորձեց ելլել աջ ափունքին վրայ, որ թէպէտեւ սեպ էր ու շատ բարձր, խորունկ ճեղքեր ու ցցուածքներ ունէր. քանի մը մետր բարձրացաւ, բայց ստիպուեցաւ վար իջնել: Ձախ ափն ալ փորձեց մագլցիլ, բայց ի զո՛ւր:

Սըր Ճօն և ընկերները խորհրդակցեցան: Ամէնքն ալ նոյն գաղափարն ունեցան, յառաջ երթալ մինչեւ որ ածուխը սպառի, ու գիշերին տասներկու ժամուան հսկումի չորս պահերը ուշադիր գործադրել:

Սըր Ճօն և Օ'Քոնոր յանձն առին՝ առաջին և երրորդ պահին հսկումն, Մորկան և Պարթըն երկրորդ ու վերջին պահը:

Գիշերը դանդաղ անցաւ, սակայն գետին երկու ափերը իրենց ահագին բարձրութիւնը, սեպ զառիթափը պահեցին: Ձորվէժի մը կամ հեղեղի մը մերձաւորութիւնը ցոյց տուող ո՛չ մէկ աղմուկ, ոչ մէկ շառաչ՝ ընդհատեց խուլ կարկաջը սեւ գետին ու երագ զարկը պտուտակին:

Յաջորդ օրն ալ առանց նորութեան. երկու ափերն ալ գրեթէ միշտ ա՛յդպէս բարձր կը շարունակէին՝ առանց ճեղքուածքի առանց պզտիկ ծոյի մը, առանց անոյշ եզերքի մը: Միայն թէ՝ տեսնուեցաւ որ գետը մեծագոյն ուժգնութեամբ կը վազէր և թէ կը ծռէր դէպի հարաւ, հարաւ արեւմուտք: Լիտր մը ջուր եւս սպառեցաւ, և շատ ածուխ գործածուեցաւ մեքենայի հնոցին մէջ, որ կասկարմիր դառնալով, զարհուրելի

կերպով կը տառապեցնէր հնոցավառները։

Երրորդ օրը, Սըր Ճօն՝ սաստիկ անհանգիստ, շատ անգամ կեցնել տուաւ շոգեմակոյկը ապառաժներու վերեւքը փորձելու համար. բայց ի զուր։ Սոէպ՝ ինքնիրեն կը հարցնէր թէ՝ «Լաւագոյն չէ՞ր արդեօք ետ դառնալ. բայց սարսափահար դիտեց ու տեսաւ որ ածուխը չափազանց սպառած էր։ Ուրեմն երկու մեծ վտանգներ կը սպառնային, ջուրի և ածուխի պակասութիւն։ Յիրաւի սարսափելի՛ բան էր։

Չորրորդ օրուան կէսօրը՝ Հուաաքարին մէջ մէկ լիդր միայն ջուր կար։ Կէսօրէն վերջ, ժամը երկուքին, յետ երկար վարանումներու, այդ դժբախտները որոնք կը զգային իրենց լեզուին ու կոկորդին ցամքիլը, մնացած ջուրին մէկ մասն ալ խմեցին։ Նոյն օրուան ժամը չորսին, վերջին կաթիլն ալ կ'աներեւութանար՝ սաստիկ տաքցուած հնոցի ջերմութենէն անոնց այրած կոկորդներուն մէջ։

Վերջին կաթիլն երբ սպառեցաւ՝ տխուր լռութիւն մը տիրեց Հուաաքարին մէջ։ Սըր Ճօն, այդ յանդուգն երկրաչափը, որ մահուան կը դիմագրաւէր առանց վախի, Պարթըն, Օ'Բոնոր և Մորկան, ամէնքն ալ վհատեր էին։ Ե՞րբ ջուր պիտի գտնէին

արդեօք. ի՞նչ պիտի պատահէր վաղը կամ միւս օրը։

Այս հարցումներն էին որ կը ցցուէին այդ մարդոց շրթունքներուն վրայ՝ հազիւ խոնաւցած ջուրի վերջին կաթիլէն և արդէն ցամքած։

Ոչ մէկ գրիչ կրնայ նկարագրել՝ այդ դժբախտներուն զգացած տանջանքը՝ գիշերուան տասներկու երկա՛ր ժամերու պահուն։ Առտուան ժամը 8 ին Պարթըն, գրեթէ խօսելու կարող չէր այլեւս։

— Պարո՛ն, կաթիլ մը ջո՛ւր, կաղաչեց. կաթի՛լ մը միայն։

— Ումպ մըն ալ չունինք, պատասխանեց Սըր Ճօն յուսահատ շեշտով։

— Բայց, ո՞ւր ենք։

— Թէքսասին ներքեւ, թէ որ հաշիւներս սխալ չեն։

Պարթըն իրեն նայեցաւ առանց բան մը հասկնալու ու նորէն ինկաւ իր նստարանին վրայ խուլ հառաչանք մ'արձակելով։

Ուրիշ տասներկու ժամեր ալ անցան. յետոյ ուրիշ տասներկու ժամեր եւս։ Ուրեմն երեսունվեց ժամէ ի վեր ումպ մը ջուր չէին խմած։ Այլ եւս ոչ ոք կարող էր ոտքի կենալ։ Ամէն մի երկու ժամ՝ կատաղաբար բանող մեքենայի բոցին առջեւ կենալով՝ անոնց շրթունքները սեւցեր էին ու կը ճեղ-

քոտէին. լեզունին ցամքած ու կարծրացած՝ չէր կարող շարժիլ, կոկորդնին ալ չորցած և կարծր կեղեւ մը կապած էր։ Այդ բերաններէն ոչ մէկ ձայն չէր ելլեր։

Հինգերորդ օրը՝ կացութիւնը չէր փոխուած։ Շոգեմակոյկը կը վազէր միշտ գետն ի վեր, որ միշտ դեռ սեղմուած կը մնար այդ յաւիտենական սեպացեալ պարիսպներուն միջեւ։ Պարթըն կը տապլտկէր շոգեմակոյկին խորը խղդուկ ձայներ արձակելով. Օ'Քոնոր, որ լապտերներուն համար գործածուած սոսկալի իւղին շիշը խմելով պարպեր էր, կը փսխէր. Մորկան, հնոցի կրակէն կէս մը այրած, գրեթէ կենդանութեան նշան ցոյց չէր տար։ Մի միայն Սըր Ճօն ինքզինքը չէր կորսնցուցած և նաւուն յետսակողմը՝ ղեկի փայտին մօտ կծկած կը մնար ճակատը ձախ ձեռքին մէջ սեղմելով։

Երկու ուրիշ երկա՛ր ժամեր եւս անցան, երկու օրերու չափ երկայն։ Շոգեմակոյկը, վառելիքի պակասութեամբ, կէս մարած կրակով, ժամուան մը մէջ հազիւ երեք չորս մղոն կը կտրէր ծամածուռ շրջաններ գծելով, ժայռերուն զարնուելով ջախջախուելու վտանգի մէջ։ Երկրաչափը սակայն դեռ կը դիմադրէր, և յուսահատ ճիգեր կը թափէր շոգեմակոյկին խորը չգլորտկելու համար։

Հանեց ժամացոյցը, նայեցաւ. առտուան ժամը տասն էր։

— Լմն... ցած է..., հնչեց։

Աշխատեցաւ ելլել ու մեքենային մօտենալ, բայց յանկարծ ուժերը կտրեցան, աչքերը մթագնեցան ու ծունկերուն վրայ ինկաւ։ Պահ մը յանկարծ յուսահատ ճիգերով կրցաւ ոտք ելլել։ Աչքերը լայնցան, շողացին, ականջները ուշադիր մնացին, շրթունքները բացուեցան, գոչում մը բրդաւ.

— Ջո՛ւ...րը, ջո՛ւ...րը, ջո՛ւ...րը։

ԺԳ.

ՔԱՐԻՒՂԻ ԼԻՃԸ

Թէ որ երկրաչափը գոչած ըլլար. ինքաներուն գանձերը. հաւանօրէն՝ շոգեմակոյկին խորը մեռածի պէս պառկողներէն ոչ ոք պիտի ցնցուէր։ Սակայն՝ երեք անգամ չո՛ւ...րը, չո՛ւ...րը, չո՛ւ...րը կրկնող այդ խեղդուկ ռռնոցը՝ զանոնք վեր ցատկեցուց ելեկտրական հոսանքէ մը ցնցուածներու պէս։ Նախ Մորկան, յետոյ Պարթըն և ապա Օ'Բոնոր գերագոյն ճիգով մը գլուխնին վերցուցին, յետոյ ծունկի վրայ եկան կէս մարած աչքերով, շրթունքնին բաց, բռունցքնին սեղմած, և ականջնին լարելով։

— Ջո՛ւ...րը ջո՛ւ...րը, կրկնեց Սըր Ճօն կառչելով ղեկի փայտին։

Մորկան խռպոտ ձայն մ'արձակեց ճաթռտած շրթունքներէն.

— Ո՞ւր, կակազեց։ Ո՞ւ...ր։

Երկրաչափը չպատասխանեց. դէպ յառաջ ծռած՝ աչքերը խոշոր խոշոր բացած, շունչը բռնելով, զարհուրելի տագնապով մը մտիկ կ'ընէր։

Հեռուն կը լսուէր խուլ դղրդիւն մը, կարծես ջուրի ահագին սիւն մը կը նետուէր բարձրութենէ մը ջախջախուելով ժայռերուն վրայ։ Տարակոյս չկար այլեւս. կէս մղոն աւելի վեր ջրվէժ մը կար ու թերեւս այդ ջուրն անոյշ էր։

Երրորդ ռռնոց մը բրդաւ երկրաչափին շրթունքներէն։

— Ջո՛ւ...րը, ջո՛ւ...րը։

Մեքենավարը յուսահատ ճիգով մ'ելաւ. քարածուխի խոշոր կտոր մ'առաւ՝ տատանելով մօտեցաւ մեքենային ու զայն հնոցին մէջ նետեց։

Քանի Հուասքար կը յառաջանար, ջրվէժին ձայնը ա՛յնքան աւելի որոշ կը լսուէր, և այդ երկու հսկայ պարիսպները, որ քանի մը հարիւրաւոր մղոններ իրենց ահագին բարձրութիւնը, սեպութիւնը պահեր էին, խորունկ ճեղքեր և աւելի անոյշ հակումներ ցոյց կու տային։ Հինգ հարիւր մեդր աւելի անդին, ձախակողմի պարիսպը յանկարծ ցածցաւ. գետեզերքը հազիւ մի քանի երկվեցեակ ոտք բարձրութիւն ունէր։

Սըր Ճօն, որ աչքերը սեւեռած կը դիտէր այդ պատնէշները, ղեկը դարձուց յաջ, մինչդեռ Մորկան մեքենան կը զսպէր։ Շոգեմակոյկը իր ուժովը քշուած եզերքին բաղխեցաւ՝ անուշ զառիթափի մը վրայ խրելով ցռուկը։

Ջր...վէ...ժը, գոչեց երկրաչափը անբացատրելի շեշտով, ժայռերու սեւ կոյտը ցոյց տալով։

Յուսահատ ճիգերով այդ չորս մարդիկ՝ իրենք զիրենք դուրս նետեցին շոգեմակոյկէն, ու մերթ զինովներու պէս քալելով, մերթ օձի պէս սողոսկելով, իրարու օգնելով, հասան գետափին կատարը։ Երեսուն քայլ անդին, ջուրի ահագին սիւն մը, հարիւր մեդրէն աւելի ոստումէ մը յետոյ, կ'իյնար կը ջախջախուէր՝ լայն աւազանի մը մէջ, որ այդ անդադրում և սարսափելի բախումէն փոշիացած, խոռոչացած և ցցուն ահաւոր ժայռերով շրջապատուած էր։

Սըր Ճօն և ընկերները վերջին ճիգով մ'ալ աւազանին հասան, և իրենք զիրենք անոր եզերքը նետեցին՝ անյագաբար շրթունքնին, գլուխնին ու ձեռքերնին խոթելով պաղ ու վճիտ ալիքներուն մէջ։ Հէգ դժբախտները կը խմէին, կը խմէին ու կը խմէին՝ գրեթէ առանց կենալու, առանց գրեթէ շունչ առնելու, յաղթանակի գոռումներով ու խենդի հրճուանքով։

— Կը խմե՜մ, կը խմե՜մ, կը պոռար Պարթըն ինքիրմէ դուրս ելած։

— Օրհնա՜ծ ըլլայ սուրբ Բաղրիք կը թոթովէր իռլանտացին՝ որ ջրհանի պէս ջուրը կը քաշէր։

Ամէնքն ալ կը խմէին, ու ջուրին՝ պաղ պաղ իրենց բերնէն անցնիլը և իրենց շըրթունքին, լեզուին ու կոկորդին պէս այրած ստամոքսին մէջ իջնելը կը զգային։ Կարծես լմնալիք չունէր, իբր թէ ուզէին աւազանն սպառել ու կլլել նոյն իսկ ջրոյ սիւնը որ ժայռերուն վրայ թափելով ջուր կը սրսկէր անոնց գլխուն և զգեստներուն վրայ։

Բա՛ւ է, ըսաւ վերջապէս Սըր Ճօն, մէկիկ մէկիկ զանոնք քաշելով եզերքէն։ Թէ որ այսպէս շարունակէք քիչ մըն ալ, լուրջ փորձանքի կը հանդիպիք։

— Ա՜հ, ինչ հրաշալի ջուր է այս, գոչեց խառնածինը։ Քանի բարայի կ'առնեմ ձի՜նը, պռանտը՜, վիսքի՜ն այս ջուրին քով։ Ո՞վ պիտի ըսէր թէ ես ջուրով պիտի հարբենայի։

Ծարաւն անցնելէն յետոյ՝ մտածեցին բան մը ուտել։ Քսանըհինգ ժամէ ի վեր պատառ մը պիսկոտէն զատ բան չէին դրած իրենց ակռաներուն տակ և ուժասպառ եղեր էին։ Օ'Քոնոր աճապարեց կոտրած տակառի և ածուխի կտորներով կրակ մը վառել, խոշոր սանը լեցուց միսով, բանջարեղէնով, բրինձով ու դրաւ կրակին վրայ, միւս կողմէն Պարթըն խոզենիի լայն շերտեր կը խորովէր։

Երկու ժամ վերջ Սըր Ճօն և երեք որսորդները՝ ցամաքը նստելով՝ ուժգնօրէն յարձակեցան այդ կերակուրին վրայ որ ակնթարթի մէջ աներեւութացաւ անոնց ստամոքսին մէջ։ Մէկ մէկ գաւաթ վիսքի պարպելէն ետք, ընկողմանեցան ժայռերուն վրայ իրենց ծխափողները վառած։

— Սըր Ճօն, ըսաւ Պարթըն, որ գլուխը աջ ու ձախ կը դարձնէր, ո՞րքան խորութեան մէջ կը ծխենք։

— Հազար երկուհարիւր ոտք, պատասխանեց Սըր Ճօն։

— Օհօ՜։

Կը վախնա՞ս։

— Ո՛չ, բայց, թէ որ այս ահագին կեղեւը տեղիք տար։

— Մի՛ վախնար, մեր մոլորակը չի փլչիր։ Օդոյ պարզ պղպջակէ մ'ելաւ, բայց այսօր երկաթեայ գնդակէ մ'աւելի հաստատուն է։

— Ի՞նչ, ըսիք թէ օդոյ պարզ պղպջակէ՞ մ'ելաւ...

— Եւ պիտի աւելցնեմ թէ՝ աւելի թեթեւ մեր շնչած մթնոլորտէն։

Խառնածինը, Օ'Քոնոր և նոյն իսկ Մորկան իրեն նայեցան ամենամեծ զարմացմամբ։

— Բայց ճշմարի՞տ է ինչ որ կ'ըսէք, հարցուց Մորկան։

— Ճշմարիտ է։ Երբոր մեր մոլորակը, զոր այժմ ջրով, հողով, մեծղի լիճերով և շքեղ քաղաքներով ծածկուած և այսքան հաստատուն կը տեսնէք, սկսաւ միջոցին մէջ դառնալ, պարզապէս կազային միգամած մըն էր, նոյնիսկ ջրածնէն աւելի թեթեւ։

— Անհաւատալի է, պարոն։

— Եւ սակայն ստոյգ է, Մորկան։

— Քանի որ ըսողը դուք էք, կը հաւատամ։ Բայց ի՞նչպէս օդոյ պղպջակ մը հաստատուն մոլորակի կը վերածուի։

— Բացատրութիւնը դժուար չէ։ Ինչպէս ըսի, երկիրս նախապէս օդոյ հսկայ փամփուշտ մըն էր որ կը դառնար արեւուն շուրջը և ինքն իր վրայ։ Այս անդադրում կրկին շարժումը, թերեւս հազարաւոր տարիներու ընթացքին, այնպէս մ'ըրաւ որ սկսաւ խտանալ ու տաքնալ։ Ջերմութեան աճումը, ելեկտրականութեան ազդեցութիւնը, բնութեան բազմապատիկ ու զանազան ուժերու գործունէութիւնը, որոնք՝ կրնանք ըսել թէ իրարմէ կը ծագին, բազմազան նիւթեր ստեղծեցին, ինչպէս թթուածին, ջրածին, ածխածին բորակածին, կայծքար, երկաթ, սոտիօն, բնալեղ, և այլն։ Բոլոր այս նիւթերը իրարու խառ-

նուելով, կարճ ժամանակի մէջ, բռնկեցան և այրեցան։ Ահաւասիկ ուրեմն միգամածը փոխուած կրակէ գունտի մը։

— Ապշեցուցիչ բան է, պոռաց Պարթըն՝ որ շատ ուշադրութիւն կը դնէր այդ օգտաւէտ դասին։

— Զարմանալի՛ բայց բնական, ըսաւ երկրաչափը։ Այս հրաշէկ կոյտը՝ թերեւս նորէն հազարաւոր ու հազարաւոր տարիներ թափառեցաւ այն միջոցին մէջ որուն սովորական ջերմութիւնը կը թուի թէ՝ 270 աստիճան զէրոյէն վար եղած ըլլայ։

— Ըսել է թէ՝ սառած մթնոլորտէն աւելի ցուրտ միջոցի մը մէջ։

— Այո՛, չափազանցօրէն ցուրտ միջոցի մը մէջ։ Ի՞նչ պիտի պատահէր։ Պաղիլ, այնպէս չէ՞։

— Ճիշդ է ըսաւ Պարթըն։

— Որով հրավառ կոյտը սկսաւ պաղիլ դանդաղօրէն և թթուածինը, ջրածինը, ու սոտիոնը ջուրի փոխուեցան։

— Ջուրի՞ ըսիք, հարցուց Մորկան։

— Միթէ հրա՞շք է, ծովն ալ թթուածինէ, ջրածնէ և սոտիոնէ կազմուած չէ՞։

— Իրաւունք ունիք, պարոն։

— Ուրեմն, կրակէ այդ կոյտը կամաց կամաց պաղեցաւ, կաւային ու ջրոտ կոյտ մ՚եղաւ. շուտով այդ հրեղէն գունտը կեղեւ

մը կապեց։ Անտարակոյս, կրակին, կեղեւին և ջուրի կոյտերուն միջեւ կռիւը սարսափելի եղաւ։ Ո՞վ գիտէ քանի՜ անգամ այդ կեղեւը պատռեցաւ, ո՞վ գիտէ քանի անգամներ գունտին մակերեւոյթէն բոցեր դուրս ժայթքեցին, ո՞վ գիտէ ի՛նչ զարհուրելի շարժեր տեղի ունեցան, ինչպիսի՜ թաթառներ, ինչպիսի՜ դղրդիւններ ու գոռումներ օդը սարսեցին։ Սակայն, այսօր աւրուող կեղեւը, վաղը նորէն ձեւացաւ, թանձրացաւ, դիմադրեց, ու շարունակեց թանձրանալ, կրակին յաղթեց ու ձեւացաւ մեր տեսած ներկայ հաստատուն երկիրս, որ հակառակ իր կեդրոնին մէջ պահուած կրակի ժայթքումներուն կը մնայ անսասան։

— Զարմանալի՛ է, գոչեց Մորկան։

— Անհաւատալի՛, ըսաւ Պարթըն։

— Սակայն պարզ է, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Իսկ նախկին կենդանիները ի՛նչպէս ձեւացան, հարցուց մեքենավարը։

— Թերեւս աւելի պարզ կերպով։ Այլ և այլ նիւթերու խառնուրդ մը յառաջ բերաւ լօռերը, սէզերը, օղակաւորները, կակղամորթերը, բուստերը, սպունգները, քարամոյրերը. ասոնք՝ նախադարեան շրջանին մէջ։ Նախադարեան շրջանին յաջորդեց սկզբնական դարը, և այս անողնայարները

հետզհետէ բարեփոխուեցան մինչեւ որ երեւան եկան աճառոտ ձկներ, յետոյ երկակենցաղները, բայց գրեթէ անձեւ և անկարող շարժելու։ Անցան ուրիշ հազարաւոր տարիներ և այս կենդանիները կատարելագործուեցան, զարգացան, բաժնուեցան։ Երրորդական դարու մէջ՝ արդէն թռչունները կը թռչէին, օձերը՝ ոտքերնին կորսնցուցած՝ կը սողային։ Այս անասունները աւելի եւս զարգացան, զանազանուեցան, և ստորաբաժնուեցան. եկան հսկայ կենդանիները, կապիկը, օրանկութանը և ապա մարդը։

— Կրո՛ղը տանի, գոչեց Պարթըն։ Մենք ուրեմն կապիկէ՞ մը կը սերինք։

— Կը հասկցուի։

— Երբեք չէի իմացած։

— Հիմայ այլ եւս այդպէս պիտի չըսես։ Եթէ կ'ուզէք, գոցենք աչքերնիս ու քնանանք։ Շատ յոգնած կը զգամ ինքզինքս։

Շոգեմակոյկ դարձան ծածկոցները առնելու համար, և Ջրվէժէն քիչ հեռու իրարու քով պառկեցան։

Խաղաղ քուն չկրցան քնանալ։ Ցանդուգն առնէտներու բազմաթիւ խմբակներ, թերեւս կերակուրի ճաշորդներուն հոտէն հրապուրուած, քանի մ'անգամ յարձակեցան բանակավայրին վրայ առանց վախնալու կրակէն որ միշտ կը վառէր։ Օ'Քոնոր՝

շատ անգամ ստիպուեցաւ ոտք ելլել և ատրճանակով կրակել, Պարթըն կ'ելլէր խոշոր սանը հակառակ կը դարձնէր որպէս զի այդ վայրագ կրծողներով չլեցուէր շարունակ։

Յաջորդ օրը, տասնուչորս ժամ քունէն յետոյ, լեցուցին տակառները անոյշ ջրով, ու նաւ մտնելով սկսան գետն ի վեր ելլել որ երթալով կը նեղնար։

Գետեզերքը բոլորովին փոխուած էր։ Նախորդ մշտնջենաւոր պարիսպներուն յաջորդեր էին՝ այլանդակ, սեպսեւ, ողորկ ժայռեր որոնք լամբարներուն լոյսովը կը շողային։ Հանքածուխի ահագին կոյտերու կը նմանէին, նոյնիսկ երկրաչափը շատ անգամ շոգեմակոյկը մօտեցնել տուաւ աչքերովը ապահովնալու համար, սակայն անոնք՝ նմանը չտեսնուած կարծրապինդ ու տարօրինակ փայլով ապառաժներ էին։

Երկու ժամէ ի վեր կ'ելլէին, երբ յանկարծ գետը դէպի հարաւ ծռեցաւ։ Գրեթէ անմիջապէս, ահագին բարձրութենէ գահավիժող գետի մը շառաչին նման ահաւոր աղմուկ մը՝ նաւարկողներուն ականջին զարկաւ։

— Կեցո՛ւր, գոչեց Սըր Ճօն Մորկանին։

— Ջրվէժ մը կայ, ըսաւ Օ'Քոնոր։

— Կը լսեմ, պատասխանեց երկրաչափը, խոհեմութեամբ առաջ երթանք։

Գետը միշտ աւելի կը նեղնար, և իր ջուրերը մեծագոյն արագութեամբ կը վազէին, գլուխ պտուտկող յորձանքներ ձեւացնելով, զորոնք սակայն շոգեմակոյկը դիւրութեամբ կը կտրէր կ՚անցնէր։ Սըր Ճօն ցռուկին վրայ նստած ճամբան կը լուսաւորէր լապտերը բաւական բարձր բռնելով։

Տառաչը միշտ կը մօտենար ու քիչ ատենէն այնքան մօտեցաւ որ, երկրաչափը և ընկերները գլուխնին վեր առին իրենց վերեւը կարծելով։

— Փոցէ շոգեդոնակը Մորկա՛ն, գոչեց յանկարծ Օ՚Քոնոր։

Ցռուկէն հարիւր մեդր անդին, ջուրի ահագին սիւն մը կը գահավիժէր գետին մէջ՝ տեսակ մը մշուշ բարձրացնելով որ կը փալփլէր լապտերներու ճառագայթներուն մէջ։

Այդ ջուրերուն մէկ մասը կը թափէր Հուասքարին գնացած գետին մէջ, իսկ միւս մեծագոյն մասը կ՚իջնէր հարաւ-արեւմուտքի հարաւակողմը։

Ահագին ժայռերէ ձեւացած տեսակ մը պատնէշ կը բաժնէր երկու գետերը։

— Ո՞ր ճամբան պիտի բռնենք, հարցուց Օ՚Քոնոր, որ ղեկը բռնած էր։

— Հարաւ-արեւմտեանը, ըսաւ Սըր

Ճօն, ուշի ուշով իր ուղեգիծը դիտելէն ետքը։ Յառա՛ջ, Մորկան։

Դեռ հրամանը չէր լմնցուցած՝ սաստիկ զարմացմամբ երեսը դարձուց։ Օդոյ հոսանք մը զինք փայփայած էր, բայց ա՛յնքան յուշիկ, ա՛յնքան մեղմ՝ որ կարծեց թէ հովահար մը կը շարժէին։

— Օ՜, գոչեց, ո՞վ է հովահարողը։

— Հովահարո՛ղ, գոչեց Պարթըն ոչ նուազ ապշած։

— Այո՛, մէկը կռնակէս հովահարեց։

— Անկարելի է։ Բայց... լռութիւն։

Օդոյ մէջ տարօրինակ շչիւն մը լսուեցաւ։ Ամէնքն ալ աչքերնին վեր առին ու խաւարին մէջ տեսան՝ դեղնօրակ լուսաւոր կէտերու վազելը։

— Թռչուննե՛ր, գոչեց Սըր Ճօն։

— Գիշերային թռչուններ, աւելցուց Մորկան։

— Բայց ուսկի՞ց կու գան, հարցուց խառնածինը միշտ աւելի ապշած։

— Յուսամ թէ քիչ ատենէն կը հասկընանք։ Յառա՛ջ։

Մորկան՝ փութով մեքենային քով վազեց։ Շոգեմակոյկը պտուտակէն մղուած՝ մտաւ նոր գետին մէջ որ բաւական երագ կը վազէր սեղմուած երկու բարձր ափերու մէջ, որոնց վրայէն կը թափէին շատ մը

ջրվէժներ։ Հինգ հարիւր մեդր երթալէն յետոյ Սըր Ճօն, ածուխին խնայել ուզելով որ բաւական նուազած էր, կրակը մարել տուաւ։

Գետը այդ պահուն սկսեր էր լայննալ և բաւական խորտուբորտ էր։ Մերթ ընդ մերթ կ'երեւնային սեւ խարակներ որոնց վրայ կը տեսնուէին՝ խոշոր, կլոր ու դեղնորակ բիբերով բազմաթիւ թռչուններ։ Եւ նոյն իսկ ասոնցմէ ոմանք, բաւական խոշոր, կոր ու հաստատուն կտուցով մը զինուած, թռան շոգեմակոյկին վրայ ու մի քանի հատը անոնցմէ ջանացին փրցնել կանթեղներուն մետաղէ ցանցերը։

Պարթըն և Օ'Քոնոր, որոնք թարմ մսի խոռովածի մը սաստիկ կը փափագէին, շատ աշխատեցան անոնցմէ բռնել, բայց չյաջողեցան։

Ժամ մը յետոյ, Հուաաքար բարձր ժայռերէ ձեւացած սուր անկիւնէ մը կը դառնար։ Եւ գրեթէ անմիջապէս՝ թթուածինով ճոխ, թարմ օդի շունչ մը զգալի եղաւ։

— Ո՜հ, բացագանչեց խառնածինը՝ լիաթոք շնչելով։ Ուսկից կու գայ այս կենսատու օդը։

— Պէտք է որ բացուածք մ'ըլլայ, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Պարո՛ն պարո՛ն, գոչեց Օ'Քոնոր. ի՛նչ կը տեսնեմ...

— Ի՞նչ կը տեսնես, պոռացին միաձայն Սըր Ճօն, Մորկան և Պարթըն։

— Հո՛ն, հո՛ն, հոն նայեցէ՛ք... ցուցկին ուղղութեամբ։

Երեքը միասին իռլանտացւոյն ցոյց տուած ուղղութեամբ նայեցան։ Երրեակ աղաղակ մը բղխաւ անոնց կուրծքէն։

— Արե՜ւը, արեւը։

Վայրկեան մը յետոյ Հուաաքար գետը ձգելով կը մտնէր հրաշալի լճի մը մէջ, որուն վրայ կ'իջնէր արեւու փայլուն ճառագայթ մը։

ԺԴ.

ԼԻՃ ՄԸ ԲՈՑԵՐՈՒ ՄԷՋ

Հազիւ թէ շոգեմակոյկը այդ լճին մէջ մտաւ, սքանչելի տեսարան մը ներկայացաւ անմիջապէս երկրաչափին և ընկերներուն աչքին։

Անոնք այս անգամ քարայրի մը մէջ չէին գտնուեր, այլ մարած հսկայ հրաբուխի մը կեդրոնը, որ կոնաձեւ վեր կը բարձրանար. կողերը հին լաւայի խաւով մը ծածկուած, տեղ տեղ հարթ, տեղ տեղ դուրս ցցուած կամ խոռոչացած, ճաթըռտած, փեռեկուած կամ կլակով այրած էր։ Գագաթը կը բացուէր լայն խառնարան մը, զարդարուած մագլցող բոյսերով որոնք կը տատանէին արտաքին հովէն, և անկից ուղղակի կ'իջնէր՝ ոսկենշոյլ ճառագայթ մը՝ ու լճին մէջտեղը ցցուած կղզեակի մը ժայռերուն վրայ կը բեկանէր։

— Հրաշալի՜ տեսարան, գոչեց Պարթըն։

— Հիանալի՜, գոչեց Օ'Բոնոր։

— Զարմանալի՜, ըսաւ Մորկան, աչքերը սեւեռելով հրաբուխի բերնէն իջնող լոյսի սիւնին վրայ։

— Հրաբո՞ւխ է աս, հարցուց խառնածինը։

— Այո՛, սակայն մարած, պատասխանեց Սըր Ճօն։

— Թէ որ կարելի ըլլար վերը բերնին հասնիլ։

— Չե՞ս տեսներ որ պատերը ողորկ են։

— Ի՜նչ դժբախտութիւն։ Կեանքիս մէկ ամիսը պիտի տայի անկից դուրս ելլելու, օդ շնչելու և արեւուն մէջ տաքնալու համար։

— Այդ օդը հոս պիտի շնչես և ինքզինքդ պիտի տաքցնես այդ կղզեակին վրայ։

— Այդ կղզեակը երթանք, ըսաւ Օ'Բոնոր։ Կրնանք հանգստեամբ արեւը դիտել։

Մորկան, Պարթըն և նաւազը թիերուն ոյժ տուին ու շոգեմակոյկը սահեցուցին այդ սեւ ջուրերուն վրայ, որ զարմանալի բան, քանի կը յուզուէին՝ անախորժ հոտ մը կ'արձակէին։ Այնքան անհամբերութեամբ կը յառաջանային որ՝ քառորդ ժամէն հասան կղզեակին։ Եօթանասուն կամ ութսուն մեդր տրամագծով այլանդակ ապառաժ մըն էր և ուղտի կուզի ձեւով կը բարձրանար, ծածկուած սեւ երկաթաքարի կոյտերով ու թերեւս բազմաթիւ դարեր առաջ պաղած հին լաւայով։

Պարթըն և Օ'Քոնոր ցամաք նետուեցան աչքերնին սեւեռելով հրաբուխի խառնարանին՝ չնայելով որ արեւուն ճառագայթը շեշտակի կ'իյնար իրենց գլխուն վրայ։

Նայեցէ՛ք, նայեցէ՛ք, գոչեց խառնածինը, որ անքթիթ կը շարունակէր դիտել աչքերը կուրցնելու վտանգով։

— Աչքերնիդ գոցեցէ՛ք, անխոհեմնե՛ր, պոռաց Սըր Ճօն։

— Ինչո՞ւ, հարցուց Օ'Քոնոր։

— Երկար ատեն պիտի չկարենաք բան մը տեսնել թէ որ այդպէս սեւեռած մնաք. աչքերնիդ այսքան օրերէ ի վեր լամբարներու լոյսէն զատ ուրիշ լոյս չի տեսներ։

— Թռչուննե՛ր, գոռաց Մորկան. թռչուննե՛ր կը տեսնեմ։

Երկրաչափը նայեցաւ վաղեմի հրաբուխին մուտքը և տեսաւ բազմաթիւ սեւ կէտեր որ խառնարանէն վար կ'իջնէին ու պատերուն վրայ կը հանգչէին։

— Անկարելի է հատ մըն ալ սպաննել, ըսաւ։ Մեզմէ հազար ութ հարիւր մետր աւելի բարձր են։

— Խնդրեմ ըսէ՛ք պարոն, ո՞ր լեռը կրնայ ըլլալ ասիկայ, հարցուց Մորկան։

— Անկարելի է գիտնալ զայն, բայց հաշիւներուս համեմատ, կը գտնուինք Սիէրրա Մատրէ լերան ներքեւ։ Երթանք կղզին չորս կողմը քալենք։

Սըր Ճօն և Մորկան թողուցին որ խառնածինը և իռլանտացին դիտեն արեւուն աններեւութացող ճառագայթը, ու մագլցեցան կղզեակի կուզին վրայ։ Աչքի զարնող ոչինչ գտան։ Ժայռերը պինդ և տեղ տեղ սեւ էին, տեղ տեղ գորշագոյն և բաղդատմամբ աւելի կակուղ, լավայի հին հոսանքներու հետքեր կրելով։ Բարձրաւանդակի կողերուն վրայ կը բացուէին քանի մը քարայրներ, բայց այնքան ցած և լավայով ու ժայռով խափանուած՝ որ մտնելը անկարելի էր։ Մորկան՝ որ ուշադիր կը դիտէր ամէն քար և ամէն ճեղքուածք, գտաւ քարաքոսներ որոնք շատ սեւ ու կարծր էին, և նաեւ խոշոր սունկեր՝ որոնց հազիւ թէ դպաւ կտոր կտոր թափեցան։

Բարձունքին հակառակ կողմն իջան ու մի քանի վայրկեանէն լճեզերքն հասան, ուր լճին հոսանքը անուշ մրմունջով կու գար զարնուելու։ Սըր Ճօն անմիջապէս զգաց այդ միեւնոյն հոտը զոր քիչ առաջ շոգեմակոյկի վազած պահուն անդրադարձեր էր։

— Հոտ չե՞ս առներ, Մորկան։

— Այո՛, կարծես... քարիւղի հոտ է։

Սըր Ճօն ծռեցաւ ջուրին վրայ, անկէ քանի մը կաթիլ ձեռքին մէջ առաւ ու բերանը տարաւ։

— Այս ջուրը՝ առատ քարիւղ կը պարունակէ, ըսաւ թքնելով։

— Սակայն ուսկի՞ց կու գայ այս քարիւղը, հարցուց մեքենավարը։

— Լճին մէջ թափող աղբիւրէ մը։

— Սակայն, ջուրի այսքան ընդարձակութիւն քարիւղով ծածկելու համար հազարաւոր, ու թերեւս միլիոնաւոր լիտր քարիւղ պէտք է։

— Ամերիկան՝ իր ընդերքներուն մէջ քարիւղի անհագին աղբիւրներ կը պարունակէ, այնպէս որ դարերով բաւական է բոլոր աշխարհի պէտքերուն համար։

— Կորսուած աղբիւր մըն է աս։

— Պիտի գայ օր մը, մի՛ տարակուսիր, որ զայն գտնող մը պիտի ըլլայ։

— Գտնողը միլիոնատէր պիտի ըլլայ։

— Բոլոր Քարիւղի Իշխանները, ինչպէս կը կոչեն Ամերիկացիք, միլիոնատէր դարձան, շատերը սակայն կարճ ժամանակի մէջ կործանեցան։ Այս իշխաններէն (Oil Prences) մէկը կը ճանչնամ, որ գրեթէ առանց աշխատութեան դիզած այդ միլիոնները, քիչ տենուան մէջ կերաւ փճացուց եւ հիմայ խեղճ դռնապան մըն է։ Ուրիշ մը, այրի մը որդի, քսան ամսուան մէջ շուայտութեամբ կերաւ ութ միլիոնէն աւելի։

— Գտնուած աղբիւրները բազմաթի՞ւ են։

— Մատի վրայ կարելի է համրել զանոնք. սակայն վերջերս գտան նաեւ Գանատայի, Բէնսիլվանիայի եւ Վիրճինիայի մէջ։

— Առաջին աղբիւրը ո՞ւր գտնուեցաւ։

— Կարեւորներէն առաջինը գտնուեցաւ Դիդլիւզվիլին մօտերը 1859ին։ Ութ ամիս շարունակ հայթայթեց օրական գրեթէ 1500 լիտր քարիւղ, որ տասը տակառ ըսել է։ Այսօր սակայն, ջրհորները օրական կը հայթայթեն 10,000էն մինչեւ 12,000 տակառ քարիւղ։

— Ա՛յնքան որ ամբողջ գաւառ մը ողողելու կը բաւէ։ Ո՞րքան տակառ կը ղրկուի Եւրոպա։

Անցեալ տարի, որ է 1868ին, Անվէրս կը ներմուծէր 400,000 տակառ. Պրէմ գրեթէ 350,000. գրեթէ նոյնչափ ալ Քորք եւ Ճիպրալդար. Ֆրանսա 292,000. վեր վար մէկ ու կէս միլիոն տակառ։

— Թէ որ այս ընթացքով շարունակեն, քանի մը դարերու մէջ աղբիւրները պիտի ցամքին։

— Այն ատեն թերեւս քարիւղի ալ պէտք պիտի չունենան։ Անտարակոյս ելեկտրական լոյսը անոր պիտի յաջորդէ։

Երկար ատեն հոն կեցած շաղակրատեցին ծխելով. յետոյ, երբ խաւարը տիրեց լայնածաւալ կոնաձեւին մէջ, սկսան քալել կղզեակին խորտուբորտ ափունքէն։ Տասը վայրկեանէն շոգեմակոյկ հասան որուն մօտ Օ՛Քոնոր և Պարթըն կ'եռացնէին խոշոր սանը, պոյտերը և սաները։

— Ի՛նչ ճոխութիւն, գոչեց երկրաչափը ժպտելով, և ի՜նչ բուրում։

— Ձեզի փառաւո՛ր կերակուր մը պատրաստեցինք, ըսաւ խառնածինը որ կրակին վրայ կը փչէր և պոյտերուն ու սաներուն մէջի կերակուրը կը խառնէր։

— Կրնա՞նք կերակուրի ցանկը տեսնել։

— Եթէ խոհարարը թոյլ տայ։

— Անշուշտ, ըսաւ իռլանտացին, որ ընկերէն նուազ զբաղած չէր։

— Ահաւասիկ, բրինձով չոր ոլոռ, խաշած խոզենի՝ կաղամբի քացախուտով, աղած միս՝ լուբիայով, մուխի մէջ չորցած հարինկ ձուկը, ձէթի մէջ պահուած թուն, չոր պտուղներ, և ամենէն վերջ Բուտինկ մը։

— Ծնկելու բան չկա՜յ, հարցուց Մորկան։

Պարթըն չպատասխանեց։ Գլուխը բարձրացուցած կը դիտէր խառնարանին կոնաձեւը՝ որ մեռնող արեւու վերջին ճառագայթներէն լուսաւորուած էր։

— Խորովա՛ծ, խորովա՛ծ, գոչեց Սըր Ճօն, ձեզի կատարեալ սեղան մը պիտի տամ։

Օդոյ մէջ սուր ձայն մը կը լսուէր՝ որ երագօրէն կը մօտենար։ Թռչուններու իրական ամպ մը կ'իջնէր ճիշտ կղզեակին վրայ։

Հրացա՛ն մը, պոռաց Մորկան։

Պարթըն սլացաւ դէպ ի շոգեմակոյկ։ Յափշտակեց իր հրացանը, լեցուց գնդակիկներով, ամպին նշան առաւ ու կրակեց։

Թռչուններէն երկվեցեակ մը թափթըփեցան կղզեակի ժայռերուն վրայ, մինչդեռ միւսները՝ այդ բոմբիւնէն զարհուրած երագաբար կը բարձրանային։

— Խորովածը։ Հուռրա՛, հուռրա՛, գոռաց Օ'Քոնոր։

Յանկարծ, կղզեակէն հինգ կամ վեց հարիւր մեդր հեռուն՝ լճին երեսը բարձրացաւ կարմիր բոց մը որ անհաւատալի երագութեամբ կը տարածուէր։

— Թնդանօթի անէծք, գոչեց խառնածինը դիակի մը պէս գոյնը նետելով. Ի՞նչ է պատահածը։

— Քարիւղը բռնկեցա՜ւ, գոռաց Սըր Ճօն։ Դէպ ի շոգեմակո՛յկ, շոգեմակո՛յկ վազենք։

Ամէնքն ալ վազեցին դէպ ի Հուասքար, բայց արդէն շատ ուշ էր հեռանալու հա-

մար։ Բոցը պաշարած էր կղզեակը և կը շարունակէր տարածուիլ ու բարձրանալ։

— Կորսուա՛ծ ենք, պոռաց Մորկան։

— Ծոգեմակոյկը ցամաք քաշե՛նք ու վառօդը ազատե՛նք, գոռաց Սըր Ճօն։

Ութ կորովի բազուկներ Հռաաքարին փակչելով կորովի ցնցումով մը քաշեցին ցամաքի վրայ։ Եւ անմիջապէս երկրաչափը ընկերներուն հետ միասին վառօդի սնտուկները մէկզին տարին. յափշտակեցին օդալից (Rouquayrol[1]) մեքենաները զորս ակնթարթի մէջ կռնակնին նետեցին։

Մորկան ջուրի տակառի մը յատակը կոտրեց, թաթղեց մէջը չորս խոշոր ծածկոցներ և ընկերներուն բաժնեց մէյ մէկ հատ. յետոյ ամէնքն ալ մագլցեցան կղզեակի գաւակին վրայ միասին տանելով զէնքերն ու պաշարը։

Ժամանակն էր։ Լիճը՝ մէկ ծայրէն միւսը ծածկուած էր՝ բոցի ծփուն ծուէններով որոնք սաստիկ կը լուսաւորէին ընդարձակ

1. Rouquayrol թիթեղապատ սնտուկ մըն է՝ ճընշուած օդով լեցուն և որ պայուսակի մը նման կռնակ կ'առնուի։ Մասնաւոր գործիք մ'ունի վրան, որ ճնշուած օդը կարելի կ'ընէ բնական չափով մարդուս թոքերուն մէջ դրկելու, և կոմայէ երկու նուրբ կառոններէ ձեւացած արտաքին պզտիկ դռնակէ մը դուրս կ'ելլէ ներշնչուած օդը։ Այս օդը՝ մարդուս բերանը կը հասնի քաուչուկ խողովակի մը միջոցաւ որ ունի պզտիկ սեղմիչ մը։

կոնաձեւը։ Հրաշալի, չտեսնուած տեսարան մըն էր, և միանգամայն սարսափելի։ Հազարաւոր ու հազարաւոր բոցեր օձապտոյտ գալարումներով կը բարձրանային ու կը ցածնային, ոմանք կարմրագոյն, ուրիշներ սպիտակ և կապտագոյն. կրակէ ծով մըն էր ան, իրական դժոխք մը։ Ամենասեւ ու գարշահոտ թանձր ամպեր կը ծփային այդ բոցեղէն լեզուներուն վրայ և կոնաձեւի պատերուն քսուելով դէպի վեր կը բարձրանային, փախցնելով թռչունները, որոնք սուր ճիչեր արձակելով՝ սարսափահար կը թողուին իրենց բոյներն ու ձագուկները։

Սըր Ճօն, Մորկան, Օ'Քոնոր և Պարթըն՝ լաւ մը փաթթուած ջրաթաթաւ վերմակներու մէջ, ու քովէ քով սեղմուած՝ հիացմամբ ու սարսափով կը դիտէին այդ տեսարանը։ Չէին խօսեր, բայց ուժով ուժով իրարու ձեռքերը կը սղմէին՝ իբր թէ ուզէին իրարու հաղորդել իրենց մտածութիւնը, իրենց զարմացումը, իրենց տագնապն ու սարսափը։

Երթալով կրակէ ծովն ընդլայնեցաւ՝ լիճը լեցնող ու պարպող գետերու մէջ եւս տարածուելով։ Զարհուրելի ջերմութիւն մը տիրեց կոնաձեւին մէջ, որուն որմերը տաքութենէն ճերմկցեր էին։ Կարծես

հին հրաբուխը յանկարծ նորէն արթնցած ու հրաշէկ լաւաներով լեցուած էր։

Բարեբախտաբար, բոցերը տասներկու մեդր և աւելի բարձրանալէն, լճին ջուրը կրկին ու կրկին եռացնելէն, վաղեմի հրաբուխին որմերը ծխոտելէն ու խոռովելէն յետոյ, վառելանիւթի պակասութենէն սկըսան ցածնալ։

Լիճը թափող գետը մարեցաւ, յետոյ մարեցաւ նաեւ լճին հիւսիսակողմը։ Բոցերը միշտ աւելի ցածնալով, քաշուեցան ու կղզին ազատ ձգեցին և աներեւութացան լճէն դուրս ելլող գետի ստորերկրուղիին մէջէն որ քանի մը վայրկեան տխուր փայլով մը լուսաւորուեցաւ իր պատերուն ու սիւներուն անձոռնի կազմը ցոյց տալով։

ԺԵ.

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՆԱԽԿԻՆ ԲՆԱԿԻՉՆԵՐԸ

Երկրաչափը և ընկերները, որոնք ծարաւէն կը մեռնէին, զգեստնին ու մարմիննին խանձոտած, վերջին բոցը աներեւութացածին պէս՝ կ'ուզէին Ռուքբայրըլ օդալից մեքենաներէն ազատիլ, ու վազել ջուրի տակառներուն մօտ։ Սակայն հսկայ կոնաձեւին մէջ ծածանող ծուխի կոյտերը և դեռ չպաղած ժայռերէն ցոլացող զարհուրելի տաքութիւնը, զիրենք ստիպեցին դեռ քիչ մըն ալ սպասել՝ շնչահեղձ ըլլալու փորձանքին մէջ չիյնալու համար։

Կղզեակին կատարը խմբուած, թանձր խաւարէն շրջապատուած, աչքերնին դէպ ի խառնարան սեւեռուն, սրտհատնումով աստեղազարդ երկնքի բացուելուն կը սպասէին։ Վերջապէս գարշահոտ ծուխամպը բարձրացաւ, հազիւ տեսանելի՝ պզտիկ լուսաւոր կէտ մ'երեւցաւ, յետոյ ուրիշ մը, ապա երրորդ մը, և ի վերջոյ գեղեցիկ

աստղազարդ երկնքի կտոր մը։ Հին հրաբուխը ազատ էր և բերնէն շնչելի մաքուր օդ կ'իջնէր։

Նախ երկրաչափը, յետոյ Մորկան, Պարթըն և հուսկ խոլանտացին Ռուզքայըրըլճերը մէկզի դրին. բայց հազիւ թէ շնչելու համար բերաննին բացին, կարծեցին որ շնչահեղձ կ'ըլլան։ Կոնաձեւը փուռի նման տաքցած էր, օդն ալ այնքան տաք էր որ չորցուց խեղճերուն բերանն ու կոկորդը։

— Կը խղդուիմ, գոչեց Պարթըն, խըղդուկ ձայնով։

— Ջո՜ւր, ջո՜ւր, պոռաց Օ'Քոնոր։

Մորկան խոյացաւ ժայռերէն վար, վազեց ջուրի տակառին՝ զոր քիչ առաջ բացած էր ու դեռ քանի մը լիտր ջուր կը պարունակէր, և բերաւ ընկերներուն։

Մին միւսէն յետոյ գլուխնին ձեռքերնին խոթեցին այդ ջուրին մէջ և մարմիննին թրջեցին։

— Ո՜հ, կը շնչե՜մ, գոչեց Օ'Քոնոր։ Անիծեալ լի՜ճ. երբեք չէի յուսար մորթս ազատել։

— Եթէ գտնամ անոր կրակ տուողը, կը կախեմ զայն, ըսաւ Պարթըն։

— Հրացանիդ խծուծը եղաւ, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Վա՜յ սատանա՜յ։ Խորովածի մը համար քիչ մնաց որ ընկերներս խորովէի։

— Երթանք շոգեմակոյկը այցելենք, ըսաւ Մորկան։

Սըր Ճօն և ընկերները բլրակն իջան և ուղղուեցան դէպ ի ափը։ Հուրաքար չէր վնասուած, թէպէտև բոցերը երբեմն երբեմն զայն լզեր էին. սակայն ջուրի պաշարը շատ սպառած և մնացած ածուխը բռնկած էր։ Մորկան փութաց մարել զայն։

— Հա՜պա մեր կերակո՞ւրը, ըսաւ Օ'Քոնոր։

— Այրե՜ր է, պատասխանեց Պարթըն։ Ի՜նչ դժբախտութիւն, և ա՛յնքան աշխատեր էի։

Օ'Քոնոր ուրիշ մը պիտի պատրաստէ, ըսաւ Սըր Ճօն. մենք ալ լճին չորս կողմը այցելենք։

— Կ'ընդունիմ, ըսաւ Պարթըն։

Երկու որսորդները և երկրաչափը շոգեմակոյկ մտան ու ձեռք առին թիերը, մինչդեռ Օ'Քոնոր անմիջապէս ուրիշ կերակուր պատրաստելու կը ձեռնարկէր։

Հոսանքը բաւական տկար էր և դէպ ի հարաւ կը քշէր, ուր կը բացուէր մեծղի սիւներու վրայ կեցած խոշոր գետնասրահ մը։

Երկրաչափը ղեկին քովնստելով, Հուրա-

քարը դէպ ի հարաւային հարաւ — արեւմուտք ուղղեց՝ յուսալով այդ կողմը գտնել շոգենաւէն ելլելու ծուխ մը։ Խոր լռութիւն մը տիրած էր կոնաձեւին մէջ հրդեհը մարելէն վերջ։ Հազիւ հազ կը լսուէր Հուաքարի ցռուկին ջուրը ճեղքելն ու թեւճակներուն ճողփիւնը։ Ոչ մի թռչունի ձայն, ոչ մի ջուրի կաթիլ այդ բարձր ժայռերէն, ոչ մէկ բզզիւն միջատի։

Սըր Ճօն ակնարկ մը տուաւ շուրջը։ Մարած հրաբուխի խառնարանին վերեւ աստղերը կը փալփլէին, և կղզեակին վրայ բոց մը կը վառէր՝ կարմիր ներկելով ժայռերը ու զայն շրջապատող ջուրը։ Այդ կրակին մօտ՝ որ կայծեր կ՛արձակէր դէպ ի վեր, կը տեսնուէր կորիճ նաւազը որ սանին և պոյտերուն վրայ ծռած բոլորովին զբաղած էր կերակուր պատրաստելու։

Երեք քառորդ ժամ շոգեմակոյկը յառաջեց առանց պատահարի, յետոյ թեթեւ բախում մը զգացուեցաւ։ Մորկան լամբարը բարձրացուց ու դուրսը երկնցաւ։

— Լճեզե՞րքը հասանք, հարցուց երկրաչափը։

— Ժայռ մըն է, պատասխանեց մեքենավարը. լճեզերքը աւելի վար է։

Շոգեմակոյկը դարձաւ ժայռին քովէն, անցաւ դուրս ցցուած սեւածայր պզտիկ

խարակներու մէջէն, և բաւական բարձր, բայց մերձենալի ափունքի մը զարնուեցաւ։

Պարթըն ժայռի մը ծայրին կապեց շոգեմակոյկը, և երեք մարդիկ՝ լապտերներ, բրիչներ ու տապարներ առնելով դուրս ելան ապառաժի մը գագաթը։

— Բարձրանա՛նք, ըսաւ Սըր Ճօն։

Ձեռքով ոտքով իրարու օգնելով մագլցեցան լճափին բարձրութիւնը, և դէպ՝ արեւելք ուղղուեցան՝ գետինը քննելով և ուշադրութեամբ կոխած տեղերնին նայելով՝ ճեղքուածքի մը, կամ աւելի ահաւոր, անդունդի մը մէջ չիյնալու համար։

Ճամբան ժայռուտ էր և խոշոր սեւ քարերով խճողուած, և հոս հոն լայն ճեղքեր կը տեսնուէին։ Պզտիկ անասուն մ՛ալ չկար, և ոչ իսկ մուկ մը, բոյս մը, կամ նոյն իսկ սունկ մը չէր տեսնուեր՝ որոնք շատ կը հանդիպին խոնաւ քարայրներու մէջ։ Միայն կը լսէին ջուրի մրմունջը և քաջ խուլանտացիին հեռաւոր ձայնը։

— Ի՛նչ գէշ տեղ է, ըսաւ Պարթըն. ինքզինքս գերեզմանի մը մէջ կը կարծեմ։

— Հանքածուխի հետք մը կը նշմարե՞ք, հարցուց Մորկան երկրաչափին, որ ստէպ կը ծռէր հողը զննելու համար։

— Ոչ մէկ մինչեւ հիմայ, պատասխանեց հարցուողը։

— Կը յուսա՞ք։

— Յոյս չեմ կտրեր։

Ահագին ապառաժի մը բոլորտիքը շըրջեցան ու դէպ ի հիւսիս յառաջացան՝ ճեղքուածքի մը երկայնութեան հետեւելով՝ որ բաւական խորունկ կ'երեւէր։ Տասնըհինգ կամ քսան քայլ առած էին, երբ Պարթըն երերաց և զարմանալի ճռնչիւնով յանկարծ ոտքերուն տակ բացուող ծակի մը մէջ ինկաւ մինչեւ ծունկերը։

— Օգնութիւն, պոռաց։

— Ի՞նչ ունիս, հարցուց Սըր Ճօն վազելով։

— Հողը փլաւ ոտքերուս տակ, բայց... հող չէ ասիկայ։

Ձեռքերը գետին կռթնցուց, ոտքերն ազատեց, ապա ծռեցաւ ծակին մէջ լապտերին լոյսը հոն ուղղելով։ Ու ճիչ մը թռաւ իր շրթունքներէն.

— Ի՞նչ տեսար, հարցուցին Մորկան և երկրաչափը։

— Ոտքերուս ներքեւ բացուողը ժայռ չէ, փայտէ տախտակ մը։

— Անկարելի է, պատասխանեց երկրաչափը։

Մօտեցաւ այդ ծակին, ու մեծ զարմանքով տեսաւ կէս թաղուած տախտակ մը։ Ձեռքը ծակէն ներս խոթեց ու կակուղ բան մը զգաց։

— Փորե՛նք, ըսաւ ան։

Մորկան ու Պարթըն բրիչները ձեռք առին, ու փշրեցին այդ տախտակը որ արդէն փտած էր և որ երկու մեդր երկայնութիւն, ու կէս մեդր լայնք ունէր։ Անմիջապէս երեւան եկաւ՝ փայլուն առարկաներով փաթթուած, երկայն սեւ կոյտ մը։ Սըր Ճօն մօտեցուց կանթեղն ու նայեցաւ։

— Դիա՛կ մը, բացագանչեց։

— Դիա՞կ մը, հո՞ս, գոչեց Մորկան։ Մօ՛տ առեններս թաղուած։

— Դարե՛ր առաջ, այնպէս որ մոմիա դարձեր է։

— Հնդի՞կ մըն է։

— Ո՛չ... Ո՛հ։

— Ի՞նչ կայ։

— Բայց ասիկայ չինացի մըն է։

— Չինացի՜ մը, գոչեց մեքենավարը։

— Ահաւասիկ հո՛ս թաղիքէ բարձր ներբանով կօշիկներ, հովմահար մը, մետաքսէ երկայն վերարկու մը...

— Սակայն հիւսուած մազը չեմ տեսներ։

— Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի։

— Չինացիներուն զանկը քերծուած է, պարոն։ Ես շատ տեսած եմ Քալիֆորնիոյ Սան Ֆրանչէսքոյի մէջ և ամենքն ալ մազէ պոչեր ունէին։

— Մանչուրիացիներու արշաւանքէն առաջ, Չինացիք այդ պուչը չէին կրեր. յաղթողներէն բռնադատուեցան գերծուիլ։

— Դուք կը հաւատա՞ք որ այս չինացին դարերէ ի վեր թաղուած ըլլայ, հարցուց Մորկան։ Քրիստափոր Գոլոմպոս Ամերիկան գտաւ 1492 ին, իսկ Մանչուրիացիներու արշաւանքը՝ շատ ու շատ դարեր առաջ եղաւ։

Սըր Ճօն փոխանակ պատասխանելու, ձեռք առաւ մումիան շրջապատող այդ փայլուն առարկաներէն հատ մը։ Արծաթէ դրամ մըն էր, կոշտ կերպով փորագրուած, մէջ տեղէն ծակ, ու քանի մը կրամ ծանրութեամբ։ Զայն լամբարին մօտեցուց և ուշադրութեամբ զննեց։

— Չինարէն կը խօսի՞ք, հարցուց Մորկան։

— Քիչ մը, ըսաւ Սըր Ճօն։ Ա՜հ...

— Ի՞նչ տեսաք։

— Բարեկամնե՛ր, ահա մեծ խնդիր մը կը լուծենք, որ տարիներէ ի վեր երկու աշխարհներու գիտնականները կը յուզէր։

— Ի՞նչ խնդիր, հարցուցին Պարթըն և Մորկան։

— Գիտէ՞ք արդեօք որո՞նք եղան Ամերիկայի առաջին բնակիչները։

— Կարմրամորթները, պատասխանեց Պարթըն առանց վարանելու։

— Եւ ուսկի՞ց կու գային այդ կարմրամորթները։

— Ատիկայ գիտնալը դիւրին չէ։

— Լաւ ուրեմն. տեսէք սա մումիան. այս մարդը Ամերիկայի նախկին բնակիչներէն մէկն է։

— Ի՜նչ, գոչեց Մորկան։ Չինացինե՜րը...

— Ամերիկայի նախկին բնակիչները եղան, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Բայց Ձեզի ո՞վ կ՚ըսէ ատիկայ։

— Այս դրամը Ու-Ուանկի[1] անունը կը կրէ. և Ու-Ուանկ Քրիստոսէ 1100 տարի առաջ թագաւորեց։

— Վստա՞հ էք որ չէք սխալիր, պարոն։

— Չեմ սխալիր։ Կը կրկնեմ որ Չինացիք եղան առաջին անգամ Ամերիկա ելլողներն ու բնակողները[2]։

1. Ու-Ուանկ Չէու հարստութեան պետն էր Շանկ հարստութեան յաջորդող, որ սկսաւ թագաւորել Քրիստոսէ 1122 տարի առաջ։

2. Նման գիւտ մըն ալ եղաւ 1882 ին հոկտեմբերի մէջ և որ մեծ յուզում հանեց Ամերիկայի մէջ։ Այն ատեն Նիւ-Եորք մէջ լոյս տեսնող՝ Progresso Italo-Americano (Իտալ-Ամերիկեան յառաջդիմութիւն) թերթը՝ կը յիշատակէր թէ՝ Քասսիրի (Քոլոմպիա) ածխահանքերուն մէջ, վեց ոտք խորութեամբ, քանի մը ականահատներ գտած են չինական քանի մը դրամներ, որոնք երկաթ թելով մը իրարու միացած էին։ Լոյս տեսածնուն պէս,

— Բայց, հաշուի առա՞ծ էք պարոն, Ամերիկայի և Չինաստանի միջեւ եղած հեռաւորութիւնը։

— Դիտէ՛ աշխարհացոյց քարտէսը Մորկան, պիտի տեսնես որ Չինաստանի ու Ճաբոնի մէջ համեմատաբար ծովու կարճ միջոց մը կայ։ Արդ փորձուած է որ մակոյկով կարելի է Ամերիկա անցնիլ առանց երկու օրէն աւելի ծովու վրայ մնալու։

— Ներեցէք պարոն, ես կը տարակուսիմ։

— Ինչո՞ւ։ Չե՞ս տեսներ Ճաբոնի և Ամերիկայի եզերքներուն միջեւ տարածուող բազմաթիւ կղզիները։

Մորկան ուժգին կերպով ցնցուեցաւ այդ եղած դիտողութենէն զոր շատ իրաւացի կը գտնէր։

Իրաւունք ունիք։ Ճաբոնի և Ամերիկայի միջեւ կը տարածուի կղզիներու ճշմարիտ ցանց մը։ Սակայն երբեք հազար տարի առաջ՝ նաւակները անշուշտ ծովուն դիմադրելու չափ կատարեալ չէին և ոչ ալ Չինացիք պիտի գիտնային իրենց արեւելեան կողմը ցամաք երկրի մը գոյութիւնը։

հազիւ թէ կը դպչին թեւը փոշի կը դառնայ, սակայն դրամները անաղարտ կը մնան, որոնց արձանագրութիւնները ցոյց կու տային անոնց երեք հազար տարի առաջ կորուած ըլլալնին։ Որով Վեպէր երկրաչափը լեռին իրաւունք ունէր։

— Ես չեմ ըսեր թէ Չինացիք դէպի Արեւելք ցամաք երկրի մը գոյութիւնը գիտնալով ճամբայ ելած ըլլան։ Կրնան ակամայ հոն քշուած ըլլալ։

— Կա՞յ Չինաստանէն կամ Ճաբոնէն դէպ ի Ամերիկա գացող հոսանք մը։

— Չեմ վարանիր զայն հաստատելու, Մորկան։ Ալաուտեան կղզիները որոնք կը տարածուին Պէհրինկի ծովը կորելով, ծառ չեն բուսցներ, և սակայն բնակիչները նաւակներ շինելու համար փայտ կը գործածեն։ Իրենց ո՞վ կը հայթայթէ այս փայտը։

— Չեմ գիտեր։

— Ծովը, որ կը բերէ այդ կղզիներուն՝ ծառի բուներ և մասնաւորապէս քափրենիներ (laurus camphora)։ Գիտե՞ս ուր կ'աճին ասոնք։

— Տեղեկութիւն չունիմ։

— Չինաստանի և Ճաբոնի հարաւային գաւառներու մէջ կ'աճին։ Որով ըսել է թէ հոսանքը, ենթադրենք նոյն իսկ որ շատ տկար ալ ըլլայ, և տարուան զանազան եղանակներուն տիրող հովերը՝ դէպի Ամերիկա կը քշեն չինական կամ ճաբոնական ծովեզերքներէն արմատախիլ եղած այդ ծառերը։ Ուրիշ օրինակ մը քեզի. ճաբոնական նաւ մը հոսանքէ քշուելով Քալիֆորնիոյ եզերքը իջաւ ու կէտորսէ մը փըր-

կուեցաւ․ ուրիշ մը շատ ժամանակ վերջը, քշուեցաւ Սանտուիքի կղզիները․ ուրիշ երրորդ մըն ալ գնաց Օրէկոնի եզերքը խրեցաւ։ Ուրեմն զարմանալու բան չկայ թէ՝ երեք հազար տարի առաջ լաստափայտեր կամ չինական նաւեր Ամերիկա քշուած ըլլան։ Քեզ ինչպէս կը թուի։

— Հիմայ համոզուեցայ պարոն, որ Չինացիք առաջին անգամ Ամերիկա եկած ըլլան։ Սակայն կը կարծէ՞ք թէ իրենց հայրենակիցները՝ տեղեկացած ըլլան այդ մեծ գիւտին։

— Տարակոյս չկայ, և քեզի յստակ ու անվիճելի օրինակ մը տամ։ Հին վաւերագիրներ որ վերջերս լոյս տեսած են, կը հաստատեն թէ մեր հինգերորդ դարուն մէջ, պուտտայական քարոզիչներ զանազան ճամբորդութեանց ձեռնարկեցին դէպի Ֆուզանի կամ Հալուէի երկիրը, որ ըստ գիտնականներու, Գոլոմպիա և Րիօ—տէլ—Ճիլա գետերու (Միացեալ Նահանգներու արեւմտակողմի) միջեւ գտնուած երկիրն է։ Եթէ տեղեկութիւն չունենային որ արեւելեան կողմը կը գտնուէր Ֆուզանի երկիրը անշուշտ ճամբայ չէին ելլեր։

— Իրաւացի է, ըսաւ Մորկան։

— Եւ ինչո՞ւ համար այս մարդը այս հրաբուխին մէջ թաղած են, հարցուց Պարթըն։

— Չեմ գիտեր, սակայն զարմանալու բան չէ։ Թերեւս այս մումիան մեծ ցեղապետ մըն էր։ Շարունակենք մեր արշաւանքը, հոս այլեւս ընելիք գործ չունինք։

Երեք ասպատակները նորէն ճամբայ ելան միշտ դէպ՝ արեւելք երթալով, մերթ բարձրանալով ու մերթ իջնելով, և ստէպ հեղեղատներ անցնելով։ Սըր Ճօն երբեմն երբեմն կանգ կ՚առնէր գետինը զննելու համար հանքածուխի հետք մը գտնելու յուսով։ Սակայն մղոն մը քալեց առանց արդիւնքի։

— Ետ դառնանք, ըսաւ ընկերներուն։ Գայլի նման անօթեցեր եմ և կերակուրը պատրաստ պէտք է ըլլայ։

— Նորէն հոս պիտի դառնա՞նք, հարցուց Մորկան։

— Վաղը պաշար կ՚առնենք հետերնիս և աւելի ներսերը կը թափանցենք։ Կը յուսամ ածուխ գտնել։

Եկած ճամբով ետ դարձան և հասան շոգեմակոյկին որ միեւնոյն տեղը, ուր որ ձգած էին, կը տատանէր։

— Սեղանի հրամեցէք, պարոննե՛ր, պոռաց Օ՚Քոնոր՝ ընկերներուն լապտերները նշմարելով։

Սըր Ճօն, խառնածինը և մեքենավարը

առին Թիերը և շոգեմակոյկը դէպի կըղզեակը քշեցին։

Քիչ յետոյ կը լափէին խոլանտացիին պատրաստած կերակուրը, որ ստուգիւ շատ համեղ հռչակուեցաւ։

ԺԶ․

ԱԾՈՒԽԻ ՀԱՆՔ ՄԸ ՈՐ Կ'ԱՅՐԻ

Յաջորդ օրը, 13 Դեկտեմբեր, հսկայ կոնաձեւէն մտնող առաջին լուսաշողին, չորս բախտախնդիրները կը թողուին կըղզեակը՝ նախորդ օրը սկսուած արշաւանքը շարունակելու համար։

Օդոյ ջերմութիւնը դեռ բարձր էր, և հարաւակողմի մեծ գետնուղիէն դեռ սեւ ու գարշահոտ ծուխ մը կ'ելլէր ու դանդաղօրէն կը բարձրանար դէպի հրաբուխին բերանը։ Անշուշտ գետին վրայ հըրդեհը կը շարունակէր, ու թերեւս շատ հեռուները։

Լճին եզերքը, խուզարկուները նաւակը քաշեցին՝ պզտիկ ու գեղեցիկ ծոցի մը մէջ որ երկու շատ բարձր ժայռերէ ձեւացած

էր։ Լամբարները վառեցին, ու հետերնին առնելով բրիչներ, սան մը, ու բաւական քանակութեամբ ուտելիք, ելան ափունքին վրայ, որ շատ զառիվեր էր։

— Ո՞ւր կ'երթանք, հարցուց Պարթը։

— Միշտ դէպ ի արեւելք, ըսաւ երկրաչափը կողմնացոյցին նայելով զոր երբեք ձեռքէ չէր թողուր։

— Այս ուղղութեան վրայ կը յուսաք ածուխ գտնել։

— Այո՛, և կ'ապահովցնեմ զքեզ որ պիտի գտնենք։ Յառա՛ջ, բարեկամներ։

Ճամբան շատ գէշ էր։ Ասդին անդին կային ընդարձակ կոյտեր հրաբխային ժայթքած նիւթերու, որով ասպատակները կը ստիպուէին ահագին շրջաններ ընել անցնելու համար․ կային ժայթքած կրանիդէ և երկաթաքարէ ահագին ժայռեր, լաւայի անթիւ անհամար կոյտեր, ոմանք կասկարմիր և ոմանք գեղեցիկ դեղնագոյն, որոնք կը ցոլացնէին լապտերներուն լոյսը։ Ասկէ զատ շատ անգամ կը բացուէին խորունկ ճեղքեր, որոնց խորը միշտ կը լսուէր խուլ մռնչիւնը կատաղի հեղեղներու, որ անտարակոյս լճին մէջ կը թափէին։

Կէս ժամ մը մերթ ելլելով իջնելով, ու մերթ ժայռերուն շուրջը դառնալով երբ անկարելի կ'ըլլար մագլցելը, և մերթ պա-

տռուածքները ցատկելով քալելէն ետք, սապատակները կը գտնուէին մթին ու շատ լայն ստորերկեայ սրահի մը առջեւ, որ դէպի հարաւ–արեւելք կ'երթար։ Սեպացեալ պատերը երկաթաքար էին, և կամարներէն՝ ամենաջինջ գաւարգի բիւրեղներ կը կախուէին, որոնք ադամանդի պէս կը շողշողային լամբարներու լոյսէն։

— Ո՞ւր կ'երթանք, հարցուց Պարթըն։

— Միշտ յառա՛ջ, ըսաւ երկրաչափը։

— Ո՞ւր պիտի տանի զմեզ այս գետնուղին։

— Չեմ գիտեր, բայց անշուշտ տեղ մը դուրս պիտի ելլենք։ Օ՜... ի՞նչ բան է այս հոտը։

— Կարծես թէ ածուխ կը վառի, ըսաւ Մորկան։

— Եւ ո՞վ կ'ուզես որ ածուխ վառէ, հարցուց Օ'Քոնոր. մեքենավա՛ր, դուն հոտառութիւն չունիս։

— Ես չեմ սխալիր, Իռլանտացի՛։ Ես շատ ու շատ տարիներ ածուխներու մէջ ցուցեր եմ։

— Մորկան իրաւունք ունի, ըսաւ երկրաչափը։ Ո՜հ... ո՜հ...

Լամբարը բարձրացուց ու վեր նայեցաւ։ Սեւ ծուխ մը հանդարտ կը սահէր գետնասրահի կամարին ներքեւ։

— Ծո՛ւխ կայ, գոչեց։

— Ծո՛ւխ, գոչեցին ընկերները մեծապէս ապշած։

— Ուսկի՞ց կու գայ այս ծուխը, հարցուցին երկրաչափին։

— Արդեօք, մէկը նստած քուռինն կ'եփէ, ըսաւ Պարթըն խնդալով։

— Յառա՛ջ երթանք, ըսաւ Սըր Ճօն։ Շուտով պիտի հասկնանք այս ծուխին ուսկից գալը...

— Հանքածուխ է, աւելցուց Մորկան։

Երագաքայլ յառաջացան մթին կամարներուն ներքեւ։ Ամէնքն ալ հետաքրքիր էին այդ ծուխին ուսկից գալը գիտնալու, որ ստուգիւ տարօրինակ բան, հանքածուխի հոտ մը կ'արձակէր։

Գետնասրահը շուտով լայնցաւ ու շատ բարձրացաւ։ Սըր Ճօն՝ երեք չորս անգամ լապտերը վեր բարձրացուց, ու զարմացմամբ տեսաւ որ ծուխը աւելի սեւ կը շարունակէր երկննալ, կամարներուն տակէն։

Հարիւր քայլ եւս երթալէն յետոյ, Սըր Ճօն յանկարծ կեցաւ ուշադիր գետինը զննելով։

— Ի՞նչ տեսաք, ըսին միաձայն Պարթըն և Օ'Քոնոր։

— Հոս նայեցէք։

Սեւ գետնին վրայ կը տեսնուէին՝ ամե-

նագեղեցիկ սպիտակ բորբոսներ ու գրեթէ ամէնքն ալ բոլորաձեւ։ Անոնք ծծումբի, շպլեղի և անուշադրի հետքեր էին։

— Ի՞նչ կը նշանակէ ասիկայ, հարցուց Պարթըն, որ երթալով կը վրդովէր։

— Գաղտնիքի բանալին ձեռքերնիս է, ըսաւ երկրաչափը։ Այո՛, չեմ սխալիր, այս ծուխը և այս տաքութիւնը՝ այրող ածուխի հանքէ մ'առաջ կու գայ։

— Այրող ածխահա՛նք մը... գոչեցին Պարթըն և ընկերները։

— Այո՛, բարեկամներս, ու չեմ սխալիր։ Քալե՛նք։

Աւելի երագ սկսան քալել ամենամեծ հետաքրքրութենէ մղուած։ Եւ որչափ յառաջանային, այնքան ծուխը աւելի կը թանձրանար և տաքութիւնը այնքան կ'աճէր որ գրեթէ անտանելի կը դառնար։

Տասը վայրկեան յետոյ խուզարկուները գետնուղիէն ելան սեւ դաշտագետնի մը վրայ, որուն վերեւ կը տեսնուէր ծուխի հսկայ ամպերուն տատանիլը։ Ամէն կողմ կը տեսնուէին ծծումբի անուշադրի և ուրիշ արզնախառն աղերու լայն հետքեր։

— Զարմանալի՛ բան, ո՞ւր ենք, հարցուց Պարթըն։

— Ածխահանքի մը վրայ որ կ'այրի, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Այն ատեն մէկը հոս եկած է, աւելցուց Պարթըն։

— Ի՞նչ բանէ կը հետեւցնես զայն։

— Զարմանալի էք․ հանքածուխը ինքն իրեն բռնկած չէ անշուշտ․ բայց թերեւս հազար տարիէ ի վեր կ'այրի։

Հազար տարիէ ի վեր... ահաւասիկ բան մը որուն երբեք պիտի չհաւատամ, պարոն։

— Պէտք ես հաւատալ, բարեկամ։ Հազար տարի կ'ըսեմ հասկցնելու համար որ շատոնց ի վեր կ'այրի։ Թերեւս երկու, երեք հազար տարիներէ ի վեր։

— Բայց կարելի՞ է որ ածխահանք մը հազարաւոր տարիներ այրի, ըսաւ Մորկան։

— Եւ ինչո՞ւ համար ոչ։ Սէնդ-Էդիէն քաղաքին մօտ, Պրիւլէի մէջ ի Ֆրանսա, ածխահանք մը կայ որ հին անծանօթ ժամանակներէ ի վեր կ'այրի։

— Ու դեռ կ'այրի՞, հարցուց Պարթըն։

— Կը շարունակէ այրիլ, ու պիտի չմարի մինչեւ որ ածուխը չսպառի։ Սիլէզիոյ մէջ, Սարրըպրիւքի աւազանին մօտ ալ ածխահանք մը կայ որ շատ տարիներէ ի վեր կ'այրի։ Պելճիքայի մէջ, Նամիւրի և Շարլըրուայի միջեւ՝ կայ ուրիշ մը որ կը շարունակէ այրիլ ու չեն կարող մարել։

Ուրիշ մըն ալ Անգլիոյ մէջ կայ, Ցաուէյի շրջակայքը, ասիկայ՝ այնքան ախորժելի մեղմ տաքութիւն մը կու տայ որ՝ վրան արեւադարձային բոյսեր կ'աճին ու հոն՝ տարին երկու և մինչեւ իսկ երեք անգամ հունձք կ'ըլլայ։

— Սակայն ո՞վ վառած է զանոնք։

— Անկարելի է գիտնալ, թերեւս իրենք իրենցմէ բռնկած են։

— Բայց ինչ կերպով։ Ես երբեք չեմ տեսած հանքածուխ մը որ առանց կրակ տալու բռնկի։

— Երբ ածուխի մանրուք ձգենք խոնաւ ու տաք օդի մէջ, շուտով կ'սկսին կազ արտադրել և որով կը բռնկին։ Ճիշդ չէ՞ Մորկան։

— Ամենաճիշդ պատասխանեց մեքենավարը։

— Բայց այս վառող ածխահանքերը կարելի չէ՞ մարել, հարցուց Օ'Բոնոր։

— Երբեմն կարելի է, ու զանազան միջոցներ կան։ Ընդհանրապէս բռնկած ածուխի վրայ բնածխական թթուուտ կը նետեն զոր քոք ածուխ վառելով կը ստանան. այն ատեն բոցը՝ այրող տարր չունեցող օդ առնելով ինքնիրեն կը մարի։ Շատ անգամ կը գործածուի նաեւ ջրաշոգի։ Եթէ ո՛չ առաջին և ո՛չ երկրորդ

միջոցը կրակը մարել չզօրեն, այն ատեն հրդեհուած գետնասրահը կաւէ պատով կը փակեն ամէն կողմէն, որով քիչ օդ առնելով կրակը վերջապէս կը մարի։ Բայց ստէպ, հակառակ կաւէ պատերուն՝ հրդեհը տարիներով ու տարիներով կը շարունակէ օդ առնելով պզտիկ ճեղքերէն՝ որոնք ճարտարապետներու աչքերէն կը փախչին։

— Արդեօք, Չինացի՞ք կրակ տուած են այս ածխահանքին, ըսաւ Պարթըն։

— Ո՞ր Չինացիները, հարցուց Սըր Ճօն։

— Անոնք որ՝ մեր գտած մումիացած մարդը թաղած են։

— Կարելի է։ Գիտենք թէ առաջինը Չինացիք եղան հանքածուխ գործածելուն մէջ. ու թերեւս մումիան թաղողները՝ հոս ածուխ առնելու կ'իջնէին։

— Ես կը կարծէի որ Անգլիացիք առաջինը եղած ըլլան զայն գործածելուն մէջ, ըսաւ Մորկան։

— Ո՛չ բարեկամս, ըսաւ Սըր Ճօն։ Չինացիները ածուխը կը գործածէին մեր թուականին առաջին տարիներէն սկսեալ։ Անգլիոյ մէջ ԺԱ. դարուն սկսան ածխահանքերը շահագործել։

— Ո՞ր ածխահանքերը։

— Նիւ–Քասլի։

— Ու մինչեւ հիմայ դեռ սպառած չե՞ն։

Ո՞րքան ածուխ կը պարունակէն, հարցուց Պարթըն երկրաչափին։

— Շա՜տ, Պարթըն, շա՜տ։ Կրնանք ըսել թէ՝ բոլոր Անգլիան ածխահանք մըն է։

Սակայն, ժամանակով պիտի պարպուի, ըսաւ Մորկան։

— Անշուշտ, բայց մի քանի հարիւր տարիներ յետոյ, ըստ ոմանց կարծեաց։ Միայն թէ՝ ասիկա գիտցած ըլլաք որ ես երկրի մակերեւոյթէն մինչեւ չորս հազար ոտք խորութեան մէջ գտնուող հանքածուխին վրայօք կը խօսիմ։

— Իսկ չորս հազար ոտք խորութենէն վար ածուխ չի՞ գտնուիր, հարցուց Պարթըն։

— Տարակոյս չկայ թէ կը գտնուի, սակայն կարելի պիտի չըլլայ երթալ հանել, մինչեւ որ ականահատները սորվին ապրիլ ու աշխատիլ այդ խորութեան մէջ ուր ջուրը կ'եռայ։

— Ինչո՞ւ արդեօք։

— Վասն զի այդքան խորութեան մէջ տաքութիւնը անտանելի է։ Ռոզպրայճի հանքերուն մէջ՝ որ Անգլիոյ ամենէն խորն է, 27 Րէմիւրի աստիճան ջերմութիւն կայ։

— Ո՞րքան խոր է, հարցուց Մորկան։

— Միայն 2418 ոտք։

— Իսկ մենք, այս այրող հանքին մէջէն՝ ինչպէս ածուխ պիտի փորենք առնենք, հարցուց Օ'Քոնոր։

— Անկանով մը, պատասխանեց երկրաչափը։

— Կամարը գլուխնուս չի՞ փլչիր։

— Քանի որ հրաբուխը բռնկած ատենը չէ փլած, այսօր ալ պարզ ականի մը պայթումով բան չըլլար։

— Այն ատեն, գործի սկսինք, ըսաւ Պարթըն. շոգեմակոյկը մինչեւ երեսը պիտի լեցունենք։

— Ես և Օ'Քոնոր, ըսաւ Սըր Ճօն, ականը պիտի բանանք։ Դուք Մորկան, Պարթընի հետ շոգեմակոյկ պիտի երթաք ու մեզի զոյգ մը փամփուշտ և պատրոյգ պիտի բերէք։

Մինչդեռ երկու որսորդներն վազ ի վազ կը հեռանային, երկրաչափը և Նաւաստին սկսան ծակ մը բանալ՝ հանքէն երեք հարիւր մեդրի չափ ասդին, գրեթէ մէկ մեդր խորութեամբ։ Հազիւ գործը աւարտած էին և ահա Մորկան ու Պարթըն հասան պէտք եղածը բերելով։

Երկրաչափը՝ նախ շօշափեց ծակին շուրջը՝ հասկնալու համար թէ արդեօք տաք էր. գաղջ գտնելով մէջը խօթեց խոշոր փամփուշտ մը երկայն պատրոյգով։

— Սրունքնիդ պատրաստեցէք, ըսաւ։
Պատրոյգը վառածին պէս, ընկերներուն
հետ միասին վազելով հեռացաւ ու կէս
քիլոմեդր հեռուն կեցան։
— Ո՞րքան պիտի տեւէ պատրոյգը,
հարցուց Օ'Քոնոր։
Զորս վայրկեան, պատասխանեց Սըր
Ճօն ժամացոյցը հանելով։ Թէ որ չէք ու-
զեր իյնալ, ուժով կեցէք։
— Պատին կռթնինք, ըսաւ Մորկան,
օդի մղումը անդիմադրելի կ'ըլլայ։
Ամէնքն ալ մեքենավարի խորհուրդին
հետեւեցան. ուշադիր ու սրտատրոփ՝ մխող
ածխահանքը կը դիտէին որ րոպէ մ'ետքը
պիտի պատռէր։ Այրող ածուխներուն
վրայէն առեն առեն կայծերուն ցատկելը
կը տեսնուէր՝ զորս օդոյ հոսանքը, ով
գիտէ ուսկից գալով, խաւարին մէջ կը
թռցնէր։
— Զո՛րս վայրկեան, գոչեց յանկարծ
երկրաչափը։
Պահ մը վերջ, հսկայ բոց մը՝ ածխա-
հանքը կը պատռէր աջ ու ձախ ածուխի
խոշոր կտորներ նետելով, ու դէպի կամար
կը բարձրանար՝ սաստիկ լուսաւորելով քա-
րայրներն ու գետնասրահները, և որուն
անմիջապէս կը հետեւէր զարհուրելի պայ-
թիւն մը, որ հարիւր թնդանօթներու գո-
ռումին կը նմանէր։

կարծեցին թէ ամէն բան կը փլչէր։
Գետինը ղողաց, ժայռերը ցնցուեցան, սիւ-
ները սարսռացին, տեղ տեղ՝ կամարէն ա-
հագին ժայռեր թափեցան։ Զորս խուզար-
կուները՝ կատաղի օդոյ հոսանքէ մը զար-
նուած՝ իրարու վրայ գետին տապալեցան։
Լապտերները մարեցան։
Հինգ վայրկեան շարունակեալ դղրդիւն
մը արձագանգ տուաւ քարանձաւներու, այ-
րերու և գետնասրահներու մէջ՝ քիչ առաջ
հոն տիրող լռութիւնը խանգարելով։ Յե-
տոյ կամաց կամաց դադրեցաւ։
Երկրաչափը, Մորկան, Օ'Քոնոր և Պար-
թըն՝ յանկարծական անկումէն ջլատած,
ոտք ելան շուրջերնին նայելով ամենամեծ
տագնապով։
Գետնասրահին մէջ խոր մթութիւն կը
տիրէր, վասն զի լապտերները մարած էին.
բայց անդին, հանքին մօտերը, կը տես-
նուէր հարիւրաւոր ածխադէզերուն կայծեր
արձակելը, և ճիշդ մէջտեղը, հարիւր յի-
սուն ոտքէն աւելի երկայնութեան մը վրայ,
խոշոր ճեղքի մը բոցավառիլն որ բոցի
ծուէններ ու ծուխի ամպեր կը ժայթքէր
օդոյ մէջ։
— Լամբարները վառե՛նք, ըսաւ եր-
կրաչափը։
Ապահովութեան լապտերները վառուե-

ցան և չորս խուզարկուները դուրս ելան այդ գետնասրահէն՝ որ պայթումէն առաջ եկած մուխով կը լեցուէր։

Վառօդի փամփուշտը ստուգիւ գետինը պատռած էր և ճեղքը կը հասնէր մինչև բռնկած ածուխը։ Չորս կողմը դիզուած էին ածուխի խոշոր կտորներ, ոմանք վառած և ոմանք ոչ. և չվառուածները այնքան շատ էին որ Հուասքարէն երեք անգամ աւելի մեծ շոգենաւ մը կրնային լեցնել։ Մորկան այդ կտորներէն մին առաւ և ուշադիր քննեց։

— Աքանչելի ածուխ է, ըսաւ։

— Օ՛ն ուրեմն, բարեկամնե՛ր, գործի սկսինք, հրամայեց երկրաչափը։

ԺԷ.

ԵՌԱՑՈՂ ՋՈՒՐԵՐ

Դեկտեմբեր 15ի առտուն, որ է՝ ածխահանքը գտնելէն երկու օր յետոյ, յանդուգն խուզարկուները վերջին բարեւը տալով լոյսին, որ սկսած էր իջնել հրաբուխի բերնէն, ցմիշտ հրաժեշտ կու տային մարած հրաբուխին ու դէպի հարաւ կ՚ուղղուէին։

Շոգենաւը՝ հազար վեցհարիւր քիլօյէն աւելի ածուխ բեռցած, աշխուժիւ միալով, մի քանի վայրկեանի մէջ կտրեց անցաւ սեւ լիճը ու սուլելով մտաւ հարաւային գետնասրահին մէջ։

Նոր գետը տաս–տասներկու մեդր լայն էր, գահավէժ եզերքներով ու ջրոյ հոսանքը այնքան արագ էր որ, երկրաչափը չուզելով զուր տեղ ածուխ սպառել, անմիջապէս հրամայեց Մորկանին մեքենային կրակը մարել, և Օ՚Բոնորին՝ լապտեր մը ձեռքը ցռուկին մօտ նստիլ, որպէս զի յանկարծական բախում մը չըլլայ։

Ընդգետնեայ սրահը շատ բարձր էր և

ծուխի ո՛ր և է հետք չկար, ասիկայ յայտնի նշան էր որ ջուրին պարունակած քարիւղը արդէն սպառած էր։ Սակայն ժայռերը դեռ բաւական տաքութիւն ունէին, այնպէս որ՝ երբեմն այդ մթին քարանձաւներէն այնպիսի տաք հոսանք մը կ'ելլէր որ կ'արգելուր ազատ շնչառութիւնը։

— Անիծուա՛ծ, գոչեց Պարթըն քրտինքը սրբելով, որ ջուրի պէս երեսէն կը վազէր։ Կարծես թէ հաց եփելու պատրաստ փուռի մը մէջ եմ։

— Դեռ ասիկայ բան մը չէ ըսաւ երկրաչափը։ Որչափ առաջ երթանք, ա՛յնքան աւելի տաք պիտի ընէ։

— Ինչո՞ւ։

— Երկու պատճառաւ. նախ՝ որովհետեւ ժայռերը բոցերէն դեռ նոր տաքցած ըլլալով աւելի սաստիկ ջերմութիւն պիտի ցոլացնեն. երկրորդ ա՛յնքան արագութեամբ միշտ աւելի վար կ'իջնենք որ ինձ մտածել կու տայ։

— Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի մեր էջքը։

— Որքան հեռանանք երկրիս մակերեւութէն, այնքան աւելի պիտի նեղուինք տաքութենէն։ Քսան վայրկեանի մէջ միայն՝ գետին արտասովոր զառիթափին պատճառաւ տասնուհինգ ոտք վար իջած ենք։

— Եւ դուք կ'ըսէք թէ վար իջնելով...

— Խորոված պիտի դառնանք, Պարթըն բարեկամս...

— Բայց, ո՞րքան խորութեան մէջ կը գտնուինք։

— 2500 ոտք խորութեան մէջ։ Գրեթէ Ռոզպըրայճի հանքին խորութեան չափ։

— Ի՞նչ համեմատութեամբ կ'աւելնայ ջերմութիւնը։

— Իւրաքանչիւր 60 ոտքի՝ աստիճան մը կ'աւելնայ։

— Ըսել է թէ 30 աստիճան ջերմութիւն ունինք։

— Գրեթէ, Պարթըն։

— Յուսանք թէ՝ գետը միշտ չիջնայ, ըսաւ Մորկան, և թէ...

Խօսքը յանկարծ ընդհատեցաւ խուլ որոտումէ մը որ գետին աջակողմէն լսուեցաւ, և որուն հետեւեցան մի քանի խոշոր կաթիլներ։

Այդ կաթիլներէն մին Պարթընին հանդիպեցաւ որ ցաւի ճիչ մ'արձակեց։

Առատօրէն անձրեւող այդ ջուրը՝ եռացող ջուրի պէս կ'այրէր։

— Թիերը ձեռք առէք, թի՛երը... պոռաց երկրաչափը։

— Ի՞նչ անձրեւ է ասիկայ, գոռաց Պարթըն, նաւուն ետեւի կողմը ցատկելով։

Ջորսն ալ փութացին թիերուն, սակայն

զանոնք դեռ ջուրը չխոթած՝ այդ անօրինակ անձրեւը դադրեցաւ յանկարծ։

— Է՞հ, բացագանչեց Պարթըն, ամպն անցա՞ւ։

— Ամպ չէր այդ եռացած ջուրը մեր գլխուն թափողը, ըսաւ երկրաչափը, տաք ջուրի աղբիւր մըն էր։

— Բայց այլ եւս չանձրեւեր, Սըր Ճօն, ըսաւ Մորկան։

— Որովհետեւ հոսանքը զմեզ առաջ տարաւ. չե՞ս լսեր անդին գետին վրայ անձրեւելը։

— Եւ այս խուլ որոտումն ի՞նչ կը նշանակէ։

— Չեմ գիտեր. մօտենանք ցամաքին ու երթանք տեսնենք։

Օ'Քոնոր և Պարթըն սկսան ուժով ուժով թիավարել, և յետ կորովով ոգորելու հոսանքին դէմ որ սաստիկ ուժգնութեամբ կ'իջնէր, նաւակը քշեցին դէպ ի աջ ափը ու զայն ամուր կապեցին խոշոր ժայռի մը։ Լապտերներ առնելով խուզարկուները ցամաք նետուեցան՝ մագլցելով խորտուբորդ գետափին վրայ։

Քանի մը վայրկեան առաջ լսուած որոտումը և անձրեւը դադրած էր։ Մթին կամարներուն ներքեւ հոսանքին մռնչիւնէն զատ ուրիշ բան չէր լսուէր, և որ կատաղօրէն կը բախէր գետափին ժայռերուն վրայ ցայտելով։

Երկրաչափը որ առջեւէն կ'երթար, հողը սկսաւ քննել։

— Կրանիդ և կայծքարային հող է, ըսաւ. լավայի որ և է հետք չեմ տեսներ։

Զգուշութեամբ քալելով 300 քայլ մը յառաջ գնացին ու կանգ առին միասին։ Լամբարներուն ճառագայթները ցոյց կու տային խիտ սպիտակ շոգի մը որ աւազանէ մը կ'ելլէր։

— Բռնկած նոր հանք մըն է արդեօք, հարցուց Պարթըն։

— Եւ կամ տաք ջուրի աղբիւր մը, ըսաւ երկրաչափը։

— Շատ լաւ է, մրմնջեց Օ'Քոնոր, կըտոր մը միս կ'եփենք առանց կրակ վառելու. հրաշալի արգանակ մը պիտի ունենանք։

— Երթանք տեսնենք, ըսաւ Սըր Ճօն։

Միշտ նախ երկիրը զննելով, յառաջ գնացին շոգիին կողմը, և քիչ ատենէն հասան բնական խոշոր աւազանի մը, որ մինչեւ շրթունքը՝ ամենավճիտ ու բաւական տաք ջուրով լեցուն էր։ Աւազանին կեդրոնը երկրաչափը երկու մեդր լայնութեամբ ծակ մը նշմարեց, ուսկից դուրս կ'ելլէին շոգիի թանձր կոյտեր։

— Կէյզէր մըն է, ըսաւ երկրաչափը։

— Որ է ըսել տաք ջուրի աղբիւր մը, աւելցուց Մորկան։

— Ճիշդ այդպէս, մեքենավար, և շատ կը նմանի Իսլանտայի Մեծ Կէյզէրին։

— Եւ կը կարծէ՞ք որ՝ այս պարոն Կէյզէրը եղած ըլլայ մեր վրայ տաք ջուր սրսկողը, հարցուց Պարթըն։

— Այո՛, բարեկամս։

— Սակայն այս ջուրը հանդարտ է։

— Կը տեսնե՞ս աւազանին կեդրոնը բացուող այդ ծակը։

— Կը տեսնեմ։

— Ժայթքումի խողովակն է ան։ Թէ որ սպասենք պիտի տեսնենք ջուրին այդ տեղէն ժայթքիլը և ահագին բարձրանալը։

— Ապահո՞վ էք որ ժայթքում պիտի ըլլայ։

— Ամենաապահով, սակայն, կրնայ երկու, հինգ, կամ թերևս նոյն իսկ քսանուչորս ժամէն հանդիպիլ։

— Ի՞նչ դժբախտութիւն։

— Կարելի է սակայն գրգռել զայն։ Իսլանտայի մէջ Մեծ Կէյզէրէն զատ ուրիշ մըն ալ կայ որ Ստրոքքար կը կոչուի, որ քարերով գրգռուելով կը սկսի ժայթքել։

— Կը տեսնուի բաւական փափուկ Կէյ-

զէր մըն է. և տարակոյս չկայ, խեղճը յանցանք չունի. քարը ուտուելիք բան չէ։

— Գրգռենք սա Կէյզէրը, պարոն, ըսաւ Մորկան։

— Փորձենք, մեքենավար։ Քարեր հաւաքեցէք։

Մորկան, խառնածինը, և Իսլանտացին, քանի մը վայրկեանի մէջ՝ աւազանին շուրջ այլ և այլ քարակոյտեր դիզեցին։ Երկրաչափը մէկիկ մէկիկ առաւ զանոնք ու ճարպիկութեամբ նետեց ժայթքումի խողովակին մէջ։

— Կե՛ր սիրելիս, կե՛ր, ու լաւ մարսէ, ըսաւ Պարթըն։

— Թէ որ մարսէ զանոնք, այլ եւս Ահա-
դուրս չի պոռթկար, ըսաւ Սըր Ճօն։ Ստուգիւ նեղ կո-
ւասիկ սկսաւ գրգռուիլ։
կորդ մ'ունի։

Ժայթքումի փողէն դեռ աւելի թանձր շոգի սկսաւ ելլել, խուլ բոմբիւններ հանելէ վերջ՝ որոնք աւազանը կը դողացնէին։ Այդ կերակուրը շատ ախորժելի չանցաւ Կէյզէրին, որ անտարակոյս շատ դիւրազգած է եղեր, ինչպէս ըսած էր հեգնաբան Պարթըն։

Յանկարծ՝ ականի մը պայթումին նման, տեսակ մը խուլ որոտում լսուեցաւ, և ջուրի սիւն մը ուժգնօրէն ժայթքեց կեդրոնի

խողովակէն մինչեւ երեսուն մեթր մը բարձրանալով։ Որով աւազանին ջուրերը յանկարծ յորդելով դուրս պոռթկացին եզերքէն ու զառիվար ամէն կողմ սկսան վազել։

Պարթըն, Մորկան, Օ'Քոնոր և երկրաչափը գահավիժօրէն ետ քաշուեցան, քանի մը կաթիլ եռացած ջուր ստանալէն յետոյ։

— Գեղեցիկ է, բացագանչեց խառնածինը։

— Հրաշալի՜, գոչեց Օ'Քոնոր։

Ջրոյ ցայտը շարունակեց դեռ քանի մը վայրկեան բարձրանալ՝ գրեթէ գետնասրահին կամարին հասնելու չափ, միասին ժայթքելով երկրաչափին նետած կրանիթէ կտորները. և ապա սկսաւ ցածնալ, ու վերջապէս բոլորովին դադրեցաւ։ Աւազանին ջուրը շուտով առաջուան բարձրութիւնը գտաւ, ու մնաց վճիտ և խաղաղ։

— Սըր Ճօն, ի՞նչ կը նշանակէ այս կէյզէրս, հարցուց Պարթըն։

— Հրաբուխի մը մօտ ըլլալը, պատասխանեց երկրաչափը։

— Օ՜... Ո՞ւր կը գտնուինք մենք։

— Դեռ Մեքսիքային ներքեւ։ Նաւ մըտնենք բարեկամներ։

Շոգեմակոյկ դարձան, քաշեցին չուանը, վերսկսան նաւարկել միշտ դէպ ի հարաւ ուղղուելով, սակայն քիչ մը մեղմ հակումով դէպ ի հարաւ—հարաւ արեւմուտք։

Գետը սաստիկ երագութեամբ կը վազէր միշտ, առանց շեղելու ոչ աջ և ոչ ձախ, սեղմուած՝ բաւական բարձր երկու ափերուն միջեւ, որոնք՝ հոսանքին կատաղութենէն հազարումէկ խոռոչներ ստացեր էին։ Տեղ տեղ՝ բաւական բարձրութենէ հեղեղներ կը թափէին մեծ շառաչով, և կը թրջէին նաւարկողները, և աւելի յաճախ գետակներ կատաղօրէն գահավիժելով շոգեմակոյկին կը բախէին զայն ճամբէն դուրս նետելու ուժգնութեամբ։ Օրուան մէջ Օ'Քոնոր շատ անգամներ ուռկանը նետեց՝ սեղանը լաւ ձուկերով ճոխացնելու յոյսով, բայց ի դերեւ ելաւ։ Անտարակոյս այդ մռայլ ջուրերը՝ որոնց մէջ դեռ քարիւղի հետք կար, ձուկ չունէին։ Կէսօրէն վերջ, ժամէ 8ին, երկրաչափը և Օ'Քոնոր պառկեցան քնանալու համար։ Պարթըն և Մորկան, որոնք պիտի հսկէին առաջին պահը, վառեցին ծխափողերը, ու նստան՝ մին յետակողմը, ղեկին մօտ, միւսը ցռուկին մօտ խորաչափը ձեռքը։

Ժամը 10ին ատենները, Մորկան բաւական զարմացմամբ տեսաւ, շոգեմակոյկը լուսաւորող լամբարներուն լոյսով, առջեւէն՝ թանձր շոգիամպերու անցնելը։ Ոտք ելաւ աջ ու ձախ նայեցաւ, յետակողմը քննեց, ցռուկին վազեց, սակայն ոչ մէկ

մէկ կրակ տեսաւ. ձեռքը ջուրին մէջ խոթեց, բայց հոսանքը պաղ էր։

— Արդեօք ուրիշ Կէյզէր կը կայ, մրմնջեց։ Շունչը բռնելով, ականջ դրաւ և խոր ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ. սակայն ոչ մէկ սուլում, ոչ մէկ շչիւն, ոչ մէկ բոմբիւն լսեց։ Գետին հոսանքը՝ որ միշտ աւելի մոլուցքով ժայռերուն վրայ կը փշրուէր, լսելի էր միայն։

— Բան մը կը լսե՞ս, Պարթըն, հարցուց այն ատեն։

— Ոչինչ, պատասխանեց խառնածինը, սակայն կը տեսնեմ որ ամպեր կ'անցնին լապտերներուն առջեւէն։

Մորկան երկրաչափը արթնցնելու գնաց և այդ շոգիին ներկայութիւնը իմացուց։

— Մեքենան վառէ, Մորկան, պատասխանեց Սըր Ճօն։ Կարելի չէ գիտնալ թէ ինչ կրնայ պատահիլ այս մութ գետնուղիներուն մէջ։

Մեքենավարը հնազանդեցաւ և 15 վայրկեան յետոյ երկրաչափին իմացուց որ պտուտակը պատրաստ էր գործելու։ Ասիկայ ըսած պահուն, Պարթըն՝ որ ցռուկին մօտ նստած էր, իմացուց հեռուէն լսուող խուլ դղրդիւն մը։

Երկրաչափը անորոշ տագնապի մատնուած, ընկերներուն յանձնարարեց լուռ

կենալ և ականջ դրաւ։ Դէպ ի վար, գետի ընթացքին վարի կողմէն որոշակի կը լսուէր անօրինակ, անբացատրելի դղրդիւն մը, երբեմն երբեմն խորունկ բոմբիւններով ընկերացած։

— Ի՞նչ պիտի պատահի արդեօք, հարցուց ինքն իրեն։

Որչափ շոգեմակոյկը կը յառաջանար, այնքան աւելի շոգիի ամպերը կը խտանային, և ջերմութիւնը կ'աճէր։ Այնու հանդերձ գետին ջուրը դեռ պաղ էր։ Ինչ անակնկալներ կը պատրաստէին այդ շոգիի ամպերը՝ յանդուգն բախտախնդիրներուն։ Արդեօք մեծ ջերմուկներու ակերո՞ւն կը մօտենային թէ այրող հրաբուխի մը։ Ոչ ոք կարող էր ըսել զայն։

Տասը վայրկեան մ'եւս շոգեմակոյկը յառաջեց հոսանքէն քշուած և պտուտակէն մղուած, յետոյ երկրաչափը Մորկանին հրամայեց։

— Մեքենան ետ...

Գետին երկու ափերը, որ քանի մը վայրկեանէ ի վեր սեպ սրածայր եզերքներով կը բարձրանային, յանկարծ նեղցած էին, դիմացը ցոյց տալով հազիւ չորս մեդր լայնքով տեսակ մը դուռ՝ ուսկից դուրս կը խուժէին շոգիի այդ խիտ ամպերը՝ կարծես սաստիկ օդոյ հոսանքէ մը մղուած։

Այդ բացուածքէն անդին կը լսուէր խուլ որոտում մը, և զոր հինգ վեց վայրկեան տեւող ընդհատ ստորերկրեայ ռմբիւմներէ ընկերացած՝ կը կրկնէին գետնասրահին արձագանգները:

Երկրաչափը լծակ մ'առաւ, ծայրը լամբար մը կապեց, և Մորկանին հրամայեց նաւակը քշել դէպ ի այդ մռայլ անցքը:

Մեքենավարը հնազանդեցաւ. Հուսաքար սաստիկ տատանելով հոսանքին կատաղութենէն, մտեցաւ անցքին, և պտուտակին հակառակ դառնալովը՝ գրեթէ անշարժ մնաց: Սըր Ճօն անմիջապէս դէպ՝ յառաջ երկնցուց լապտերն ու նայեցաւ:

Այդ դռնէն անդին կը տեսնուէր՝ ընդարձակ սեւ լճի մը եռալը: Եւ ինչպէս կ'եռար... բարձրացող շոգիամպը այնքան խիտ էր, որ անկարելի էր երեք մեդր անդին տեսնել ո՛ր և է առարկայ:

— Մեքենան ետ, գոռաց երկրաչափը:

Հուսաքար անցքը ձգեց և գետն ի վեր ետ քաշուեցաւ գրեթէ մի քանի հարիւր մեդր:

— Բարեկամնե՛ր, քաջութիւն ունի՞ք, հարցուց Սըր Ճօն:

— Ի՞նչ, այդ եռացող լճի՞ն մէջ կ'ուզէք մտնել, հարցուցին սարսափով Պարթըն և Օ'Բոնոր:

— Անհրաժեշտ է:

— Բայց, ողջ պիտի եփե՞նք, աւելցուց Մորկան:

— Ո՞վ կրնայ ըսել ատիկայ: Թուղթ մըն է կը խաղանք, Մորկան:

Պարթըն, Օ'Բոնոր և Մորկան տագնապով իրարու երես նայեցան: Այդ եռացող մռայլ ջուրերը և այդ խուլ որոտումները որոնք գետնուղիին կամարները կը դղրդեցնէին՝ զիրենք կը սարսափեցնէին: Եւ ստուգիւ զարհուրելի բան էր:

— փորձենք ճակատագիրը, ըսաւ Մորկան:

— փորձե՛նք, կրկնեցին Պարթըն և Օ'Բոնոր՝ մի քանի րոպէ վարանումէ ետք:

— Ցաւա՜լ ուրեմն և շոգեպինդ, հրամայեց Սըր Ճօն յանդգնօրէն: Դուն, Մորկան, կեցի՛ր մեքենային մօտ. Դուն, Օ'Բոնոր ղեկին քով. ես և Պարթըն ցռուկին վրայ պիտի կենանք:

— Աստուա՜ծ պահէ՛ զմեզ, ըսաւ Օ'Բոնոր:

Վայրկեան մը յետոյ Հուսաքար շոգեպինդ կ'իջնէր գետն ի վար, անցքէն կ'անցնէր և կը սուրար եռացող ալիքներուն վրայ:

Ինչպիսի՜ տեսարան ներկայացաւ այն ատեն՝ լամբարներու կարմրորակ լոյսին

ներքեւ, այդ յանդուգն մարդոց աչքերուն։ Ցռուկին կողմը, յետսակողմը, աջակողմը, ձախակողմը, Թանաքի պէս այդ սեւ լիճը կ'եռար ու կ'եռար՝ կարծես ներքեւը անսահման տարածութեամբ կրակ մ'ըլլար։ Հեղձուցիչ տաք շոգիի ոլորտներ որոնք լամբարներու լոյսը կը քօղարկէին, դէպ ի կամար կը բարձրանային՝ Թրջելով բախտախնդիրներու զգեստները ու յետոյ ջուրի խոշոր ու դեռ տաք կաթիլներ ձեւանալով վար կ'իյնային։ Եւ վերէն ու վարէն այդ եռացող ջուրերուն և այդ շոգիի ամպերուն՝ կը լսուէին խորհրդաւոր որոտումները՝ որոնք ապառաժները կը դողացնէին և արիւնը կը սառեցնէին։

Չորս խուզարկուները մեծ տագնապով կը դիտէին այդ տարօրինակ տեսարանը։ Պարթըն, Օ'Քոնոր և Մորկան սարսափէն գունատած ու համրացած էին։ Միայն Սըր Ճօն կը պահէր իր սովորական արիութիւնը, սակայն խոշոր խորշոմ մը իր լայն ճակատը կը մթագնէր։ Անշուշտ գիտնականը այդ որոտումներուն և այդ եռացող ջուրերուն մէջ կը գուշակէր ահաւոր վըտանգ մը, ու թերեւս չէր սխալեր։

Շոգեմակոյկը շոգեպինդ քշուելով ալիքները կը ճեղքէր հնչուն ցնցումով մը և իր սեւ մուխը կը խառնէր շոգիի սպիտակ

ամպերուն։ Վա՜յ էր եթէ այդ երագութեամբը ժայռի մը բախէր, անտարակոյս ջարդուփշուր պիտի ըլլար և մէջիններէն ոչ ոք ողջ պիտի ազատէր այդ մխացող քարայրէն։ Տաքը երթալով անհանդուրժելի դարձաւ, շոգեմակոյկին յատակը կ'այրէր, կողերն ու կազմածները կ'այրէին, և ջուրի պաշարը գրեթէ եռալու վրայ էր տակառիկներուն մէջ։ Չորս խուզարկուները յուսահատական յամառութեամբ կը դիմադրէին, սակայն այլ եւս անկարող էին դիմանալու։ Կը զգային որ ողջ ողջ պիտի եփուէին։

Յանկարծ երկրաչափը ծռեցաւ ջուրին վրայ ու մտիկ ըրաւ խոր ուշադրութեամբ։

— Կեցո՛ւր, Մորկան... պոռաց։

Մեքենավարը անմիջապէս դռնակը գոցեց։ Շոգեմակոյկը խոյանքէն մղուած՝ դեռ երեքհարիւր մեթր մ'եւս քալեց ու յետոյ կեցաւ։

Սըր Ճօն երկրորդ անգամ մ'ալ ծռեցաւ մխացող ալիքներուն վրայ և շունչը բըռնած ականջ դրաւ։

ԺԲ.

ՀՐԱԲՈՒԽԸ

Ցուկէն երկու կամ երեք հարիւր մեդր հեռուն, բաւական որոշ կը լսուէր տեսակ մը մռնչիւն՝ որ անտարակոյս ջուրի կատաղի զանգուածի մը բախումէն առաջ կու գար։ Արդեօք՝ միացող քարայրին մէջ թափուող նոր գե՞տ մըն էր ատիկա։ Երկրաչափը այդպէս կարծեց։

Ան՝ դուրս հանեց տուփին մէջէն թանկագին գրութիւնը ու երագ ակնարկ մը նետեց վրան։ Հուսաքարին անցած քարայրը անմիջապէս գտաւ, և ասոր հարաւային ծայրը նշանակուած տեսաւ գետ մը որ շատ լայն պէտք էր ըլլալ։

— Յառա՛ջ, հրամայեց խղճուկ ձայնով, տուփին մէջ փակելով թուղթը։

Հուսաքար ճամբայ ինկաւ, բայց զգուշութեամբ յառաջելով՝ ժայռի մը չզարնուելու համար։ Երկրաչափը և խառնածինը, ձեռքերնին լամբարներ՝ ցուկին վրայ ծռած, ուշադիր ջուրը կը դիտէին շոգին

կոյտերէն անդին եղածը նշմարելու համար։

Գրեթէ երեքհարիւր մեդր ճամբայ կըտրած էին, երբ Պարթըն քիչ հեռուն նշմարեց մութ անցք մը ուսկից դուրս կը խուժէր մռնչելով ու փրփրալով ջուրի ահագին հոսանք մը։

— Ուշադի՛ր Օ'Քոնոր, պոռաց, իռլանտացիին դառնալով որ ղեկին թեւճակը կը բռնէր։

Հուսաքար գետին մէջ մտաւ։ Գրեթէ անմիջապէս շոգին նուազեցաւ և այրող առարկաները պաղեցան։

Մորկան մէկ ձեռքը այդ ջուրին մէջ խոթեց։

— Պաղ է, ջուրը ըսաւ։

— Ճիշդ ժամանակն էր, գոչեց Պարթըն. այլ եւս կարող չէի դիմանալու։

— Ահաւոր փորձ մը եղաւ այս, Պարթըն, ըսաւ երկրաչափը։

— Յուսամ թէ անգամ մըն ալ պիտի չկրկնուի. բայց ո՞վ կ'եռացնէր այդ ջուրերը։

— Կրակը։

— Սակայն ես ոչ մէկ բոց չտեսայ, աւելցուց Օ'Քոնոր։

— Բոցը քարայրին ներքեւ էր։

— Այնպէս որ եթէ քարայրին յատակը տեղիք տար...

— Լավայի գետի մը մէջ պիտի լինայինք։

— Արդեօք հրաբուխի մը մօ՞տ ենք, հարցուց Խուլանտացին։

Երկրաչափը լամբար մը բարձրացուց և ուշադրութեամբ դիտեց գետին երկու եզերքները որ իրարմէ տասներկու մեդրէն աւելի հեռաւորութիւն չունէին։

— Կը վախեմ, ըսաւ ան։ Եզերքները ծածկուած են հրաբխային ժայթքումներու ահագին կոյտներով, երկաթաքարի խանգարումներէ, հրաբխային հողերէ, լավայի և հալած պորփիւրի գետակներէ։ Բշէ՛ շոգեմակոյկը բոլոր ուժով։

Մեքենավարը կրկնել չտուաւ։ Հուասքար, որ միջակ երագութեամբ ժամը չորս մղոն կը կտրէր, շուտով ընթացքը երագեց նետի մը պէս սուրալով հակառակ հոսանքի դիմադրութեան։ Այդ նոր գետին եզերքները միւսներէն աւելի գահավիժող և աւելի անմատչելի էին վեր բարձրանալու։ Մերթ պարիսպներու պէս սեպ սեպ կը բարձրանային առանց որ և է ճեղքուածքի, լավային ժայռերու միակտոր պատեր ցոյց տալով. իսկ երբեմն ալ կը ցուցնէին փորուած խոռոչացած ապառաժներ՝ լավայի գետակներով, մեծղի քարերով և հալած պորփիւրով ծածկուած, և շատ տե-

ղեր երկա՛ր ահագին պատռուածքներ՝ թերեւս գետնի ահռելի շարժէ մը առաջ եկած։

Երկրաչափը որ սաստիկ հետաքրքրութեամբ կը դիտէր զանոնք, յանկարծ ընկերներուն ցոյց տուաւ ընդարձակ ահագին ճեղք մը որուն մէջ դիզուած էին լավայի անբաւ կոյտեր։

— Այդ ճեղքը՝ ատեն մը հրաբուխի մը հետ միացած էր, ըսաւ։

Սակայն հոն առնուազն հազար մեդր խորանարդ լավա կայ, ըսաւ Մորկան։

— Երբեք չեմ կարող հաւատալ, աւելցուց Պարթըն։

— Եւ ինչո՞ւ, հարցուց Սըր Ճօն. կը կարծե՞ս որ հրաբուխ մը հազար մեդր խորանարդ լավա չկարենայ ժայթքել։

— Հազարը շատ է, պարոն։

— Հրաբուխի մը համար քիչ է։ Երբեմն միլիարներ կը ժայթքէ, բարեկամ։

— Միլիարնե՛ր։

— Միլիարներ, Պարթըն. 1669ին, Սիկիլիոյ մէկ հրաբուխը, Էտնա, հազար միլիոն խորանարդ մեդր լավա ժայթքեց. 1840ին ուրիշ հրաբուխ մը, Բալաուքա, որ Հավայի կղզիին մէջն է, հալած ժայռերու հեղեղ մը ժայթքեց, որ 60 քիլոմեդր երկայնութիւն և 25 քիլոմեդր լայ-

նութիւն ունէր։ Եւ այդ զանգուածը հինգ ու կէս միլիար խորանարդ մեդրէն աւելի լաւա նկատուեցաւ։ Կը հասկնա՞ս Պարթըն հինգ ու կէս միլիար։

— Թշուառութեա՜նս... ինչ ժայթքում։

— Բայց կայ ուրիշ հրաբուխ մ'ալ, Սքարթա-Եօքուլ՝ Իսլանտայի մէջ։ Այս հրէշը չժայթքեց, այլ կիսովին ճեղքեցաւ հալած ժայռերու երկու հեղեղներ թափելով, որոնցմէ մին՝ 80 քիլոմեդր երկայն և 24 մեդր լայն անհագին հովիտ մը ամբողջովին լեցուց։ Հաշիւ ըրին որ հինգհարիւր միլիոն խորանարդ մեդր լաւա թափած էր։

— Զարհուրելի՜ բան... այդքան լաւայով կարելի էր ամբողջ գաւառ մը ծածկել։

— Գաւա՛ռ մը... կարելի էր մէկ հազարորդամեդր թանձրութեամբ խաւով մը ամբողջ երկրագունտին երեսը պատել։ Դեռ քեզի չեմ պատմած Սումպավա կղզիին Դիմպորոյ հրաբուխին վրայօք՝ որ Սքարդա-Եօքուլի զանգուածային հեղեղէն շատ աւելի առատ լաւա ժայթքեց։

— Թէ որ այս հրաբուխները շարունակէին ժայթքել, քիչ ատենուան մէջ երկրագունտը պիտի պարպուէր, ըսաւ Մորկան։

— Անտարակոյս, պատասխանեց Երկրաչափը։ Բարեբախտաբար նման ժայթքումներ քիչ անգամ կը պատահին։

— Անշուշտ մեծամեծ վնասներ ալ կը պատճառեն հրաբուխները, այնպէս չէ՞ Սըր Ճօն, հարցուց Պարթըն։

Ահռելի՜ վնասներ, Պարթըն։ 93 թուականին՝ Նէապոլսոյ Վէզուվը կործանեց Ստապիա, Հէրքուլանում և Պոմպէի քաղաքները. 1638ին Դիմպորոն Սումպավա կղզիին բնակիչներէն շատերը սպաննեց. 1772ին Ճավա կղզիին մէջ Բաբանտէանկ հրաբուխը պայթելով քառասուն գիւղաքաղաքներ ծածկեց. նոյնպէս Ճավայի մէջ Կալոնկուն 1822ին բազմաթիւ գիւղեր ծածկեց ոչնչացուց։

— Հրաբուխներուն ժայթքած զանգուածները շատ հեռուներն ալ կ'երթա՞ն, հարցուց Մորկան։

— Երբեմն այո՛։ Կալոնկուն, օրինակի համար, երկաթաքարի զանգուածներ նետեց եօթ մղոն հեռուն, և քառասուն մղոն հեռուն ընկուզի մեծութեամբ քարերու խիտ անձրեւ մը թափեց։ Կեդրոնական Ամերիկայի մէջ Քոզէկուինա հրաբուխը՝ երեսուն մղոնէ աւելի, հեռուները գտնուող դաշտերը հինգ մեդր թանձրութեամբ մոխրի խաւով մը ծածկեց, և հարուածը

այնքան սաստիկ եղաւ որ 650 քիլոմեդր հեռուէն լսուեցաւ։ Մինչդեռ Դիմպորոյին մոխիրները մինչեւ Պորնէոյի մայրաքաղաքին՝ Վարաունիի վրայ ինկան, որ հազար չորս հարիւր քիլոմեդր հեռաւորութիւն ունի։

— Ու մենք պիտի դիմագրաւենք այսպիսի՜ գազաններու... գոչեց Պարթըն։

— Թէ որ կ'ուզես հասնել ինքաներու գանձին, հարկ պիտի ըլլայ թերեւս դիմագրաւել, ըսաւ երկրաչափը։

— Ու մենք պիտի դիմագրաւենք անոնց։

— Պիտի տեսնենք, Պարթըն։

Սըր Ճօն ժամացոյց նայեցաւ ու տեսնելով որ դեռ երկու ժամ կար իր հսկողութիւն ընելու կարգին, վերստին ընկողմանեցաւ։ Օ'Քոնոր իրեն հետեւեցաւ, իսկ Մորկան ու Պարթըն իրենց տեղերը գրաւեցին, մին ցռուկին վրայ, միւսը յետսակողմը։

Բայց սահմանուած էր որ այդ գիշեր չքնանան։ Վասն զի կէս ժամ ետքը, խորունկ որոտում մը, որ գետնուղիին կամարները դողացուց, երկրիս ընդերքներէն լսուեցաւ, և որուն հետեւեցան երեք չորս խուլ ու մունջ պայթիւններ։

Պարթըն ու Մորկան սաստիկ այլայլած նորէն արթնցուցին իրենց ընկերները։

Երկրաչափը հրամայեց որ շոգեմակոյկը մօտեցնեն երկու ափերուն. նախ աջ ափն ելաւ, յետոյ ձախը, ուշի ուշով քննելով ժայռերը։ Ամէն կողմ տեսաւ լաւայի անհատնում կոյտեր, որոնցմէ ոմանք, բրիչով ջարդուելով, կը տեսնուէր որ՝ քանի մը հարիւրորդամեդր խորութեան մէջ դեռ կը պահէին սաստիկ ջերմութիւն։

— Տարակոյս չկայ, հրաբուխի մը մօտն ենք, ըսաւ ընկերներուն. բոլոր քաջութիւննիդ ձեռք առէք և երթանք յառաջ։

Շուտով ուրիշ բոմբիւններ ալ լսուեցան՝ առաջուանէն աւելի զօրաւոր և ջերմութիւնը շատ բարձրացաւ։ Սըր Ճօն ջերմաչափը նայեցաւ. Ռէօմիւրի 36 աստիճան կը ցուցնէր. Աֆրիկէի ջերմութիւնն էր։

Գիշերն ի բուն ոչ ոք կրցաւ աչքը գոցել։ Բոմբիւնները երբեմն այնքան սաստիկ էին, որ կարծես թէ գետինը նոյն վայրկենին տեղիք կու տար ու կամարները կը կործանէին։ Շատ անհաստատ ժայռեր գահավիժեցան գետին մէջ զարհուրելի դղրդիւնով, և մին քիչ մնաց որ շոգեմակոյկը ճզմէր։

Հակառակ այս ամենուն՝ երկրաչափը իր անօրինակ պաղարիւնութիւնը կը պահէր ու հանդարտ ձայնով հրամանները կու տար։ Մինչդեռ Մորկան, Պարթըն, և

Օ'Քոնոր, մանաւանդ այս վերջինս, սանմըռկած էին։ 10ին շոգեմակոյկը շարունակեց ընթացքը և ռմբիչները վայրկեան մըն ալ չդադրեցան լռելէ։ Երկրաչափը նկատեց, ոչ առանց տագնապի, որ Հուասքար ո՛րչափ գետն ի վեր կ'ելլէր, ա՛յնքան աւելի այդ խուլ որոտումները կը սաստկանային, ջերմութիւնը միշտ աւելի կը բարձրանար և օդը երթալով կը ծանրանար շնչառութիւնը դժուարացնելով։ Ինքն ալ սկսաւ անհանգիստ ըլլալ, սակայն արտաքուստ նշան մը չտուաւ, աւելի չվախցնելու համար ընկերները որ արդէն ցնցուած էին։

Երեկոյեան ժամը 8ին ջերմաչափը 39° ցոյց կու տար։ Սըր Ճօն և ընկերները զգեստներէն մաս մը հանեցին և բաղնիք ըրին գետի ջուրին մէջ որ բաւական գոլ էր։ Ժամը 10ին Հուասքար հազիւ թէ շրջանը ըրած էր խոշոր ժայռի մը, որ գետին մէջ աճագին դարձուածք մը ձեւացուցեր էր, Պարթընին սարսափահար պոռալը լսուեցաւ։

— Կրա՛կ... կրա՛կ...

Երկրաչափը, Օ'Քոնոր և Մորկան ցռուկին վրայ վազեցին։ Երկու քիլոմեթր հեռուն կը տեսնուէր սաստիկ լոյս մը որ երկիւղալի կերպով կը լուսաւորէր գետնուղին

յետին կամարը։ Սակայն չէր տեսնուեր ոչ բոց և ոչ ալ մուխի ամպ։

— Պր. Վէպէր... գոչեց Օ'Քոնոր, որ մեռելի պէս գունատած էր։

— Քաջութի՛ւն, ըսաւ երկրաչափը ամուր ձայնով։

— Սըր Ճօն, ըսաւ Մորկան. ի՞նչ դիտաւորութիւն ունիք։

— Բարեկամներ, պատասխանեց երկրաչափը, հոն թերեւս մեզի մեծ վտանգներ կը սպասեն. բայց քանի որ մինչեւ հոս եկած ենք, իմ կարծիքս է յառաջ երթալ։ Սակայն ձեր խորհուրդին կ'ենթարկեմ ինքզինքս։

— Լաւ ուրեմն պարոն, ես կը հետեւիմ ձեզի, ըսաւ Մորկան առանց վարանելու։

— Քանի որ դուք կը դիմագրաւէք այդ վտանգներուն, ես ալ կը դիմագրաւեմ, ըսաւ Պարթըն։

— Սակայն օդը պիտի կարենա՞նք շնչել, հարցուց Օ'Քոնոր։

— Ռուգայրըլ գործիքները չունի՞նք։

— Այն ատեն երթանք յառաջ։

Նախազգոյշ երկրաչափը բոլոր տակառները ջուրով լեցնել տուաւ ի հարկին շոգեմակոյկը ողողելու համար՝ բոցերուն դիմագրելու պարագային, ու քննեց Ռու-

գայրըլ գործիքները․ չորսն ալ շատ լաւ վիճակի մէջ էին, բայց օդի պաշարը պէտք էր նորոգել։ Ճնշիչ գործիքը շարժման մէջ դնելով բոլոր Ռուգայրըլները օդով լեցուեցան։

Այս պատրաստութիւնները աւարտելէն յետոյ, Սըր Ճօն հրամայեց առաջ երթալ։ Հուասքար՝ որ կեցած էր, սկսաւ հանդարտօրէն՝ դէպ այդ կարմիր լոյսը յառաջանալ։ Երկրաչափը խառնածնին հետ միասին ցռուկին վրայ կեցած էր. Օ՚Քոնոր, որ բոլոր մարմնովը կը դողար, ձեռքերը դեկի ձողին վրայ դրած կը նստէր յետսակողմը, իսկ Մորկան մեքենային մօտ կը կենար։

Որչափ շոգեմակոյկը կը մօտենար այդ լոյսին, որ մերթ կը սաստկանար ու մերթ կը մթագնէր, որոտումները ա՛յնքան աւելի ուժգին կ՚ըլլային, և պայթիւնները ա՛յնքան աւելի կը սաստկանային։ Գետին ներքեւը և գետնուղիին պատերէն անդին կը լսուէին երկար մռնչիւններ, որոնք երբեմն ա՛յնքան կը սաստկանային որ կարծես բոլոր ապառաժները խորտակուելով պիտի կործանէին։ Կարծես երկրիս խաւերուն մէջ զսպուած ծաւալական ոյժ մը կը ջանար պոռթկալ ու տապալել այդ հսկայ ժայռերը, որոնք երբեմն կը տատանէին։

Երեք քառորդ ժամ յետոյ շոգեմակոյկը

գետնասրահէն ելլելով կը մտնէր վիթխարի սիւներու վրայ բռնուած կամարով ահագին քարայրի մը մէջ։ Զարմանքի ու զարհուրանքի աղաղակ մը բղխաւ խուզարկուներուն կուրծքէն։ Այդ քարայրը, որուն լայնքը երկու մղոնէն պակաս չէր և չորս մղոն երկայնութիւն ունէր, սաստիկ լուսաւորուած էր։ Գետին ձախակողմը բարձրացող բլրան մը գագաթին վրայ բացուած լայն ծակէ մը՝ ամենասեւ մուխի ամպերու մէջէն կարմրորակ լոյս մը կ՚իջնէր։ Եւ ճիշդ այդ տեղէն կ՚ելլէին նաեւ զարհուրելի սուլումներ, սարսափելի պայթիւններ՝ որոնք ժայռերը կը սարսեցնէին, սահմռկիչ որոտումներ՝ զորոնք քարայրին արձագանգները անդադրում կը կրկնէին, կայծեր ու մոխրի անձրեւ մը։

— Ո՞ւր ենք, հարցուց Պարթըն խղդուկ ձայնով մը։

— Հրաբուխի մը քով, պատասխանեց երկրաչափը։

Յետոյ Մորկանին դառնալով, որ երբեք վախ չէր ցուցնէր, ըսաւ։

— Հոն վերը հրաշալի տեսարան մը կայ, տեսարան մը զոր երկրիս բնակիչներէն թերեւս ոչ ոք տեսած է. կ՚ախորժի՞ս հրաբուխի մը ժայթքելը տեսնել։

— Այո՛, Սըր Ճօն, պատասխանեց մեքենավարը։

— Հոն վերը կու գա՞ս։

— Այո՛։

— Կը տեսնուի դուք շնչահեղձ մեռնիլ կ'ուզէք, ըսաւ Պարթըն։

— Ռուզայրըլ գործիքները պիտի շալկենք, պատասխանեց երկրաչափը։ Օ'Քոնոր, շոգեմակոյկը դէպի այդ ափը ուղղէ։

Խոլանտացին շոգեմակոյկը դէպի ակնարկուած ափը քշեց, կեցնելով պզտիկ խորշի մը մէջ։

Երկրաչափը և Մորկան կռնակնին ուժով մը կապեցին Ռուզայրըլ գործիքները, կաշիէ պատսպարանով խոշոր ակնոցներ դրին, մէկ մէկ հատ երկաթէ ձողեր առին դիւրացնելու համար վերելքներն ու ցամաք իջան։

— Մորկա՛ն, ըսաւ երկրաչափը կանգ առնելով. ստուգիւ վախ չունի՞ս։

— Ո՛չ պարոն, պատասխանեց մեքենավարը։

— Այն ատեն երթանք։

Անցան հին լավայի հեղեղատ մը որ գետափին զուգահեռական ուղղութեամբ կը վազէր և յանդգնաբար սկսան բլրան վերելքը, որուն գագաթին վրայ կը փայլատակէր ու կը մռնչէր հրաբուխը։

Ճամբան դժուարին էր։ Մերթ կը հանդիպէին խորունկ ճեղքեր, մերթ մագլցելու

համար բաւական դժուարին սեպ զառիվերներ և մերթ հսկայաձեւ ապառաժներ որոնց կա՛մ շուրջը դառնալու և կամ վրան մագլցելու ստիպուած էին մեծ ճիգերով։ Սակայն երկրաչափը և Մորկան իրարու օգնելով՝ յիսուն վայրկեանի մէջ հասան անհագին պատռուածքին մօտը ուսկից դուրս կը խուժէին ծուխի ամպեր և կայծի տարափ։

— Գործի դնենք մեքենաները, ըսաւ երկրաչափը. ծուխը կարող է զմեզ շնչահեղձ ընել։

Բերաննին դրին՝ խեժային խողովակը որ կը ծածկէ նաեւ քիթը, և քաջութեամբ առաջ մղուեցան մուխի և հալած նիւթերու մէջ կանգ առնելով հրաբուխին բերանը։

ԺԹ.

ԼԱՎԱՅԻ ԺԱՅԹՔՈՒՄ ՄԸ

Ճիշդ իրենց ոտքերուն առջեւ կը բացուէր հրալից և մուխ ու կայծեր ժայթքող ահռելի վիհ մը, լայն աւելի քան հազար երկուհարիւր մեդր, և երկայն՝ գոնէ հազար հինգ հարիւր. փակուած շրջապատով մը որ աստիճանաբար վեր բարձրանալով կոնաձեւ կը նեղնար, այրած, մրոտած, հազար ու մէկ տեղերէն ճաթռտած, յատակէն մինչեւ ծայրը հրդեհուած։

Հոն մէջը, երկրաչափին և մեքենավարին կեցած տեղէն միմիայն տասը մեդր խորութեամբ, հալած պղնձի գոյնով հրաշէկ հեղուկ մը յորձանքի մը պէս կը պտուտկէր և երբեմն երագ ու երբեմն դանդաղ վեր կը բարձրանար՝ նետելով դէպ ի լերան խառնարանը մոխրի դէզեր, կրացած քարեր, մերթ մուխի սիւներ՝ որոնք պահ մը ամէն բան կը խաւարեցնէին. երբեմն կայծի ամպեր որոնք ամէն կողմ կը տարածուէին կոնաձեւին մէջ, և երբեմն երկայն բոցեր՝ որոնք այնքան կը բարձրացը-

նէին ջերմութիւնը, որ անհանդուրժելի կը դառնար։

Ատեն ատեն այդ հեղուկին վրայ, որուն մէջ իբր կարագի կտորներ՝ կը հալէին երկաթաքարեր, հողաքարեր, կրանիդաքարեր, պորփիւր և ամէն տեսակ կարծր քարեր, անկանոն ընդհատումներով կը ձեւանային խոշոր պղպջակներ, որոնք մէկէն ի մէկ այնպիսի որոտումով մը կը պայթէին որ կարելի էր տասը և աւելի մղոններ հեռուէն դիւրութեամբ լսել։ Այն ատեն կարծես ամբողջ լեռը կը կործանէր։ Ժայռերը կը դողային, կամարները կը խախտէին, պատերը կը ճեղքուէին անցք տալով լաւաներուն՝ որոնք սուր շշիւններով դուրս կը ժայթքէին, վերէն քարեր ու ժայռեր կը գահավիժէին զարհուրելի դղրդիւնով, և խոշոր պղպջակները՝ ուժգին մղումով դէպ ի խառնարան կը ժայթքէին՝ եռացող հեղուկի սիւներ, աւազ, մոխիր, ժայռի կտորներ, հրեղէն սիւներ, ծուխի ամպեր, կայծի սիւնակներ։ Վերէն որոտումներ, վարէն որոտումներ, և այդ բոցաշունչ լճին ներքեւ կը լսուէին խուլ դղրդիւններ, ու յետոյ ահաւոր բոմբիւններ, որոնք դարձեալ ժայռերը կը սասանեցնէին, նոր ապառաժներ կը փրցնէին, և այսպէս ձեւացած կը նոր կամարները կը խախտէին։

Այդ պայթումէն ետք լաւան կը սկսէր ցածնալ, ու քիչ յետոյ նորէն պղպջակներ ձեւացնելով կը պատրաստէր նոր որոտումներ, նոր ժայթքումներ ժայռերու, աւազի, մոխրի, հեղուկի, ծուխի, կրակի, և կայծերու։

Երկրաչափն ու մեքենավարը իրարու կռթնած, ձեռք ձեռքի բռնած, այդ բոմբիւններէն, այդ որոտումներէն խլացած, մերթ ծուխի ամպերուն մէջ և մերթ կայծի տարափներուն մէջ թողուած՝ սարսափով ու հետաքրքրութեամբ կը դիտէին այդ վիհը որ վայրկեան մը իսկ ոչ լուռ կը կենար ոչ անշարժ։ Երբեք նման տեսարան մը չէին տեսած. երբեք այդքան բոմբիւններ չէին լսած, երբեք ա՛յդքան լաւա, բոց, կայծ ու ծուխ չէին դիտած։ Ողջ ողջ խաշուելու վտանգով թերեւս՝ կ'արժէր հոն վերը բարձրանալ այդ դժոխային անդունդը տեսնելու համար։

Տասը վայրկեանէ ի վեր հոն էին՝ խոհեմութեամբ այդ տեսակ մը դրան կամարին ներքեւ պատսպարուած, ուր իրենց գլխուն ժայռի կտոր մը ստանալու վտանգ չկար, երբ յանկարծ լաւան բարձրացաւ գրեթէ մինչեւ իրենց ոտքերուն մօտ, սպառնալով զառիթափին միւս կողմէն իջնել ու տարածուիլ գետէն ակօսուած հսկայ քա-

րայրին մէջ։ Երկրաչափը ուժով մը ետ քաշեց ընկերը ժայռի մը ցցուածքին ետեւ պատսպարուելով։

Ճիշդ ժամանակն էր։ Ահագին պղպջակները որոնք ձեւացած էին լաւայի երեսին վրայ, մի քանի վայրկեան յետոյ զարհուրելի սաստկութեամբ կը պայթէին՝ հրաշէկ հեղուկի սիւներ ժայթքելով նոյն իսկ մինչեւ խուզարկուներուն քիչ առաջ գտնուած կամարին տակը։ Պայթումը ա՛յնքան սաստիկ եղաւ որ խառնարանէն հսկայ կտոր մը անօրինակ դղրդիւնով ինկաւ՝ լաւայի ահագին սրսկում պատճառելով, և օդի մղումը ա՛յնքան ուժգին՝ որ երկրաչափը և մեքենավարը ուժգնօրէն գետին նետուեցան։

Այդ պայթումէն վերջ հրաբուխին հեղուկ մակերեւոյթը անմիջապէս ցածցաւ. սակայն պահ մը յետոյ ան նորէն բացուածքին եզերքը կը քերէր, նոյն իսկ մի քանի պոռթկումներ եզերքէն դուրս ելլելով գահավիժօրէն զառիվար վազեցին։

Երկրաչափը վախնալով հրաշէկ հեղուկին յանկարծական ժայթքումէն, և հետաքրքրութիւնն ալ գոհացուցած ըլլալով, երագաքայլ վար իջաւ մեքենավարին հետ միասին։

Հեռուն՝ հրաբուխին բոցովը լուսաւո-

րուած շոգեմակոյկին մօտ կը տեսնուէին Պարթըն և Օ'Քոնոր, որոնք աշխուժով թաշկինակնին կը շարժէին, կարծես կ'ուզէին հրաւիրել իրենց ընկերները որ շուտով գան մօտերնին։ Անշուշտ, այդ ահռելի պայթիւնները լսելով, կը վախնային որ վայրկեանէ վայրկեան այդ խոշոր քարայրին կամարները փլչին, որոնց մէջէն մերթ ընդ մերթ ժայռի շատ բեկորներ կը գահավիժէին։

Կէս ճամբուն վրայ, երկրաչափը և մեքենավարը, դեռ չտեսնելով լավային դուրս գալը, քայլերնին քիչ մը դանդաղցուցին և Ռուգայրըլ գործիքները մէկդի առին։

— Ուրեմն, ի՞նչ կ'ըսես Մորկան. հարցուց Սըր Ճօն։

— Կ'արժէ իջնել երկրիս ընդերքներուն մէջ այսպիսի տեսարաններ դիտելու համար, պատասխանեց մեքենավարը։ Գեղեցի՛կ, հրաշալի՛, մեծղի՛ է... թէ որ հազար տարի ալ ապրիմ, երբեք այդ տեսարանը պիտի չմոռնամ, երբե՛ք։

— Այդպիսի՛ տեսարաններ են Մորկան, որոնք հազիւ երբեք կը տեսնուին։ Եթէ մեր զարմանալի ճամբորդութիւնը երկու Ամերիկաներուն ներքեւ մեծամեծ վտանգներ առջեւնիս կը դնէ, սակայն սքանչելի տեսարաններ եւս կը ներկայացնէ։

— Ո՞ր հրաբուխը կը կարծէք որ ըլլայ։

— Կ'ենթադրեմ որ Գոլիման ըլլայ։

— Կը կարծէ՞ք որ լավան այս քարայրին մէջ ալ իջնէ։

— Այո՛, և քիչ ատենէն։

— Հրաբուխները միայն լավա՞ կը պարունակեն։

— Երբեմն ալ եռացող ջուր կը պարունակեն, և անոնց ժայթքումներն ալ միւսներէն նուազ աղետալի չեն։ Թէ որ լաւ կը յիշեմ, 1727ին Օրաէֆէ՝ Իսլանտայի հրաբուխը, այնքան տաք ջուր ժայթքեց որ փլակա, սառոյցէ ամբողջ լեռ մը, հալեցաւ. 1775ին՝ Եթնայի վրան նման ժայթքում մը՝ վայրկենական ձիւն ու սառոյց հալեցնելով ահագին ողողումներու պատճառ եղաւ։ Նոյնպէս Քօրտիլիէ լեռներուն հրաբուխները, մանաւանդ հսկայ Քոդոբաքսի, յաճախ անօրինակ քանակութեամբ եռացող ջուրեր ժայթքեցին ձիւն ու սառոյց հալեցնելով։

— Պարոն, ուշադրութիւն ըրիք՝ որ լավան նոյն իսկ մինչեւ մեր մօտը բարձրացած ատենը քիչ ջերմութիւն կ'արտադրէր։

— Այո՛, Մորկան։

— Եւ ինչո՞ւ համար։

— Որովհետեւ լաւային վրան անմիջապէս կեղեւ մը կը ձեւանայ։ Այս կեղեւը բաւական վատ հաղորդիչ է ջերմութեան, որով կը խափանէ ջերմութեան տարածուիլը։ Շատ անգամ տեսնուած է որ հրաբուխներէն ելլող լաւայի հոսանքներ չեն կարող ձիւնը հալեցնել։ Բազմաթիւ ճամբորդներ՝ լաւաներու տակ ամենահին ժամանակէ մնացած ձիւն տեսած են, ինչպէս Լէյլ՝ Եթնայի լաւաներուն տակ, Ֆիլիբս Նուէվօ տէ Չիլանի տակ, Ամերիկացի երկրաբաններ նոյնպէս հանդիպեցան Հուքէր լերան լաւաներուն ներքեւ։ Լաւաներուն քիչ ճառագայթումին յստակ օրինակ մը տալու համար, ըսեմ որ 1860ին Իսլանտայի Քուղլակայա հրաբուխը միանգամայն ժայթքեց լաւա և սառոյցի կտորներ։

— Ի՞նչ կ'ըսէք, հրաբո՛ւխ մը որ լաւայի հետ միասին սա՛ռ կը ժայթքէ, բացագանչեց մեքենավարը։

— Այո՛ Մորկան, լա՛ւա և սառոյցի կտորներ։

— Անհաւատալի է, պարոն։

— Եւ սակայն ստոյգ է, Մորկան։

— Բայց, եթէ հալած նիւթերուն կեղեւը կ'արգիլէ ջերմութիւնը, պէտք է որ լաւան այդ կեղեւին ներքեւ բաւական ատեն պահէ իր ջերմութիւնը։

— Տարիներով։

— Տարիներո՞վ։

— Եւ նոյն իսկ դարերով։ Արժանահաւատ ճամբորդներ հաստատեցին որ՝ դար մ'առաջ ժայթքած լաւա գտած էին որոնք դեռ կը պահէին իրենց տաքութիւնը։

— Շատ հետաքըր…

Անոր խօսքն ընդհատեց հինգ հարիւր թնդանօթներու միաբերան գոռումին հետ բաղդատելի ահռելի պայթում մը։ Մեծ քարայրը ուժգին երերաց արեւելքէն արեւմուտք, ցնցելով ահագին հսկայ սիւները, և տասը կամ տասներկու մեծղի ժայռեր, կամարներէն փրթելով, ահաւոր դղրդիւնով գահավիժեցան։

— Ուժո՛վ բռնէ սրունքներդ Մորկա՛ն, գոչեց երկրաչափը։

— Հրաբուխը կը պայթի՞… Աստուա՛ծ իմ… տեսէ՛ք պարոն, տեսէ՛ք։

Սըր Ճօն դէպ ի հրաբուխը դարձաւ. խառնարանէն դուրս կը խուժէր՝ մուխի թանձր ամպերու և կայծերու ալիքներու հետ մէկտեղ լաւայի լայնալիր հեղեղ մը, գեղեցիկ, մեծղի հրաշալի։

— Փախչինք, գոչեց Մորկան։

— Ո՛ր և է վտանգ չկայ, պատասխանեց երկրաչափը։ Տե՛ս Մորկան, տե՛ս ինչ տեսարան է։

Հալած պղնձի գոյնով հեղեղը անզուսպ կատաղութեամբ բլուրն ի վար կ'իջնէր՝ ժայռերը կրացնելով, մերթ ցցուն ապառաժներու ետին աներեւութանալով, մերթ ջրվէժի նման գահավիժելով, երբեմն ուղիղ, և երբեմն քմահաճոյ դարձուածքներ առնելով, ամէն բան այրելով, ամէն ինչ ըսպառելով իր ճամբուն վրայ։ Բլրոյն կէս բարձրութեան վրայ սակայն, այդ սարսափելի հոսանքը՝ որ կարծես այլ եւս զսպուելիք չունէր, ընթացքը դանդաղցուց կորսնցնելով իր գեղեցիկ փայլը։ Այն ատեն սկսաւ կարմրորակ կեղեւով մը ծածկուիլ որ երթալով կը կարծրանար ու զայն կը բանտարկէր։ Ջառիթափին ստորոտը հոսանքը կասեցաւ, բայց քիչ յետոյ կեղեւը պատռելով առաջուան պէս փայլուն ու հրաշէկ, վազքը շարունակեց դէպ ի գետը, առջեւէն քշելով լավային աղտերը՝ որոնք մետաղի հնչիւնով մը կ'ոստոստէին։ Ճամբորդներէն չորս հարիւր քայլ անդին լավան դարձեալ բանտարկուեցաւ աղտերէն. սակայն հրաբուխէն ժայթքող չափազանց առատ հոսանքէն մղուած նորէն պատռեց կեղեւը ու ճամբան շարունակեց։ Տասը քայլ երկրաչափին մօտէն անցաւ, յետոյ հոսեցաւ հին գետակի մը անկողնին մէջ և աներեւութացաւ վազելով դէպ ի հիւսիս՝ գետափին հորիզոնական ուղղութեամբ։

— Մօտեցի՛ր Մորկան, ըսաւ Սըր Ճօն։

Մեքենավարը մօտեցաւ՝ հեղեղին որ արդէն բիւրեղանման ցոլքեր անձակող կարմրորակ կարծր կեղեւով մը ծածկուած էր։

— Ջերմութիւն կ'արձակէ՞, հարցուց երկրաչափը։

— Ո՛չ. բնա՛ւ, պատասխանեց մեքենավարը։

— Եւ սակայն կեղեւին տակ լավան կը վազէ։

— Փորձենք կոտրել զայն։

Երկրաչափը ձեռքն ունեցած երկաթէ ձողով կեղեւը կոտրեց։ Տակէն երեւցաւ փայլուն լավան, կարծես հրաբուխէն նոր ելած հալած պղնձի պէս տաք էր։

— Կը վազէ՞, հարցուց Մորկան։

— Այո՛ և շատ արագ։

— Ե՞րբ պիտի կենայ։

— Երբոր հրաբուխը դադրի զայն աճեցնելէ։ Շոգեմակոյկ երթանք Մորկան. կրնան ուրիշ հոսանքներ ալ իջնել ու ճամբանիս կտրել։

Երկրաչափը և մեքենավարը ճամբայ ինկան և շուտով հասան ընկերներուն, որոնք չափազանց խռոված ու տագնապի նուած էին։

— Մեկնինք, Սըր Ճօն, ըսաւ Օ'Քոնոր

որ շատ տժգունած էր, վախեմ որ հրաբուխը նորէն պայթի։

— Այդ վախը մի՛ ունենար, նաւաստի՛, պատասխանեց երկրաչափը։ Այնուհանդերձ թողունք այս քարայրը։

Զորսն ալ շոգեմակոյկ մտան, մինչդեռ լաւայի ուրիշ հոսանք մը, առաջինէն աւելի լայն և աւելի կատաղի, բլրէն վար կը սուրար դիմելով դէպ ի լայն պատռուածք մը։ Պարթըն և Օ'Քոնոր մէկ մէկ լծակներ առնելով Հուասքարը պզտիկ խորշէն դուրս քշեցին։

— Ո՞ւր կ'երթանք, հարցուց Մորկան։

— Գետն ի վեր կ'ելլենք, պատասխանեց երկրաչափը, ճամբանիս աս է։

Անմիջապէս պտուտակը սկսաւ դառնալ և Հուասքար ճամբայ ելաւ՝ ժամուան մէջ ութ մղոնի երագութեամբ, խոշոր քարայրին դէպ ի հարաւային ծայրը ուղղուելով ուր մթին և խոշոր գետնասրահ մը կը բացուէր։

Երբ Ճօն վերջին անգամ մըն ալ դիտեց հրաբուխը որ միշտ կը ժայթքէր խուլ թմբիւններով, որոնք կամարները կը դողացնէին և քարայրին ամենաբարձր սիւները կը ցնցէին։ Լաւաները կատաղօրէն կը խուժէին բացուածքէն՝ ժայռէ ժայռ ցատքելով հրաշալի տեսքով, և հարիւրա-

ւոր առուներ ձեւացնելով որոնք գետեզերքին մօտ միանալով՝ լայն հեղեղ մը կը կազմէին։ Այդ լաւաներուն վերեւ կարմրորակ ծուխի մեծ մեծ ամպեր և կայծերու ամպիկներ կը սաւառնէին։

— Արդեօք ո՞ր դաշտերուն վրայ այդ հրէշը կը ժայթքէ իր ժայռերը ու կը սփռէ իր մոխիրը, մրմնջեց երկրաչափը, բոլորովին մտածկոտ։ Ա՜հ, կ'ուզէի գիտնալ զայն։

Ճիշդ կէս գիշերին Հուասքար շոգեպինդ կը մտնէր մութ գետնասրահին մէջ։

Ի.

ԳԵՏՆԱՇԱՐԺԸ

Նոր գետնասրահը, որուն մէջէն յանդուգն խուզարկուները պիտի անցնէին, մինչեւ հիմայ հանդիպածներուն մէջ ամէնէն լայնն էր, սակայն լի խոչնդոտներով որոնց յաղթելը դժուարին էր։ Բաւական բարձր էր ան, կեցած ահագին սիւներու վրայ՝ որոնք թանձր մթութեան մէջ կը կորսուէին, և լայնքը չորս հարիւր մեդրէն պակաս չէր։ Երկու բարձրկեկ գետափերու միջեւ կը վազէր գետը՝ տեղ տեղ ընդգետնեայ խարակներով լեցուն՝ որոնք հազիւ պզտիկ անցքեր կը թողուին, և ուրիշ տեղեր բարձր ժայռերով՝ որոնց դէմ բախելով կը ջախջախուէր հոսանքը երկար մռնչիւններ արձակելով։

Թէպէտեւ այդ գետնուղին մէկ մղոնէն աւելի հեռու էր հրաբուխէն, սակայն դեռ կը լուէին խորունկ թմբիւններ որ անդադրում կը կրկնուէին արձագանգներէն և այնքան կը սաստկանային որ կարծես գետափին պատերէն անդին ուրիշ հրաբուխ մ'ըլլար։ Յաճախ՝ այդ անդադրում դղրդիւններուն պատճառաւ, վերէն կամարներէն վար կ'իյնային ահագին քարեր՝ սպառնալով միշտ ջախջախել շոգեմակոյկին ճամբորդները

Երկրաչափը ցռուկին վրայ նստած էր երկան ձող մը ձեռքը և ստէպ զայն ջուրին մէջ կը մխրճէր խորութիւնը չափելու համար. Մորկան իր մեքենային մօտ ձեռքերը ղռնակին վրայ դրած, պատրաստ կեցեր էր առաջին նշանին զայն փակելու, իսկ Օ'Քոնոր և Պարթըն յետսակողմը ղեկին մօտ նստեր էին։

Առաջին ժամերուն Հուսաքար կարողացաւ, հակառակ արգելքներուն, որոնք երբեմն կը ստիպէին զինքը ճամբէն շեղիլ անցք մը փնտռելու համար, յառաջանալ բաւական մեծ երագութեամբ. բայց յետոյ ջուրի տակ ծածկուած խարակները և ժայռերը ա՛յնքան շատցան, որ Մորկան ստիպուեցաւ երագութիւնը իջեցնել ժամուան մէջ երկու հանգոյց երթալու չափ։ Գրեթէ միեւնոյն ատեն թմբիւնները աւելի եւս սաստկացան և գետնասրահին մէջ տարածուեցաւ տարօրինակ հոտ մը որ որսորդներուն և երկրաչափին սաստիկ հազ պատճառեց։

— Ի՞նչ հոտ է ասիկայ, հարցուց Պարթըն։

— Կարծես մէկը ծծումբ կը վառէ, պատասխանեց Սըր Ճօն։

— Արդեօք շրջակայքը ծծմբարա՞ն կայ, աւելցուց Մորկան։

— Անտարակոյս։

Յանկարծ սաստիկ սուր սուլել մը լըսուեցաւ։ Երեք որսորդները խիստ շուարած իրարու նայեցան։

— Սուլողը ո՞վ է, հարցուց Պարթըն։

Երկրորդ մը, յետոյ երրորդ մը, չորրորդ, հինգերորդ սուլումներ շչեցին գետափին աջակողմէն։

— Սատանան է, գոչեց Օ'Քոնոր, դողդողացող ձայնով։

— Երթանք տեսնենք ի՛նչ բան է, ըսաւ երկրաչափը։

Իռլանտացին Հուասքարը քշեց դէպի այդ ափը, որ բաւական բարձր էր, բայց կարելի էր ելլել։ Ծծումբին հոտը այնքան սաստկացեր էր որ չորս նաւարկողները շարունակ կը հազային։

Ուրիշ հինգ կամ վեց, առաջիններէն աւելի սուր սուլումներ շչեցին։

— Սատանայի կատա՛կ, գոչեց Պարթըն։ Ի՛նչ երաժշտութիւն...

Շոգեմակոյկը՝ ճարպիկութեամբ քշուելով Իռլանտացիէն, գնաց նստեցաւ ցռուկովը ընդգետնեայ աւազուտի մը վրայ, որ

ափէն անջատուած էր։ Սըր Ճօն, և ընկերները, մէկ մէկ կանթեղ առած, ժայռերուն վրայ նետուեցան։

— Խոհեմ եղէ՛ք Սըր Ճօն, ըսաւ խառնածինը։

Իրարու օգնելով ձեռքերով և ոտքերով ժայռերը մագլցեցան և գետափին գագաթը հասան։ Անմիջապէս իրենց աչքերուն հանդիպեցան երեք չորս ոտք բարձրութեամբ զանազան կոնաձեւեր. ոմանք կտրուած գագաթներով, ուրիշներ բաւական սուր կատարներով։

— Ի՞նչ են ասոնք, հարցուց Մորկան զարմացած։

— Պզտիկ հրաբուխներ, ըսաւ երկրաչափը։

— Յուսանք վտանգաւոր չեն։

— Սակայն կը ժայթքեն, ըսաւ Պարթըն։

Այդ մի քանի կոնաձեւերէն տեսակ մը թանձր նիւթ, այրած ծծումբի հոտ մ'արձակելով՝ դուրս ժայթքեց քանի մը մեդր բարձրանալով։ Եւ անմիջապէս լսուեցան սուր շչումներ։

— Կեցցէ՛ք, գոչեց Պարթըն. ասոնք ալ ծափերն են։

— Մօտենանք այդ փոքր հրաբուխներէն մէկուն, ըսաւ երկրաչափը։

— Բայց թէ որ ժայթքե՞ն։

— Ամէնքն ալ չեն ժայթքեր. ասոնց նման կոնաձեւեր տեսեր եմ ես։

— Ո՞ւր տեղ, հարցուց Մորկան։

— Քոլորատոյի անապատին մէջ, Բուրտի լերան մօտերը որ մարած հրաբուխ մ'է։

Սըր Ճօն, երկու ընկերներովը միասին, մօտեցաւ կատարը կտրած կոնաձեւի մը, որ բաւական լայն բերան մ'ունէր, ու մէջը նայեցաւ։ Այդ պզտիկ հրաբուխը լեցուն էր տեսակ մը թանձր ու սեւ նիւթով որ անտարակոյս լաւա չէր և սաստիկ ջերմութիւն կ'արձկէր։

— Ծծմրախառն տիղմ պէտք է որ ըլլայ, ըսաւ երկրաչափը։

— Արդեօք այս կոնաձեւերը մեծ հրաբուխին հետ հաղորդակցութիւն ունի՞ն, հարցուց Մորկան։

— Չեմ կարծեր. թէ որ այդպէս ըլլար, լաւա պիտի ժայթքէին փոխանակ տիղմի։ Նաւ մտնենք, բարեկամներ։

Գետեզերք իջան և շոգեմակոյկ մտնելով անմիջապէս ճամբայ ելան։

Օրուան մէջ գետեզերքին վրայ տեսնուեցան ուրիշ կոնաձեւեր ալ, և սաստիկ տաք տիղմի քանի մը ցայտեր նոյն իսկ մինչեւ Հուասքար հասան։ Տեսնուեցան եւս պըզ-

տիկ կէյզէրներ, քիչ ուժով, որոնք եռացող ջուրեր կը ժայթքէին բաւական բարձրութեամբ։

Դեկտեմբեր 18 և 19 առանց պատահարի անցան։ Սակայն, Հուասքար հրաբուխէն այլ եւս 300 մղոն հեռու ըլլալով հանդերձ, ընդգետնեայ որոտումները չդադրեցան, մանաւանդ թէ երկրորդ օրուան երեկոյեան դէմ այնքան սաստկացան որ երեք որսորդները սկսան սաստիկ վախնալ։

— Բայց ի՞նչ բանէ առաջ կու գան այդ որոտումները, հարցուց Մորկան։

— Երկրիս ներքեւ առաջ եկած պայթումներէ, պատասխանեց Սըր Ճօն։

— Ի՞նչ է անոնց պատճառը։

— Կրակը՝ որ ջուրը կը շոգիացնէ ու ժայռերը կը հալեցնէ։

— Ըսել է թէ երկրիս մէջը կրակո՞վ լեցուն է։

— Ո՞վ կրնայ ըսել ատիկայ, պատասխանեց Սըր Ճօն։

— Գիտնականները ի՞նչ կ'ըսեն։

— Գիտնականք այս կէտին վրայ համաձայն չեն Մորկան։

— Ի՞նչպէս, համաձայն չե՞ն։

— Ոմանք՝ ինչպէս՝ Հիւմպոլտ, Արակօ, Տէ Պուխ, եւայլն, կ'ենթադրեն որ

երկրագունտը կրակով լի է, բայց ուրիշ ոչ նուազ գիտնականներ, կը մերժեն զայն։

— Խնդրեմ, բացատրէք։

— Առաջինները՝ կը կարծեն, ըստ իս՝ թերեւս սխալմամբ, որ երկրագունտս կեղեւով մը ծածկուած ըլլայ, և որուն թանձրութիւնը յիսուն քիլոմեդրէն չ'անցնիր. այս տեսակ մը պատեանին ներքեւ, կ'ըսեն իրենք, կրակէ զարհուրելի ովկիան մը գտնուի։

— Աստուա՛ծ իմ... Սակայն յիսուն քիլոմեդր ոչինչ է, երբոր մտածենք որ երկրագունտի միջին ճառագայթը 6336 քիլոմեդր է։

— Եւ սակայն այդ դրութիւնը կը պաշտպանած են մեծահամբաւ գիտնականներ։

— Եթէ ստոյգ ըլլար, երկրիս կեդրոնը ո՞րքան ջերմութիւն պէտք էր ըլլալ։

— Առ նուազն 195,900 աստիճան, Մորկան, վերոյիշեալ գիտնականներու հաշուովն։

— Զարհուրելի՜ բան. գոչեց Պարթըն։ Ի՞նչ ժայռ կրնայ դիմանալ այդպիսի ջերմութեան։

— Մեզի ծանօթ կարծր նիւթերէն ոչ մին կարող է դիմանալ, ըսաւ երկրաչափը։

— Պարո՛ն, դուք կը հաւատա՞ք Հիմպոլտի և համախոհներուն դրութեանը։

— Ո՛չ, մեքենավար, պատասխանեց երկրաչափը։ Չէ կարելի ընդունիլ որ երկրիս կեղեւին ներքեւ՝ կրակէ այդպիսի զարհուրելի ովկիանոս մ'ըլլայ։

— Եւ ինչո՞ւ։

— Սա տրամաբանութեամբ։ Որովհետեւ ես կը կարծեմ որ, ինչպէս ըսաւ Բուասօն անուանի գիտնականը, ա՛յսքան բարակ կեղև մը պիտի չկարենար դիմադրել կրակէ ովկիանոսի մը որուն ջերմութեան աստիճանը հարիւր ութսուն անգամ աւելի պիտի ըլլար հալած երկաթի ջերմութենէն։ Քեզի ի՞նչպէս կ'երեւի։

— Յիրաւի, պատճառաբանութիւնը ուղիղ կ'երեւի։

— Աւելի՜ քան ուղիղ, Մորկան։ Այդպիսի կրակէ ովկիանոսի վրայ յեցած երկրիս կեղեւը անտարակոյս պիտի պայթէր, և կամ պիտի հալէր։

— Բայց հրաբուխները կան։

— Հրաբուխները պիտի չբաւէին, Մորկան, այդպիսի ջերմութիւն մը մեղմելու։

— Ըսել է թէ, չէք հաւատար՝ այս կրակէ ովկիանոսին գոյութեան։

— Չեմ հաւատար։

— Կ'ընդունի՞ք սակայն երկրիս կեդրոնը ահագին ջերմութեան մը գոյութիւնը։

— Անշուշտ, Մորկա՛ն։

Նոյն պահուն գետեզերքին վրայ հնչուն սուլումներ լսուեցան։

— Արդեօք ուրիշ հրաբուխնե՞ր են, հարցուց Պարթըն։

— Այո՛, ըսաւ երկրաչափը՝ որ արդէն տեսած էր պզտիկ կոնաձեւեր։

Շոգեմակոյկէն քիչ հեռու՝ եռացող և ամենասեւ ցեխի ժայթքումներ թափեցան։ Եւ անմիջապէս յետոյ լսուեցաւ ընդգետնեայ սաստիկ որոտում մը։

Գէշ նշան, մրմռաց Սըր Ճօն, ճակատը քերելով։

Ժամը տասնին ատենները՝ գետին ձախակողմը ուրիշ հրաբխիկներ ալ նշմարուեցան, և առաջինէն շատ աւելի սաստիկ երկրորդ որոտում մըն ալ լսուեցաւ։ Գետնասրահին կամարէն քանի մը քարեր փըրթելով գետին մէջ ինկան կոհակներ բարձրացնելով։

Ժամը տասներկուքին, երկրաչափը՝ որ բաւական մտատանջուած էր և շարունակ ականջ կը դնէր, համարելով երկրիս ընդերքին մէջ խուլ դղրդիւններ լսել, շոգեմակոյկը ձախ ափը մօտեցնել տուաւ և մեքենան մարել հրամայեց։

— Երեք գիշեր է որ հանգիստ չենք առներ, ըսաւ ընկերներուն, ցամաքի վրայ աւելի հանգիստ պիտի քնանանք։

Շոգեմակոյկը կապեցին խարակի մը ցըցուածքին և գետեզերքին վրայ մագլցեցան հետերնին միասին տանելով լապտերները, ծածկոցները, ուտելիք, հրացաններ և երկու բրիչ։

Շուտով գտան բանակելու յարմար տեղ մը. փոքր հարթավայր մըն էր ան, ծածկուած կակուղ հողով՝ որ ձեւացած էր բոյսերու և ժժմակներու մնացորդներէ և շրջապատուած կրանիդեայ երեք մեծղի սիւներով, որոնք քանի մը մեդր բարձրութիւն ունէին և այնքան հաստ էին որ տասը հոգի չէին կարող գրկել զանոնք։

— Այդ սիւները մեր պահակները պիտի ըլլան, ըսաւ Պարթըն խնդալով։

Քարածուխի մի քանի կտորներով կրակ վառեցին, և քիչ մը բանջարեղէնով չոր միս խառնած եփեցին, և հազիւ թէ լափեցին կերակուրը, տարածուեցան ծածկոցներուն վրայ։ Մորկան առաջին պահակն եղաւ։

— Ուշադրութեամբ հսկէ, մեքենավար, ըսաւ երկրաչափը։ Երեք հազար ոտք խորութեան մէջ ոչ գողեր և ոչ ալ մարդասպաններ կը գտնուին, բայց վտանգներ պակաս չեն։

Երկու ժամ պահակութեան ատեն՝ Մորկան ոչ մէկ բան լսեց և ոչ ալ բան մը

տեսաւ։ Առտուան 2ին Պարթըն յաջորդեց անոր, յետոյ Օ'Քոնոր յաջորդեց խառնածնին, և ժամը 6ին երկրաչափն անցաւ պահակութեան։

— Բան մը լսեցի՞ր, հարցուց երկրաչափը իռլանտացիին։

— Խորո՛ւնկ խուլ բոմբիւններ, Պարոն։

— Եւ ուրի՞շ։

— Ուրիշ ոչինչ։

Երկրաչափը նստեցաւ լամբարի մը քով ծխափողը վառած և ախորժով ծխելով։ Սակայն շուտով մ'ոտք ելաւ. սաստիկ մտատանջութեան մը մատնուած էր։ Սկսաւ բանակավայրին շուրջ պտըտիլ և երբեմն մինչեւ գետեզերք կ'իջնէր։ Բնազդով կը զգար որ զարհուրելի բան մը կը սպառնար իրեն։ Երկու երեք անգամ գետին ծռեցաւ և շունչը բռնած ուշադրութեամբ ականջ դրաւ, կարծես հեռաւոր դղրդիւններ և մռնչիւններ լսէր։

Յանկարծ՝ գետնի ընդերքներուն մէջ ծածկուած ահաւոր ականի պայթումին նման խուլ որոտում մը հասաւ ականջին, ու երկիրը դողաց հիւսիս—արեւելքէն հարաւ—արեւմուտք. և անմիջապէս յետոյ ուրիշ երկու որոտումներ, առաջուանէն աւելի սաստիկ, դղրդեցուցին երկրիս կեղեւը։

Գունատ ու սարսափած, վազեց ընկերներուն մօտ, որոնք խաղաղ կը խորդային իրենց ծածկոցներուն մէջ փաթթուած։

— Ոտքի՛, ոտքի... գոչեց։

Պարթըն, Մորկան, Օ'Քոնոր արթնցան, և վերմակները մէկդի նետելով ոտքի ելան։

— Ի՞նչ կայ Սըր Ճօն, հարցուց մեքենավարը։

Չկարողացաւ պատասխան առնուլ. զարհուրելի դղրդիւն մը լսուեցաւ գետնուղիին տակէն ու վրայէն ահաւոր ցնցումով ընկերացած։ Չորս մարդիկ ուժգնօրէն գետին տապալեցան։

Ահռելի երեւոյթ մը տեղի ունեցաւ այն ատեն մռայլ գետնասրահին մէջ։ Երկիրը կը բարձրանար և կ'ալեկոծէր կարծես հիւսիս—արեւելքէն հարաւ—արեւմուտք՝ խոշոր պատառուածքներ բանալով ու գոցուելով և խուլ աղմուկներու մէջ. պատերը կը տատանէին ու կը ծռէին. կամարները տեղի կու տային, ժայռերը իրարու կը բախէին գետին ջուրերը կը բարձրանային ու կ'իջնէին տխուր մռնչիւնով մէկ ափէն միւս ափը բախելով և ողողելով, և ամէն կողմէն կ'անձրեւէր աւազ, խիճեր, քարեր, և ժայռի կտորներ։

Քառասուն երկվայրկեան գետնասրահը զարհուրելիօրէն ցնցուեցաւ, յետոյ, գրեթէ

քառասուն մեդր երկայն և քսան մեդր լայն հսկայ ժայռ մը, ահաւոր դղրդիւնով ինկաւ՝ բանակավայրը շրջապատող երեք մեծղի սիւներուն վրայ։

— Օգնութիւն... օգնութիւն... ոռնալը լսուեցաւ խեղճ Օ'Քոնորին։

— Կրցողը ազատի... գոռաց Մորկան։

Ու յետոյ լռութիւն։ Միւսներէն աւելի ահաւոր վերջին ցնցում մը, սարսափելի պայթումով մ'ընկերացած, դղրդեցուց ամբողջ գետնասրահը։ Արդէն կիսափուլ կամարը փեռեկուեցաւ, փոցուեցաւ, և ապա գահավիժեց հետը միասին բերելով անթիւ անհամար մեծղի ժայռեր՝ որոնք խառն ի խուռն դիզուեցան՝ ինքաներու գանձերուն յանդուգն խուզարկուներուն բանակավայրին վրայ։

ԻԱ․

ՈՂՋ ՈՂՋ ԹԱՂՈՒԱԾՆԵՐ

Այդ սաստիկ ճնշումները որ կ'ազդեն երկրիս վրայ ովկիանոսներուն ջուրերը, այլ և այլ տեղեր քիչ դիմադրող հողերու տեսակը, և այն հազարաւոր ճեղքերը որ կը բացուին յաճախ քիչ շատ ուժով ներքին շարժերու հետեւանքով, թոյլ կու տան որ երկրագունտիս խաւերուն մէջ ահագին քանակութեամբ ջուր թափանցէ։

Որով գետակներ, ու երբեմն անզուսպ գետեր կը ձեւանան, որոնք շարունակ լեցուելով, կակուղ հողերուն մէջէն՝ բռնի ուժով՝ ուղի կը բանան, ու շարունակ վազելով և իջնելով, մերթ բաժնուելով և ստորաբաժնուելով, մերթ իրարու միանալով կը կազմեն խոշոր գետեր ու երբեմն անսահման լիճեր։

Այս յարատեւ շարժումը, այս անդադրում շփումը՝ ժայռերուն մէջէն, որոնցմէ ոմանք շուտով կը մաշին, և մետաղի կոյտերու մէջէն՝ որոնք դեռ ժանգոտած չեն և վրայէ վրայ դիզուած խաւերու ճնշումին ներքեւ՝ երբեմն սաստիկ ջերմութիւն

կ՚արտադրեն։ Այն ատեն ջուրը կը շոգիանայ, և շոգին կ՚ուժովնայ զանազան տեսակ հողերուն տարբաղադրութենէն առաջ եկած կազերուն հետ խառնուելով՝ ու կը ձկտին դուրս ժայթքել։ Եւ օր մըն ալ այս կազերը այլ ևս չկարենալով պարփակուիլ ընդգետնեայ քարայրներուն մէջ, անհաւատալի սաստկութեամբ կը տապալեն պատերը զարհուրելի ցնցումներ պատճառելով, զորս երկրաշարժ անունով կը ճանչնանք։

Այս պայթումներէն մին էր, թերեւս առաջ եկած կազի ահագին քանակէն, որ ցնցած ու կործանած էր այդ ընդգետնեայ սրահը, ուր կ՚երթային մի քանի օրէ ի վեր Ինքաներու գանձերուն չորս խուզարկուները։ Ստորերկրեայ քարայրներու կողերը՝ որոնք այդ կազերը կը բանտարկէին, այդ զարհուրելի պայթումէն սաստկութեամբ ետ մղուած էին հաղորդելով ցնցումը իրենց շուրջը գտնուած երկիրներուն։ Գետնասրահները յետ ուժգին կերպով շարժելու, տեղիք տուած էին և ահագին ժայռեր թաւալեր ինկած էին, երկրիս կեղեւը մի քանի անգամներ ետեւէ ետեւ բացուած ու գոցուած էր շարժելով ու կործանելով ինչ որ կանգուն վրան կը գտնուէր։ Թերեւս ամբողջ քաղաքներ, մի քանի բոպէի մէջ զարհուրելի շարժով գետնի հաւասարած էին. Թերեւս լեռներ նոյն իսկ, բուռն կերպով բարձրացած և յետոյ ծռելով կործանած էին, և ո՜վ գիտէ, ինչպիսի՜ ահռելի աւերներ պատճառած և որքան կեանքեր մարած էին։

Անակնկալ անկումը, սաստիկ երկիւղը և մանաւանդ քարերու տեղատարափը որ կանխեր էին հսկայ քարաժայռին թաւալումը, անզգայացուցեր էին Պարթըն, Մորկան և Օ՚Բոնոր. միայն երկրաչափը, որ թէպէտեւ երկու ուսերուն մէջտեղը խոշոր քար մ՚ընդունած էր, գետնի այդ զարհուրելի իրարանցումին մէջ չէր կորսնցուցած ոչ զգայութիւնը և ոչ ալ իր զարմանալի պաղարիւնութիւնը։

Ցնցումները և ժայռերու կործանումը դադրելուն պէս, ան շուտով ոտք ելաւ և դէպ ի գետը վազեց շոգեմակոյկին հասնելու համար, սակայն գնաց ժայռի մը զարնուեցաւ, որ այդ կողմէն ամէն ճամբայ գոցած էր։ Այն ատեն շուտով ետ դարձաւ՝ յուսալով ուրիշ կողմէ մը ելլել, բայց ուրիշ ժայռ մը չթողուց որ առաջ երթայ։ Շուրջը նայեցաւ, ու միայն խոր խաւար տեսաւ, կանթեղները մարած ըլլալով։ Գետին նետուեցաւ, և խարխափելով, ու վախնալով որ ճեղքի մը մէջ իյնայ,

սողոսկեցաւ դէպ ի ընկերներուն գտնուած կողմը։

Ձեռքին հանդիպած առաջին առարկան լապտեր մ'եղաւ. լուցկին վառեց, բայց կանթեղին մետաղէ ցանցը, կրակ տուաւ պատրոյգին որ շուրջը գեղեցիկ լոյս մը սփռեց։

— Դո՞ւք էք պարոն, հարցուց անմիջապէս ձայն մը։

Երկրաչափը ետ դարձաւ ու քովը տեսաւ Մորկանը, սաստիկ գունատած, բայց ողջ և անվնաս։

— Մեքենավա՛ր, զքեզ մեռած կը կարծէի. մէկ տեղդ կոտրա՞ծ է։

— Խոշտանգուած եմ, սակայն ոչ մէկ տեղս կոտրած է, փառք Աստուծոյ։

— Գիտցիր որ բախտաւոր ենք Մորկան։

— Անշուշտ, պարոն. չէի յուսար որ այլեւս ողջ պրծէինք։

— Ո՞ւր են միւսները։

— Հո՛ն ահաւասիկ, մին միւսին վրայ։

— Յուսանք թէ ողջ ըլլան։

Երկրաչափը Պարթընին մօտենալով ուժով մը ցնցեց զայն։ Ուժեղ «Ձա՛ր սատանայ» մը փախաւ խառնածնին շրթունքներէն։

— Բարեկա՛մ, բարեկա՛մ, ըսաւ երկրաչափը. դեռ մեռած չես։

Խառնածինը աչքերը բացած շուրջը չափազանց հետաքրքիր ակնարկ մը նետեց։

— Ո՞ւր ենք, հարցուց։

— Ստորերկրեայ սրահին մէջ։

— Բայց ի՞նչ պատահեցաւ. ինծի կը թուի որ ահռելի ժխոր մը լսեցի ու յետոյ տեսայ որ կամարը գանկիս վրայ կը գահավիժէր. երա՞զ էր արդեօք։

— Ո՛չ, Պարթըն, երազ չէր. զարհուրելի գետնաշարժ մը ամբողջ գետնասրահը քարուքանդ ըրաւ։

— Երկրաշա՛րժ։

Ոտք ելաւ, նախ թեւերն ու յետոյ սրունքները շարժեց, ապա յառաջ ու ետեւ ծռեցաւ։

— Կը տեսնուի կոտրած բան չկայ։ Օ'Բոնոր ո՞ւր է։

— Հոս եմ, պատասխանեց նաւաստին տակաւին դողդոջուն ձայնով։

— Ամբո՞ղջ ես. հարցուց Մորկան։

— Ամբողջ այո՛, բայց քիչ մը ճզմուած։ կոնակիս վրայ ութը տասը քարեր ընդունեցայ որոնք բաւական կը կշռէին։ Հիմայ ո՞ւր ինկած ենք։

— Ոչ մի տեղ. կամարն է որ կործանեցաւ։

— Ուրիշ կանթեղ մըն ալ վառէ, Պարթըն, ըսաւ երկրաչափը։ Կը վախեմ, բա-

րեկամներ, որ շարժը զմեզ չորս ամուր պատերու մէջ փակած ըլլայ։

— Ու այլ եւս դուրս պիտի չելլե՞նք, հարցուց Պարթըն։

— Իսկ շոգեմակո՞յկը, հարցուց Օ'Բօնոր. անշուշտ ջախջախուած պիտի ըլլայ։

— Հաւանական է, պատասխանեց երկրաչափը, ջանալով ինքզինքը անայլայլ ցուցնել։

— Այն ատեն կորսուած ենք, յարեց Մորկան. երկու պակսիմատ և կէս լիդր ջուր միայն ունինք։

— Եւ թերեւս կէս լիդր ալ ձէթ լամբարներուն մէջ, աւելցուց Պարթըն։

— Պիտի փորձենք մինչեւ որ Հուասքարը գտնենք, ըսաւ Սըր Ճօն։ Բարեբախտաբար հետերնիս երկու սուր բրիչներ ունինք։ Բարեկամներ, քննենք մեր բանտը։

Վեր վերցուց լամբարը ու զննեց բանտին կամարը։ Այն ամուր էր և առանց ճեղքերու. այդ կողմէն անկարելի էր ելլելը, որովհետեւ կրանիթեայ այդ հսկայ կափարիչին վրան անտարակոյս քարակոյտի լեռ մը պիտի ըլլար։

— Սա այրին շրջանն ընենք, ըսաւ։

Չորս ողջ թաղուածները, լամբարներն առնելով՝ իրենց բանտին՝ որ բաւական ընդարձակ էր, շրջանն ըրին, բրիչներով պատերուն զարնելով հասկնալու համար

թէ պատերէն անդին պարապութիւն մը կա՞ր. սակայն քարաժայռին ձայնը միշտ խուլ էր, յայտնի նշան մը թէ ամէն կողմ քարակոյտեր կային, ու թերեւս կամարէն ուրիշ հսկայ ապառաժներ ալ ինկած էին գետնասրահին մէջ։ Երկրաչափը վերջին անգամ գետին կողմը ուղղուեցաւ։ Հոն խոր ճեղք մը կար, գետեզերքի ափէն կազմուած։

Մորկան լամբար մ'առնելով վար նայեցաւ. ու յանկարծ աղաղակ մը փրցուց։

— Շոգեմակո՛յկը… շոգեմակո՛յկը…

Մեքենավարը չէր սխալեր. այդ խորունկ ճեղքին յատակը, ուր դեռ քիչ մը ջուր կը տեսնուէր, կը գտնուէր շոգեմակոյկը մէկ կողին վրայ ծռած, քարերով լեցուած, սակայն լաւ վիճակի մէջ կը թուէր։ Այդ կրանիթեայ մեծղի կափարիչը, որ մարդիկը ստոյգ մահուանէ ազատած էր, ազատած էր նաեւ թանկարժէք Հուասքարը։

Աստուած զմեզ կը պաշտպանէ, ըսաւ Սըր Ճօն յուզուած. բարեկամներ փրկուած ենք։

— Թշուառութեա՛նս, բացագանչեց խառնածինը. երբեք պիտի չկարենայի մխիթարուիլ մեր քաջ շոգեմակոյկին կորըստեան վրայ. բայց ինչպէս զայն դուրս պիտի հանենք։

— Անցք մը բանալով. ըսաւ երկրաչափը:

— Պիտի կարենա՞նք յետոյ գետը գտնել, հարցուց Մորկան:

— Կը յուսամ, մեքենավար: Իջնենք խոռոչին մէջ:

Երկրաչափը նետուեցաւ նաւակին մէջ, և ետեւէն միւսներն ալ վար իջան:

Հուաաքար մանրամասնօրէն քննուեցաւ. ան մի քանի թեթեւ ու դիւրաւ նորոգուելիք վնասներ միայն ունէր:

Երկրաչափը ապա ուշի ուշով դիտեց ճեղքին մէջ բանտարկուած ջուրը, յուսալով տեսնել որ կը վազէ, բայց բոլորովին անշարժ էր:

Քննեց այդ քիչ մը ջուրը գետէն բաժնող ժայռն ալ և բրիչով հարուածեց:

— Միւս կողմը պարապութիւն է, ըսաւ: Լուռ կեցէք:

Մէկ ականջը պատին կպցնելով՝ խորին ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ:

— Բան մը կը լսուի՞, հարցուց Մորկան:

— Խուլ մրմունջ կը լսեմ, պատասխանեց Սըր Ծօն. գետը ժայռին երկայնութեամբ կը վազէ. աճապարենք, գործի սկսինք մեր օդը պակսելէն առաջ:

Հանեց իր խոշոր զմելին և ժայռին վրան

բաւական խոշոր կիսաբոլորակ մը գծեց երկնցնելով զայն ջուրին երեսէն քիչ մը վար: Երեք որսորդները բրիչներն առած սկսան կատաղաբար հարուածել կրանի- դեայ խոշոր կտորներ վար թափելով: Կէսօրուան մօտ՝ երկու ոտք բարձրութեամբ ժայռեր խորտակուած էին: Որսորդները յոգնած, քրտինքով ողողուած, հապճեպով առատ կերակուր մը կերան, և ապա անմիջապէս վերսկսան դժուարին գործը, Սըր Ծօն ալ միասին:

Կէսօրուան ժամը երեքին, Պարթընի մէկ ուժեղ բրչի հարուածին վրայ, սուր ֆշըլտոց մը լսուեցաւ:

— Այս ֆշլտոցը ջուրին ներկայութեան ապացոյց մըն է, ըսաւ երկրաչափը: Պարթըն, ուժո՛վ հարուածէ:

Խառնածինը՝ վերցուց բրիչը և անդիմադրելի կորովով հարուածեց ժայռը: Անմիջապէս մարդու գլխու չափ ծակ մը բացուեցաւ և անկեց ջուրի ցայտ մը ժայթքեց՝ հոսելով շոգեմակոյկին գտնուած ճեղքին մէջ:

— Լա՛ւ է, գոչեց Մորկան, ցնցումով մը հեռացնելով Հուաաքարը:

Բրիչի չորս հարուածներով ծակը մեծցուցին. ջուրի այդ ցայտին յաջորդեց սաստիկ հեղեղ մը որ տասնուհինգ վայրկեանի

մէջ՝ ջուրին երեսը երեսունըհինգ հարիւրորդամետրը բարձրացուց։ Երբ ներքին և արտաքին ջուրին մակերեսը հաւասարեցաւ, Օ'Քոնոր և Պարթըն հանուեցան և այդ խոռոչին մէջ մտան զայն աւելի լայնցնելու համար, և այնքան լաւ աշխատեցան որ ժամը չորսին շոգեմակոյկը կարող էին միւս կողմն անցնել։

— Բան մը կը տեսնե՞ս, հարցուց Սըր Ճօն Պարթընին, որ ծակին միւս կողմը կը նայէր։

— Ջուր կը տեսնեմ, որ մեծ արագութեամբ կը վազէ և կատաղաբար կը մռնչէ, պատասխանեց խառնածինը։

— Շոգեմակոյկ մտնենք, բարեկամներ, իսկ դուն Մորկան, խարիսխ մը պատրաստէ։

— Պատրաստ է, պատասխանեց մեքենավարը։

— Հրաման տուածիս պէս զայն նետէ՛։ Դուրս հանենք շոգեմակոյկը, ընկերներ։

Քանի մը լծակներով բացուածքին մէջ քշեցին Հուասքարը․ իր տաշտը երկու անգամ քսուեցաւ տակի ժայռին, բայց անցաւ, ու մտաւ մայր գետին մէջ՝ որ հարաւէն իջնելով կը սուրար կատաղաբար, լեցնելով գետնասրահը խուլ շառաչներով։

— Նետէ՛ խարիսխը, պոռաց Սըր Ճօն։

Մորկան հնազանդեցաւ։ Հուասքարն, հոսանքէն քշուած, տասնուհինգ ոտք առաջ գնաց և ապա ինքիր վրայ դառնալով կեցաւ։

Ինքաներու գանձերուն յանդուգն խուզարկուները անգամ մ'ևս ազատած էին։

ԻԲ․

ԴԻԱԿ ՄԸ

Զարհուրելի գետնաշարժը այդ ստորերկրեայ ուղին խղճալի վիճակի մը վերածած էր։ Այդ հսկայ սիւները՝ որոնք բարձր կամարները վեր կը բռնէին և կարծես երկրագնտին ամենէն ահռելի շարժերը կ'արհամարհէին, գետին տապալեր էին ջարդուփշուր եղած. այդ կրանիդեայ պատերը՝ որոնք թերևս հազարաւոր տարիներէ ի վեր առանց ցնցուելու դիմադրած էին գետերուն ու լաւաներուն, խախտեր և ահագին ճեղքեր ստացեր էին. այդ կամարակապերը՝ որոնք ալ թերևս դարերէ ի վեր լեռներու ծանրութիւնը և կամ ամբողջ քաղաքներու բեռը վեր կը բռնէին, տեղիք տուած էին և կուտակուած գետին և անոր եզերքներուն վրայ։ Նոյնիսկ գետին անկո-

ղինը՝ անդիմադրելի ցնցումէն վեր բար-
ձրացած էր, և այնքան ծռած՝ որ հոսանքը
սաստիկ կատաղութեամբ կը սուրար։

Լամբարներուն լոյսը մինչեւ ուր որ կը
հասնէր, ուրիշ բան չէր տեսնուեր՝ եթէ
ոչ՝ քարի, ժայռի և մեծղի ապառաժի կոյ-
տեր որոնք կը թաղէին խորտակուած կա-
մարներ ու սիւներ։

— Ինչպիսի՜ քաոս, գոչեց Պարթըն.
այդ անճոռնի երկրաշարժը հիմնիվեր կոր-
ծանած է գետնուղին. ինչ զօրութիւն։

— Արդեօք ամբողջ գետնուղին այսպէս
աւերա՞կ դարձած է, հարցուց Օ՝Բոնոր։

— Ցնցումը չափազանց ուժեղ էր, ըսաւ
Սըր Ճօն. առնուազն երկու—երեք հարիւր
մղոն հեռաւորութեան վրայ պիտի հանդի-
պինք շարժի հետքերուն։

— Արդեօք երկրիս վրան ալ զգալի
եղա՞ծ է երկրաշարժը։

— Անտարակոյս, Պարթըն, մենք հա-
զիւ երկուհազար վեցհարիւր ոտք խորու-
թեան մէջ կը գտնուինք։

— Ո՛վ գիտէ ո՛րքան մեծ աղէտներ
պատճառած է։

— Թերեւս այս պահուս հազարաւոր
հոգիներ թաղուած են կործանած քաղաքի
մը աւերակներուն տակ։

— Հազարաւո՜ր հոգիներ. ինծի քիչ մը
չափազանց կ՝երեւայ, պարոն։

— Կարծեմ, Պարթըն, դուն քիչ հա-
ւատք ունիս երկրաշարժերու բռնութեան
վրայ։ Ի՞նչ պիտի ըսէիր եթէ քեզի ըսելու
ըլլայի որ 525 Թուականին երկրաշարժը
Անտիոքի մէջ 250 000 հոգի թաղեց ։

— Երկուհարիւր յիսուն հազա՛ր հոգի…

— Ի՞նչ պիտի ըսէիր եթէ քեզի ըսէի
որ Լիզպոնայի երկրաշարժը, 1755ին, վեց
վայրկեանի մէջ միայն, 60000 հոգի սպան-
նեց. և թէ 1783 ին՝ Գալապրիոյ մէջ թա-
ղեց 40 000 է աւելի անձեր ։

— Ա՜յսքան զարհուրելի՞ է ուրեմն եր-
կրաշարժը։

— Ո՛չ մէկ բան կը տոկայ երկրիս այս
ցնցումներուն. ոչ քաղաք, ոչ լեռ և ոչ
ովկիանոսը։

— Ի՞նչպէս. ովկիանո՞սն ալ։

— Ովկիանոսներն ալ շարժէն զար-
հուրելիօրէն կը ցնցուին։ 1746ին, խա-
ղաղական ովկիանոսը երկու անգամ քա-
շուեցաւ և երկու անգամ անդիմադրելի
կատաղութեամբ նետուեցաւ Բերուի ծով-
ափունքը, գրեթէ հիմնայատակ կործա-
նելով՝ Լիմա, Քալլաօ, Քավալլա, Կուա-
նաքա և ուրիշ երկու նաւահանգիստներ։
Քալլաօյին մէջ խարիսխ նետած 23 նա-
ւերէն տասնուինն հատը ընկղմեցան, միւս
չորսն ալ խարիսխնին կորսնցնելով ծո-

վեզերքէն շա՛տ հեռու ցամաք քշուեցան և հոն թողուեցան։

— Ինչպիսի՜ ալիքներ պէտք է եղած ըլլան անոնք, ըսաւ Օ'Քոնոր։

— Շատ զոհեր պատճառե՞ց այդ ծովու շարժը, հարցուց Մորկան։

— Հազարաւո՛ր, պատասխանեց երկրաչափը. ասկէց հետեւցուր որ Քալլաոյի 4000 բնակիչներէն 26 հոգի միայն փըրկուեցան։

— Ի՜նչ սարսափելի կոտորած, գոչեց Պարթըն։

— Եւ ասոնց նման սարսափելի ուրիշ երկրաշարժեր. ինչպէս՝ Փորթուկալի, Քիլիի, Մեսսինայի Անթիլեան կղզիներու շարժերը, որոնք մարդկութեան անհամար աղէտներ պատճառած են։

— Ցնցումները շատ արա՞գ կը տարածուին, պարոն։

— Ամենարագ, Մորկան. մէկ վայրկեանի մէջ չորս կամ հինգ բիւրամետր։

— Ցնցումներն ամէնքն ալ հաւասա՞ր են։

— Ո՛չ, կան հորիզոնական, ուղղահայեաց և շրջան ընող ցնցումներ։

— Ո՞րը աւելի սարսափելի է։

— Ինծ համար, ամէնքն ալ սարսափելի են, Մորկան. երեքն ալ մեծամեծ

աղէտներ կը պատճառեն։ Օ՛ն մեքենան վառէ՛։

— Ուրեմն կը մեկնի՞նք, հարցուց Պարթըն։

— Թերեւս ճամբան դեռ երկար է, և մեր պաշարը զգալիօրէն կը սպառի։ Դու, Օ'Քոնոր դուրս նետէ շոգեմակոյկին մէջի քարերը։

Տասնուհինգ վայրկեան ետք մեքենավարը կ'իմացնէր որ ամէն ինչ պատրաստ էր մեկնումի համար։ Խարիսխը վեր առնուեցաւ, պտուտակը սկսաւ գործել և Հուռաքար սկսաւ հանդարտօրէն՝ մայլ ու սրընթաց գետնիվեր ելլել։

Ճամբորդութիւնը շատ շատ դժուարացաւ։ Ամէն վայրկեան՝ ժայռի կտորներ կը հանդիպէին, որոնք անշուշտ շարժի ատեն բարձրացեր էին գետնէն, և ապառաժներ որոնք գետնուղիի կամարէն վար ինկած էին, և որոնց դէմ կատաղի մռնչիւնով կը բախէր գետին հոսանքը։ Օ'Քոնոր և Պարթըն ստիպուած էին ստէպ գետին խորութիւնը քննելու, շոգեմակոյկը չխրելու կամ ընդգետնեայ ժայռի մը չզարնելու համար։

Բարեբախտաբար գիշերուան ժամը 10ին ատենները այդ արգելքներն հետզհետէ սկըսան նուազիլ։ Բաւական նեղ, և նախորդէն աւելի ցածկեկ գետնուղին՝ կը տես-

նուէր որ երկրաշարժէն շատ վնասուած չէր: Այսու հանդերձ հոս հոն, մանաւանդ գետափին վրայ՝ որ շատ բարձր էր, մերթ ընդ մերթ կը տեսնուէին մեծղի քարաժայռեր, և կամարին մէջ՝ տեղ տեղ անհագին բացուածքներ և խոռոչներ կը նշմարուէին:

Ժամը 11ին՝ Մորկան նաւակը շոգեպինդ քշեց: Հոսանքը առաջուան պէս սրընթաց չէր, և հազիւ երբեք ժայռեր և խութեր կը հանդիպէին:

— Սովորական կեանքը կը վերսկսինք, ըսաւ երկրաչափը: Մորկան, O'Քոնոր առաջին անգամ դուք հսկողութիւն կ'ընէք, յետոյ ես և Պարթըն կը յաջորդենք ձեզի:

Ան՝ շոգեմակոյկին առաջակողմը երկըննալու վրայ էր երբ բախում մը զինք եբերցուց:

— Ժա՞յռ մը, հարցուց Պարթըն:

Մորկան անմիջապէս ծռեցաւ նաւակին եզերքը՝ և Հուաքարի ցուցկին ներքեւ ճերմակ զանգուածի մը աներեւութանալը տեսաւ: Ձեռքը երկնցուց բռնելու համար զայն. բայց արդէն ուշ էր:

— Յետակողմը նայէ O'Քոնոր, գոչեց:

Իռլանտացին թողուց ղեկը ու ձեռքերը ջուրին մէջ մխրճեց. քիչ առաջ տեսնուած այդ ճերմակ զանգուածը նաւուն յատակէն դուրս ելաւ, բայց Հուաքարի պտուտակը

զայն վանեց և հոսանքը արագօրէն քշեց տարաւ:

— Կեցէ՛ր, Մորկան, գոչեց Իռլանտացին:

Մեքենավարը անմիջապէս հնազանդեցաւ. սակայն ճերմակ առարկան արդէն աներեւութացած էր մութին մէջ:

— Այլ եւս բան չեմ տեսներ, ըսաւ O'Քոնոր՝ լամբարի մը լոյսը ուղղելով գետի հոսանքին վրայ:

— Բայց ի՞նչ բան էր հարցուց երկրաչափը:

— Ճերմակ երկայն բան մը, ըսաւ Մորկան:

— Դարձնենք շոգեմակոյկը ու հետապնդենք զայն, ըսաւ Սըր Ճօն:

Հուաքար արագ ետ դարձաւ:

Երկուհարիւր յիսուն մեղր վազելէն ետք, Մորկան որ յետակողմի նստարանին վրայ կանգուն կեցեր էր, ծխնելոյզին մօտ, ցոյց տուաւ ճերմակ առարկան որ հոսանքն ի վար կը սահէր՝ մերթ ծփալով ջուրին վրան և մերթ աներեւութանալով ալիքներուն ներքեւ:

— Ուշադի՛ր O'Քոնոր, գոռաց ան:

— Կրթնէ՛ քի՛չ մը, ըսաւ նաւաստին:

Տեսնուած առարկան երեք քայլ անդին էր. O'Քոնոր դուրս կարկառեցաւ, թեւը

երկինցուց ու բռնեց, բայց անմիջապէս թողուց սուր քիչ մ'արձակելով։

— Ս. Բաղրիք օգնէ ինձ. գոչեց սարսափով։

Պարթըն որ մեքենային քովը կը գտնուէր աշխոյժ գտնուեցաւ, խօթեց թեւը ջուրին մէջ ու կրկին բռնեց զայն։

— Օգնէ՛ ինծի Մորկա՛ն ըսաւ։

Մեքենավարը նետուեցաւ անոր մօտ և ուժով ձեռք տուաւ։

— Կրո՛ղը տանի, գոռաց խառնածինը։

— Ի՞նչ է, հարցուց Սըր Ճօն։

— Դիա՛կ մ'որսացինք, պատասխանեց Մորկան։

— Դիա՛կ մը, գոչեց Սըր Ճօն։

— Սեւամորթի մը, ափրիկեցիի մը դիակն է, յարեց Պարթըն։

— Եւ որ սարսափելի կը հոտի, ըսաւ Օ'Քոնոր։

— Նաւակին մէջ քաշեցէք, հրամայեց երկրաչափը։ Դիակ մը ա՞յստեղ... երկրիս մակերեսէն երկու հազար վեցհարիւր ոտք խորութեա՞ն մէջ...

Մորկան և Պարթըն, թէպէտ և այդ դիակը սաստիկ կը հոտէր և զինք ծածկող ճերմակ կտաւը անոնց ձեռքին տակ ծուէն ծուէն կ'ըլլար, զայն քաշեցին շոգեմակոյկին վրայ։

Սըր Ճօն և որսորդները՝ գունատ և սաստիկ յուզուած, ծռեցան այդ մարդկային մարմինոյն վրայ։ Հինգ ոտք և եօթը բթամատ բարձրութեամբ մարդ մըն էր, ճշմարիտ հսկայ մը, ճերմակ տափատով և բաճկոնով, երկայն ու ծանր մուճակներ կը կրէր։ Շատ մութ ու փայլուն մորթ ունէր ան, կարճ ու գռուզ մազերով, ափրիկեցիներուն նման աչքերը բաւական խոշոր, ցած ճակատ, լայն ու տափակ քիթ մը. հաստ ու տժգոյն շրթունքներ, գեղեցիկ ու ճերմակ փղոսկրի նման ակռաներ. խեղճ մարդուն փորը բաւական լայն էր և ջուրով լեցուած, և կուրծքին մէջտեղը ցցուած կը տեսնուէր դաշոյնի մը կոթը, որուն շեղփը անշուշտ անոր սիրտը պատռած էր։

— Ի՛նչ գաղտնիք է արդեօք աս, բացագանչեց երկրաչափը։ Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ այս մարդը դաշոյն մը կուրծքին հոս կը գտնուի. Ուսկի՞ց կու գայ... ո՞վ է... ո՞վ սպաննած է զինքը...

— Ստուգիւ խելք չհասնելիք բան, ըսաւ Պարթըն անակնկալէն շուարած։ Ամէն բան կրնայի սպասել, սակայն երկրիս ընդերքին մէջ սեւամորթի մը հանդիպիլը ո՛չ, ո՛չ երբեք։

— Այս գաղտնիքը ի՞նչպէս կը մեկնէք, պարոն. հարցուց Մորկան։

— Կը խոստովանիմ որ շատ շուարած եմ ես ալ, պատասխանեց երկրաչափը։

— Արդեօք գետին և երկրիս մակերեւոյթին հետ հաղորդակցութի՞ւն մը կայ։

— Շատ կը տարակուսիմ, ես Մորկան։

— Թերեւս աւազակներէ սպաննուած և ապա ամենախոր ջրհորի մը և կամ մարած հրաբուխի մը մէջ նետուած ըլլայ այս խեղճ արարածը։

— Կրնայ ըլլալ, բայց ինչպէս ըսի՝ ես շատ կը տարակուսիմ։

Ու յանկարծ ծռեցաւ սեւամորթին դիակին վրայ, դուրս քաշեց կուրծքին խրած դանակը. սպանիական նաւայա կոչուած դաշոյն մըն էր, քիչ մը կոր, առաջնակարգ պողպատով և երեք աստղ կրող եղջերակալով մը։ Բացաւ յետոյ պզտիկ սնտուկ մը և դուրս հանեց քսան օր առաջ գտած զէնքը. ճիշդ նման էր, կոր բերանով, լաւ պողպատով, եղջերակալ մը երեք աստղով. երկայնութիւնը ու ծանրութիւնը նոյն։

— Բարեկամներ, ըսաւ այլայլած ձայնով, մեր առջեւէն ուրիշ ճամբորդներ կան։

ԻԳ.

ԼՔՈՒԱԾ ՇՈԳԵՄԱԿՈՅԿ ԿԸ

Այլ ես տարակոյս չկար. մէկ՝ կամ աւելի մարդիկ երկրաչափին և իր յանդուգն ընկերներուն առջեւէն կ'երթային երկրիս ընդերքներուն մէջ։ Ո՞վ էին անոնք։ Ի՞նչ նպատակ զիրենք կը մղէր դիմագրաւելու՝ այդ անօրինակ ճամբորդութեան վտանգներուն։ Անո՞նք ալ Ինքաներու գանձերը փնտռելու ելած էին, թէ արդեօք գիտնականներ էին որոնք երկրիս խորերէն նոր գաղտնիքներ կ'ուզէին խլել... Բայց ինչո՞ւ սպաննած էին այդ սեւամորթը... Արդեօք մօ՞տ էին՝ թէ՝ հեռու իրենցմէ... միթէ կարելի՞ էր օգնութիւն մը յուսալ այդ անծանօթներէն, թէ ընդհակառակն պէտք էին վախնալ իբրեւ վտանգէ մը...

Գանձերու խուզարկուները այդ յայտնութենէն շուարած՝ իրարու երես կը նայէին առանց խօսելու։ Խուլ զայրոյթ մը կ'եռար Պարթընի, Օ'Բոնորի և Մորկանի կուրծքին տակ, և կը ցոլար անոնց աչքերուն մէջ։

— Մեզմէ յառաջ գնացողներ, բացա-

գանչեց խառնածինը ակռաները սեղմելով. բայց ո՞վ են անոնք:

— Ո՞վ գիտէ, պատասխանեց Սըր Ճօն թեւերը խաչաձեւելով:

— Անշուշտ ո՛չ գիտնականներ, ըսաւ Մորկան. այս մարդը պիտի չսպաննէին անոնք:

— Արդեօք իրենց ներուն գանձերը վը-տանգի՞ տակ են, յարեց Օ'Քոնոր: Պէտք է անպատճառ հասնիլ մեզ յառաջացող-ներուն ետեւէն:

— Այո՛, այո՛, պէտք է հասնիլ անոնց, գոչեց Պարթըն:

— Նայինք, պարոն, քանի՞ օրէ ի վեր մեռած է այս մարդը, հարցուց Մորկան:

— Վեց կամ ութ օրէ ի վեր, պատաս-խանեց Սըր Ճօն:

— Մեր շոգեմակոյկը ծիծեռնակի պէս կը թռի. մեկնինք անմիջապէս շոգեպինդ:

— Այո՛, մեկնինք, ըսին Պարթըն և Օ' Քոնոր:

— Ո՞րչափ ածուխ ունինք, հարցուց երկրաչափը:

— Չորս տակառաչափ, պատասխա-նեց Մորկան:

— Գետը նետենք սա խեղճ սեւամորթն ու մեկնինք:

Խառնածինը և Օ'Քոնոր սպանուածին

ոտքերէն ու թեւերէն բռնեցին և յետ քիչ մը տատանելու ջուրին մէջ նետեցին:

Հուաքար անմիջապէս դարձաւ ինքն իր վրայ և սկսաւ գետն ի վեր արագօրէն սու-րալ: Ծուխով անոր արագութիւնը եօթը հանգոյցէն տասնըչորսի բարձրացաւ: Բայց Օ'Քոնոր և Մորկան շարունակ ածուխ կը նետէին փուռը, ուզելով 15 և նոյն իսկ 16 հանգոյցի արագութեան հասնիլ: Գի-շերն ի բուն շոգեմակոյկը շարունակեց մռայլ գետն ի վեր վազել առանց կա-ռեւոր ղիպուածի մը: Մինչեւ առաւօտեան ժամը 7ին՝ 100 մղոնէն աւելի կտրած էր:

— Եթէ երագութիւնը չնուազի, ըսաւ երկրաչափը Պարթընին, քանի մ'օրուան մէջ կը կտրենք կ'անցնինք ամբողջ հա-րաւային Ամերիկան:

— Հիմայ ո՞ւր ենք:

— Եթէ հաշիւներս ճիշդ են, Մեքսի-քոյի հարաւային սահմանին մօտ կը գտնը-ւինք. և կէսօրէն առաջ պիտի նաւարկենք կուաթեմալային ներքեւ:

— Ուրեմն գետուղին Բանամայի պա-րանոցին ներքեւէն կ'անցնի:

— Կարծեմ թէ այդպէս է:

— Զըլլայ թէ մեզ յառաջացողներն զայն անցած ըլլան:

— Թէ որ մերինին պէս շոգեմակոյկ

մ՚ունին այս պահուս Բերուի մօտերը պէտք է գտնուին։

Ժամը 10ին՝ Հուասքարն, որ ճամբան կը լափէր առանց կէտ մը կորսնցնելու իր երագութենէն, կը մտնէր ընդարձակ լճի մը մէջ զոր վաւերաթուղթը կը նշանակէր։ Կամարը չափազանց բարձր էր, այնքան բարձր որ լամբարները չէին կրնար զայն լուսաւորել, և այնքան հաստաբեստ խոշոր սիւներէ վեր բռնուած էր ան, որ տասը մարդիկ միասին պիտի չկարենային գրկել։ Բազմաթիւ հեղեղներ կը թափէին անոր մէջ այնքան կատաղութեամբ որ իրական ալիքներ կը բարձրացնէին։ Օ՚Քոնոր որ չէր մոռնար ուտեստի պաշարն ապահովել, շատ անգամ նետեց իր կարթերը ու կրցաւ երեք չորս հատ խոշոր օձաձուկեր որսալ, որոնք միւս ձկներուն պէս աչքէ զուրկ էին։

Կէսօրին Հուասքար ուրիշ գետի մը մէջ կը մտնէր, աս ալ նշանակուած վաւերաթուղթին մէջ, որ կ՚իջնէր հարաւէն։ Միւսէն շատ աւելի նեղ, սակայն աւելի խոր էր. խորաչափը 62 ոտք ցոյց տուաւ։ Ամսոյն 22, 23, 24 և 25 ի օրերը շոգեմակոյկը շարունակեց յառաջանալ. 26ին ստորուն գետը յանկարծ նեղցաւ և հոսանքը աւելի երագացաւ։ Խորաչափը նետե-

լով՝ տագնապով տեսան որ եօթն ոտք միայն ջուր կար։ Երկրաչափը զննեց վաւերաթուղթը և տեսաւ որ ջուրի այդ հոսանքը վերջանալու վրայ էր։ Այդ յայտնութիւնը զինքը սարսափեցուց։

— Այս գետէն ետք ի՞նչ պիտի գտնենք, հարցուց ինքնիրեն։ Հարկ պիտի ըլլա՞յ արդեօք շոգեմակոյկը լքել։

Յաջորդ օրը՝ գետը երկու ցածկեկ բայց կրանիտեայ հսկայ ժայռերով ցցուած ափերուն մէջ սկսաւ սեղմուիլ։ Գետը հազիւ չորս մեդր լայնք ունէր և ջուրը այնքան ցած էր որ վայրկեանէ վայրկեան կը վախնային որ Հուասքարին տաշտը գետին քսուէր։ Այսուհանդերձ հոսանքը մեծ կատաղութեամբ կը վազէր հետը միասին տանելով բաւական խոշոր քարեր։

Ժամը 11 ին՝ Մորկան երկրաչափին խորհրդովը իր արագութիւնը չափաւորեց։ Ճիշդ ժամանակն էր. քանի մը վայրկեան յետոյ Հուասքար այնքան սաստկութեամբ գետին բախեցաւ որ Սըր Ճօն և ընկերները իրարու վրայ ինկան և լամբարներէն մին մարեցաւ։

— Հուասքարին գործը այլ եւս լմնցաւ, ըսաւ Մորկան ցաւագին կերպով։

— Ի՞նչ պիտի ընենք, հարցուց Պարթըն։

— Դուն և Օ՚Բոնոր առ այժմ հոս կը մնաք, ըսաւ Սըր Ճօն: Ես և Մորկան գետեզերքէն քերելով պիտի երթանք մինչև որ թուղթին վրայ նշանակուած գետնասրահը գտնենք: Հետեւէ՛, ինծի մեքենավա՛ր:

— Պարոն, ատրճանակ մ՚առնենք ըսաւ մեքենավարը: Զմոռնանք որ զմեզ յառաջացողներ կան:

Թիերու ուժով շոգեմակոյկը քշեցին գետափին մօտ. և երկու խուզարկուները մէկ մէկ լամբարներ առնելով, և ուժով կոր դաշոյնով ու խոշոր սքանչելի ատրճանակով զինուած, մագլցեցան գետափին վրան: Պահ մը ժայռի մը գագաթը կեցած ականջ դրին չորս կողմը, յետոյ գետնասրահին մէջ տիրող բացարձակ լռութենէն ապահովցած, ճամբայ ելան գետի մը եզերքէն քերելով և կոխկռտելով բոյսի և ժժմակներու մնացորդներով ծածկուած գետին մը:

Հազիւ ութ կամ ինն հարիւր քայլ ըրած էին, յանկարծ Սըր Ճօն կեցաւ ատրճանակն ուղղելով:

— Տե՛ս Մորկան, հոն վարը մարդ մը կայ:

Մորկան լամբարը երկնցուց և նայեցաւ ցոյց տրուած կողմը. երկայն հասակով,

մուլթ կտաւէ զգեստ մը և բարձր մուճակ-
ներ հագուած մարդ մը կռնակին վրայ
տարածուած էր գետափին մօտ:

— Աստուա՜ծ իմ, շշնչեց մեքենավարը.
ո՞վ կրնայ ըլլալ:

— Մի՛ տարակուսիր, մեզ յառաջացողներէն մին է: Ուշադի՛ր, չըլլայ թէ մէկը վրանիս յարձակի:

— Ատրճանակս պատրաստ է:

— Օ՛ն, արթնցէ՛ր, գոռաց Սըր Ճօն:

Անձանօթը չշարժեցաւ. երկրաչափը
խիճ մ՚առաւ և անոր մէկ կողին նետեց.
բայց ոչ մի շարժում:

— Զըլլա՞յ թէ մեռած ըլլայ, ըսաւ Մորկան:

— Վախեմ մեքենավար երթանք, նայինք:

Միշտ ատրճանակներն ուղղած, զգուշութեամբ մօտեցան անձանօթին որ կենդանութեան ոչ մէկ նշան չէր ցուցնէր: Երբոր ճիշդ քովը հասան, երկուքն ալ քայլ մը ետ ընկրկեցան բռնի զսպելով ճիչ մը:

Այդ մարդը, հսկահասակ սեւամորթ մը, ճիշտ նման քանի մ՚օր առաջ ջուրին մէջ գտնուածին, մեռած էր: Աչքերը դուրս ինկած. կարմիր լորձունք շրթունքին վրայ, ու կուրծքին մէջ տեղը, մինչեւ երախա-

կալը՝ սպանիական նաւայա դաշոյն մը խրած էր։

— Սպաննուած ուրիշ սեւամորթ մը, մրմռաց երկրաչափը։ Որո՞նք են արդեօք մեր առջեւէն գնացողները։

— Անտարակոյս աւազակներ են, ըսաւ Մորկան, ու թերեւս անոնք ալ մեզի պէս ինքաներու գանձերը փնտռելու եկած են։ Ինծի համար չէ որ կը ցաւիմ, այլ Սմոքիի տարաբախտ հայրենակիցներուն վրայ։

— Աչք մը տուր գետին և ապա երթանք յառաջ. անհամբեր եմ ճանչնալու մեր առջեւէն գնացող սրիկաները։

Մորկան մագլցեցաւ ժայռի մը վրայ որ ուղղակի ջուրին մէջ կ'իյնար. հազիւ գագաթն ելած էր՝ սկսաւ պոռալ.

— Վազեցէք պարոն, հո՛ս վազեցէք։

Սըր Ճօն քանի մ'ոստումով մեքենավարին մօտ հասաւ։ Ճիշդ այդ ժայռին ստորոտը տեսաւ շոգեմակոյկ մը, բեռցուած տակառիկներով և սնտուկներով, որոնցմէ ոմանք բաց և պարապ էին։

— Շոգեմակո՜յկ մը հոս, գոչեց զարմանքէն ապշահար։

— Այո՛ շոգեմակոյկ մ'է, աւելցուց Մորկան, և հռչակաւորէն քիչ մ'աւելի մեծ։

— Դուն հոս կեցի՛ր, ես երթամ քննեմ զայն։

Մէջքէն քակեց հաստատ չուան մը, ու զայն ժայռին մէկ ցցուածքին կապելով՝ կամաց կամաց իջաւ նաւակին մէջ որ ուժով մը աւազին մէջ խրած էր։

Թէ որ երկրաչափին՝ Լուիզուիլի մէջ շինել տուած շոգեմակոյկը ստոյգ գլուխ գործոց մըն էր իր տոկունութեամբ, հանգըստութեամբ, երագութեամբ և թեթեւութեամբը, սակայն այդ ժայռին ստորոտը՝ երկու սեւամորթներուն խորհրդաւոր ընպանիչներուն լքածն ալ անկից վար չէր մնար։ Հռչակաւորէն երեք ոտք աւելի երկայն էր և անոր նման՝ կտորներով շինուած, այնպէս որ պէտք եղած ատենը կարելի էր զայն քանի մը վայրկեանի մէջ ամբողջովին քակել. բաւական թեթեւ էր, շատ հաստատուն, ամբողջապէս պողպատէ շինուած, պտուտակաւոր, և շատ զօրաւոր ուղղահայեաց մեքենայով մը օժտուած։

Մէջը ոչ ոք կար, սակայն զանազան առարկաներ կը գտնուէին որոնք ուշադրութեամբ քննեց երկրաչափը յուսալով նշան մը գտնել որ յայտնէր անունը կամ գոնէ ուսկից գալը այդ անծանօթներուն որոնք երկրիս ընդերքին մէջ իրենցմէ յառաջ կ'ընթանային։ Խառն ի խուռն զանազան առարկաներ, հին զէնլքուած

քեր, ուտեստեղէնի մնացորդներ, զգեստ-
ներ կային, սակայն ոչ մի թուղթ և ոչ
մի անուն այդ առարկաներուն վրայ:

Երկրաչափը մեքենան զննեց, և պող-
պատէ թիթեղիկի մը վրայ դրոշմուած գը-
տաւ սա անունը.

« W. J. Hansom – Boston ».

— Ո՞վ է աս Hansomը մրմնջեց: Այս
մարդիկը պոսթընցի՞ են արդեօք. պիտի
չկարենա՞մ այս գաղտնիքը լուծել:

Ամէն կողմ փնտռեց յուսալով ուրիշ
անուն մը գտնել, բայց չյաջողեցաւ:

— Գտա՞ք բան մը, հարցուց Մորկան:

— Մեքենան Պոսթընի մէջ շինուած է
եղեր, ուրիշ ոչինչ, պատասխանեց Սըր
Ճօն: Շարունակենք մեր արշաւանքը:

Պլլուեցաւ նա չուանին, վեր ելաւ, ու
շուտով ճամբայ ինկաւ մեքենավարին հետ:
Եօթը կամ ութ հարիւր քայլ ընելէն ետք
կեցան դարձեալ: Առջեւնին ահագին ժայռ
մը կանգնած էր, որուն մէկ ճեղքէն, խուլ
մռնչիւնով կատաղաբար դուրս կը ժայթ-
քէր ջուրի ահագին ցայտ մը: Գետին ակն
էր ան:

Երկրաչափը դիտեց իր ուղեցոյց թուղթը
և շեղեցաւ դէպ ի ձախ՝ շատ նեղ և հազիւ
երեք մեթր բարձր գետնասրահի մը մէջ
մտնելով: Շուտով հասաւ մութ անցքի մը

առջեւ՝ որ գրեթէ գագաթնահայեաց կեր-
պով երկրիս խորը կ'իջնէր. այդ հորէն
անդին ուրիշ անցք չկար:

— Ստիպուած ենք ասկից վար իջնել,
ըսաւ Մորկանին. ետ դառնանք մեր ըն-
կերներն առնելու:

Գետնասրահէն դուրս ելան ու գետափն
ի վար գնալով հասան Պարթընին և Օ'
Քոնորին, որոնց անմիջապէս հաղորդե-
ցին ուրիշ դիակի մը և նաւակի մը հան-
դիպած ըլլալնին:

Բեռները պատրաստուեցան. իւրաքան-
չիւրինը 35 քիլոն չէր անցներ, և կը
պարունակէր հինգ քիլոյ չոր ձուկ, վեց
քիլոյ պակսիմատ, երեք քիլոյ ածուխ,
կոլոհատ հինգ քիլոյ, ձէթ լամբարներուն
համար, ոլորած չուան մը, տապակ մը,
ապահովութեան կանթեղ մը, երեք լիտր
ջուր, մէկ բրիչ, մէկ դանակ, վեցհար-
ուածեան մը, շիշ մը վիսքի, ծածկոց մը
և ջերմաչափ մը: Երկրաչափը իր բեռին
աւելցուց նաեւ խորաչափ մը և Ռուգայ-
ըըլ գործիք մը՝ օդոյ ընդունարանը լեցը-
նելէն ետք:

Մորկան, Պարթըն և Օ'Քոնոր չուզեցին
հետերնին առնել այս գործիքը:

— Մեկնինք, ըսաւ Սըր Ճօն:

— Նախ բացատրութիւն մը պիտի խըն-

դրէի, ըսաւ Մորկան. կը յիշէ՞ք, պարո՛ն, մեր անցած այդ նեղ թունէլը։

— Այո՛, բայց ինչո՞ւ այս հարցումը կ'ընես։

— Հուասքարը անկէ անցնելու համար ստիպուեցանք արգելքները խորտակել. կ'ուզէի գիտնալ թէ այդ մարդոց շոգեմակոյկը, որ մերինէն մեծ է, ինչպէս անցած է։

— Պատասխանը դժուար չէ Մորկան. կամ զայն քակելով անցուցին, և կամ ուրիշ ճամբով եկան։

— Գոհացուցիք զիս, պարոն։

— Յառա՛ջ, բարեկամներ։

Վերջին ակնարկ մը նետեցին Հուասքարին վրայ որ ամուր կերպով խրած էր աւազին մէջ, և ուղղուեցան դէպ ի նոր գետնասրահը. կէսօրէն ետք ժամը 4ին հասած էին հորին առջեւը։

Օ'Քոնոր տասնութ մետր երկայնութեամբ չուան մը քակեց, մէկ ծայրը ժայռի մը ցցուածքին կապելով զայն նետեց պարապութեան մէջ։

Մորկան յանձն առաւ նախ ինքը իջնել. լապտեր մը կախեց գօտիէն, ակռաներովը կոր դաշոյն մը սղմած՝ պլլուեցաւ չուանին, և էջքը սկսաւ՝ ուշադրութեամբ դիտելով զինք շրջապատող ժայռերը և հո-

րին յատակը։ Երկրաչափը և ընկերները տեսան լամբարին կամաց կամաց հեռանալը, լոյսի բոլորակին նեղնալը և ապա բոլորովին անհետանալը։

Քիչ յետոյ չուանը ուժով մը ցնցուեցաւ։

— Ոտքը գետին դրաւ, գիտեց Սըր Ճօն։

Բեռները իջեցուցին, յետոյ՝ նախ Պարթըն, երկրորդ Օ'Քոնոր և երրորդ երկրաչափը հասան մեքենավարին մօտ։

— Աղմուկ լսեցի՞ր, հարցուց Սըր Ճօն։

— Ո՛չ պարոն։

— Լաւ, բարեկամներ, քանի մը ժամ հանգչինք, յետոյ ճամբայ կ'ելլենք։

Օ'Քոնոր՝ Պարթընի օգնութեամբ, քանի մը կտոր ածուխ վառեց, վրան դրաւ սանը՝ մէջը դնելով ցամքած ընդեղէն և քիչ մը չոր ձուկ։

Այս համեստ կերակուրը լափելէն ու ծուխ մը քաշելէն ետք՝ երկրաչափը, Մորկան և Օ'Քոնոր տարածուեցան իրենց վերմակներուն վրայ ու աչքերնին գոցեցին Պարթընին հսկողութեան ներքեւ, որուն կ'իյնար առաջին պահը։

ԻԴ.

ԼՈՅՍ ՄԸ

Շատ խաղաղ գիշեր մ՚անցնելէն ետք, դեկտեմբերի 28ին գիշերուան ժամը 2ին՝ չորս մարդիկ վճռականօրէն ճամբայ ելան ա՛լ աւելի ամուր կամքով՝ երագօրէն ետեւնէն հասնելու իրենց առջեւէն գնացողներուն։

Սըր Ճօն՝ ձախ ձեռքին մէջ լամբար մը եւ աջին մէջ ատրճանակ մը բռնած ճամբայ կը բանար, անոր ետեւէն, հընդկական շարքով, կու գային Պարթըն, Օ՚Քոնոր եւ Մորկան. վերջինս ալ լամբար մը եւ ատրճանակ մ՚ունէր, պաշտպանուելու համար ետեւէն, թէ որ ոճրագործները յարձակում գործէին յանկարծ։

Գետնասրահը բաւական ընդարձակ էր, եւ հոն օդոյ ազատ շարժում կար։ Պատերը ողորկ էին, հորիզոնական գծով շարք շարք մին միւսին վրան ինկած ժայռերու խաւերէ ձեւացած. գետինն ալ կարծր էր, ողորկ, առանց աւազի եւ առանց խճաքարի։ Իսկ այդ կամարներուն տակ տիրող լռութիւնը ստուգիւ սարսուռ ազդող բան

մ՚ունէր։ Մարդոց ոտնաձայնէն զատ, որ գետնասրահը կ՚արձագանգէր որոշակի, ո՛չ գետի մը մռնչիւն, ո՛չ ջուրի մը խոխոջալը, ո՛չ մուկի ճչիւնը եւ ոչ ալ միջատի մը բզզիւնը կը լսուէր։

— Այս լռութիւնը անօրինակ կերպով սիրտս կը սեղմէ, ըսաւ Պարթըն։ Առաջ գետին շառաչը, մեքենային բոմբիւնը լըսելով կը զուարթանայինք, բայց հիմա կարծես ստոյգ գերեզմանատան մը մէջ կը քալենք։

— Պիտի վարժինք, Պարթըն, ըսաւ Սըր Ճօն։

— Կը հաւատամ, սակայն, խնդրեմ ըսէք, երկայն պիտի տեւէ՞ այս պտոյտը։

— Վաւերաթուղթը ցոյց կու տայ ուղիղ գետնասրահ մը, յետոյ քարայր մը ուր որ գանձերը պէտք է գտնուին, եւ ապա ուրիշ գետնասրահ մը։ Չենք գիտեր որչափ երկայն պիտի ըլլան այս սրահները։

— Պարո՛ն, ինձ այնպէս կը թուի որ այս գետնուղին երթալով կը բարձրանայ, ըսաւ Մորկան։

— Ես ալ անդրադարձայ այդ բանը, պատասխանեց երկրաչափը։

— Ո՞րքան խորութեան մէջ կը գըտնուինք։

Սըր Ճօն կեցաւ, և տուփին մէջէն, ուր գուրգուրանքով կը պահէր, դուրս հանելով խորաչափը՝ դիտեց։

— Ո՛հ, բացագանչեց, հակառակ հորին մէջ մեր էջքին, երէկուընէ մինչեւ այսօր շատ բարձրացեր ենք։

— Ո՞րքան։

— Ութհարիւր ոտք խորութեան մէջ կը գտնուինք։

— Աստուա՛ծ իմ. և գետնասրահը կը շարունակէ բարձրանալ։

Պահ մը ընդհատուած գնացքը վերըսկըսաւ, և այն ատեն միայն դադրեցաւ երբ երկրաչափին ժամացոյցը կէսօրը ցոյց տուաւ։ Օ'Քոնոր խառնածնին օգնութեամբ կրակը վառեց ու խեղճուկ կերակուր մը պատրաստեց և որ մէկ ակնթարթի մէջ լափուեցաւ։ Երկու ժամ դադարէն ետք Սըր Ճօն դարձեալ մեկնումի նշան տուաւ, և գնացքը տեւեց մինչեւ երեկոյեան ժամը ութ։

Այդ առաջին գնացքի պահուն քսան մղոնէն աւելի ճամբայ կտրած էին։

Գիշերը առանց դէպքի անցաւ. զոյս խուզարկուներն ալ՝ իրենց առանձին պահակութեան ատեն ոչ մէկ ձայն լսեցին և ոչ ալ մէկը տեսան։

Յաջորդ օրը՝ քաջութեամբ և արագ

քայլերով ճամբայ ելան. երկրաչափը՝ ինչպէս նախորդ օրը, խմբակին առջեւն էր մէկ ձեռքը լամբարն ու միւս ձեռքը ատրճանակը. Մորկան վերջապահն էր։

Գետնասրահը սակայն նախորդին չէր նմաներ, բաւական լայն էր և ա՛յնքան բարձր որ կարելի չէր կամարը տեսնել, և շատ աւելի զառիվեր կ'ելլէր։ Ժայռի խաւերուն յաջորդած էին գորշագոյն գեղեցիկ մարմարներ՝ կապոյտ ու կարմիր տարօրինակ երակներով երանգուած. տեղ տեղ գետնի վրայ կը տեսնուէր փոշիացած հող, այնքան չոր որ ոչ մէկ հետք կը մնար վրան կոխելով։

Կէսօրուան դէմ՝ Սըր Ճօն որ ընկերներուն առջեւէն կ'երթար գրեթէ քսան քայլ հեռաւորութեամբ, յանկարծ կեցաւ ու ծռեցաւ գետին։ Ընկերները փութացին քովը։

— Հե՞տք մը գտաք արդեօք, հարցուց մեքենավարը։

— Ո՛չ, գլուխ մը գտայ։

— Գլո՛ւխ մը, գոչեցին ընկերները։

— Այո՛, քիճուա մը։

— Ի՞նչ բան է այս քիճուան, հարցուցին իրեն։

Սըր Ճօն անոնց ցուցուց տեսակ մը գնդակ երկայն մազերով ծածկուած։ Մար-

դու իրական գլուխ մըն էր, բռունցքէ մը քիչ աւելի մեծ, ամենասեւ և երկայն մազերով և ոսկեայ օղերով. գոռոզ դիմագիծերով, կարմրագոյն մորթով, ամենասպիտակ և շատ պզտիկ ակռաներով, բայց աչք չունէր:

— Բայց ի՞նչ բան է ատիկա, հարցուց Պարթըն սաստիկ զարմացած:

— Բէրուցի մեծ ցեղապետի գլուխը, պատասխանեց երկրաչափը:

— Ա՛յսքան փոքր գլո՛ւխ մը, յարեց Օ'Քոնոր. նախկին բէրուցիները խաղի գնդակի չափ փոքր գլուխնե՞ր ունէին:

— Ո՞վ ըսաւ քեզի ատիկա, թերեւս աւելի խոշոր քուկինէդ, որ արդէն բաւական մեծ է:

— Բայց ի՞նչպէս խոշոր գլուխ մը այսպէս պզտիկցած է, հարցուց Պարթըն:

— Հիմա անմիջապէս կ'ըսեմ քեզի. փորձէ անգամ մը սեղմել այս գլուխը:

— Խառնածինը հնազանդեցաւ ու զարմանքով զգաց որ այդ գլուխը դիւրութեամբ տեղիք կու տար:

— Բայց այս գլուխը ոսկր չունի:

— Իրաւ է, ոսկր չունի. հնդիկները զայն ջախջախած ու վզէն դուրս քաշած են:

— Եւ ի՞նչու:

— Անոր մէջը հրավառ քարեր մըտ-
ցնելու համար, որոնք փոքրցուցած են
գլուխը առանց դիմագիծը փոխելու:
— Հրաշալի գործողութիւն մըն է,
պարոն, որ պատիւ կը բերէ նախկին
բէրուցիներուն:
— Հակառակը չեմ ըսեր: Հիմա առաջ
երթանք:
Դեռ մի քանի մղոն եւս քալեցին՝ եր-
բեմն կոխոտելով, ինչպէս կ'ըսէ երկրա-
չափը, նախաջրհեղեղեան անասուններու
մեծղի ոսկրներ. յետոյ դարձեալ սո-
վորական դադարը՝ թէ ոտքերուն հան-
գիստ տալու, և թէ քիչ մը գոհացնելու
համար ստամոքսը՝ որ բարձրաձայն կը բո-
ղոքէր:
Ժամը 3ին գնացքը վերսկսաւ մինչեւ
ժամը 9. Սըր Ճօն տեսաւ որ գրեթէ 35
մղոն ճամբայ ըրած էին:
— Ի՞նչ բարձրութեան վրայ ենք, հար-
ցուց Մորկան լափելով Պարթընի հապ-
ճեպով պատրաստած ընթրիքը:
— Ծովու մակերեւոյթէն 650 ոտք
բարձրութեան վրայ, պատասխանեց Սըր
Ճօն:
— Ըսել է թէ մեծ լեռնաշղթայի սըր-
տին մէջն ենք, ըսաւ Պարթըն:
— Անտարակոյս:

— Եւ թերեւս Անտեան լեռներու սըրտին մէջ։

— Հաւանական է Պարթըն։ Պահակի առաջին պահը որո՞ւն կ՚իյնայ։

— Ինծի՛, ըսաւ Պարթըն։

— Աչքերդ չո՛րս բաց։

— Մի՛ վախնաք. ո՛չ ոք պիտի մօտենայ մեր բանակավայրը։

Խառնածինը առջեւը դրաւ լամբարը և ատրճանակը, լեցուց ծխափողը, վառեց, և իր ծածկոցին վրան երկնցաւ աչքերը չորս բացած և ականջները սրած։

Երկու ժամէ ի վեր ան կը հսկէր առանց բան մը տեսնելու և լսելու, ու երբ գետին չոքեցաւ թափած ծխախոտը ժողվելու համար, կարծեց անորոշ շշուկ մը լսել։

Արագ ակնարկ մը նետեց շուրջը։ Սըր Ճօն, Մորկան և Օ՚Քոնոր՝ իրենց բրդեայ ծածկոցներուն մէջ փաթթուած հանգիստ կը քնանային. լամբարի լոյսին շրջանակէն անդին բնաւ բան չէր տեսնուեր։ Պառկեցաւ ու մէկ ականջը գետին դրաւ. մեծ զարմացումով մարդու մը ոտնաձայնը լսեց, որ ժայռին միջոցաւ շատ յստակ կը լսուէր և անդրադարձաւ նաեւ որ այդ քայլը որոշ արագութեամբ կը մօտենար։ Ատրճանակը ձեռքը ոտք ելաւ. բռնի զըսպուած ճիչ մը փախաւ շրթունքէն։

Այդ գետնասրահին կամարներուն ներքեւ, բայց բաւական հեռաւորութեան վըրայ, թանձր խաւարին մէջ լուսաւոր կէտ մը կը փայլէր։

— Մարդասպանները, գոչեց գունատելով։

Երկու ոստումով ընկերներուն մօտ վազեց և երեք ուժգին ցնցումներով զանոնք արթնցուց։

ԻԵ.

ՍՄՈՔԻԻ ՍՊԱՆԻՉԸ

Սըր Ճօն և ընկերները՝ որոնք մէկ աչքով կը քնանային, ատրճանակները ձեռքերնին վայրկենապէս ոտք ելան։

— Ի՞նչ կայ, հարցուց երկրաչափը խառնածնին։

— Մարդ մը կը մօտենայ, պարոն. տեսէք այդ լուսաւոր կէտը։

Սըր Ճօն այդ կողմը նայեցաւ. լուսաւոր կէտը դեռ կը փայլէր և աջ ու ձախ շարժելով կը մօտենար։

— Լամբար մըն է ան, ըսաւ այլայլած ձայնով. պատրաստ բռնեցէք ատրճանակները։

— Ուրուակա՞ն մըն է արդեօք, մըրմնջեց Օ'Քոնոր դողդոջ ձայնով:

— Կամ թէ մարդասպաններէն մի՞ն է, յարեց Մորկան:

— Թերեւս, մեքենավար, պատասխանեց Սըր Ճօն:

— Ի՞նչ պիտի ընենք, հարցուց Պարթըն:

Երկրաչափը պատասխանելու վրայ էր երբ փայլուն կէտը յանկարծ ցածցաւ և ապա մարեցաւ:

— Թշուառականը անդրադարձաւ մեր ներկայութիւնը, ըսաւ Մորկան:

Սըր Ճօն անմիջապէս գետին նետուելով ականջը ժայռին դրաւ. լսեց արագ քայլերով մէկու մը հեռանալը:

— Կը փախչի՛, գոչեց, ոտք ելլելով. յառաջ բարեկամներ, և ատրճանակները ձեռքերնիդ:

Հապճեպով հաւաքեցին ծածկոցները, վառեցին բոլոր լապտերները, և արիութեամբ ճամբայ ելան: Երկրաչափը առջեւէն կ'երթար ատրճանակը միշտ աջ ձեռքին մէջ:

Հազիւ երկու հարիւր քայլ ըրած էին, երբ յանկարծ գետնասրահին մէջ զարհուրելի պայթիւն մը լսուեցաւ: Քսան թնդանօթներու որոտումին հաւասար այդ

դղրդիւնը ահռելիօրէն ցնցեց որմերը և կամարը՝ քարերու սարսափելի տարափ մը թափելով:

— Որոտո՜ւմ ու փայլակ, գոչեց Սըր Ճօն:

— Անիծուածնե՜ր, գոռաց Պարթըն, զմեզ կը սպաննեն:

— Վատե՛ր, պոռաց Օ'Քոնոր:

— Զգո՛յշ կենանք, Սըր Ճօն, ըսաւ Մորկան, գուցէ այդ վատշուէր սրիկաները մեր շփոթութենէն օգտուելով վրանիս յարձըկին.

— Բայց ի՞նչ բան օդ հանեցին ասոնք, հարցուց Պարթըն: Ո՛ր և է բոց չտեսայ ես:

— Ական մը պայթեցուցին, պատասխանեց Սըր Ճօն:

— Բայց ո՞ւր:

— Թերեւս՝ մեզմէ երկու երեք մղոն հեռուն. քաջութի՛ւն բարեկամներ ու յառա՜ջ:

Սըր Ճօն և երեք ընկերները՝ ո՛չ մէկ արգելքի առջեւ չկասելու վճռականութեամբ յառաջ գնացին, սակայն այս անգամ շատ զգուշութեամբ, աչքերնին չորս բացած և ականջնին սրած:

Գետնասրահը կը սկսէր քիչ մը նեղնալ և խոշոր դարձուածք մը կը ձեւացնէր ու միշտ կը բարձրանար: Պայթիւնը

շատ վնասած էր պատերուն և տեղ տեղ խոշոր ճեղքեր բացած մանաւանդ կամարին վրան, ուսկից մեծղի քարաժայռեր վար ինկած էին։

Վեց եօթը հարիւր քայլ ընելէն ետք, գանձերու խուզարկուները՝ սեւ ու փայլուն ժայռերու ահագին քարակոյտի մը առջեւ գտնուեցան, որ գրեթէ բոլորովին ճամբան կը փակէր։

— Ճիշտ հոս է որ պայթեցուցին ականը, ըսաւ Սըր Ճօն. բայց այս արգելքը կարող չէ զմեզ կասեցնելու։

Մորկան այդ ժայռի կտորներէն մին առաւ և ուշի ուշով զննեց։

— Ասիկա ժայռ չէ, հանքածուխ է, ըսաւ։

— Ճիշտ է, պատասխանեց երկրաչափը. ինչպէս որ կը տեսնուի այս գետնասրահը ածխահանքի մը մէջէն կ'անցնի։ Օ՛ն, ոյժ տանք բրիչներուն, ընկերնե՛ր, ու խորտակենք այս խոչընդոտը։

Սըր Ճօն մագլցեցաւ գագաթն ի վեր այդ լեռնակոյտին, կեցաւ մտիկ ըրաւ քանի մը վայրկեան, յետոյ բրչի հարուած մ'իջեցուց ածուխի հսկայ զանգուածի մը. անմիջապէս խոշոր կտոր մը վար ինկաւ տկար ճարճատիւնով մը որ կը յիշեցնէր շիշէ մը դուրս փախչող կազը։

Անմիջապէս ընկերներուն դարձաւ.

— Ո՛չ ոք ծխափողը վառէ, եթէ ոչ ամենքնիս օդը կ'ելլենք։

— Ինչո՞ւ, հարցուց Պարթըն զարմացած։ Ոտքերնուս տակը ակա՛ն կայ։

— Այս ածուխը մեծ քանակութեամբ կրիզու կը պարունակէ. կայծ մը կը բաւէ զայն պայթեցնելու։

Երկրաչափը աս ըսելէն վերջ կորովով գործի սկսաւ. ընկերներն ալ երկու կողմերը աջ ու ձախ սկսան կատաղաբար հարուածել բրիչներով։ Կէս ժամուան մէջ բացին անցք մը որ թոյլ կու տար անցնելու ածխակոյտի այդ լերան միւս կողմը. նախ Սըր Ճօն խոյացաւ հոն, ուշադիր՝ առջեւը և աջ ու ձախ դիտելով. բայց բան չտեսաւ։

— Հետեւեցէ՛ք ինձ, ըսաւ ընկերներուն։

Չորսը միասին վար իջան, բայց հազիւ թէ գետին իջեր էին, այդ մթութեան մէջ ճիւաղային քրքիջ մը լսուեցաւ որ մի քանի վայրկեան տեւեց։

— Սատանան է, մրմնջեց Օ'Քոնոր նուաղ ձայնով մը։

— Ո՞վ կայ հոն, պոռաց Սըր Ճօն ատրճանակը բարձրացնելով։

Քար մը՝ որ անտարակոյս քրքիջ ար-

ձակող մարդուն կողմէ նետուած էր, Մորկանին կռնակին զարնուեցաւ որ ատըրճանակի հարուածով մը պատասխանեց:

Վառօդի փայլակին լուսովը՝ տեսնուեցաւ բարձրահասակ, երկայն անխնամ մօրուքով մարդու մը ժայռի մը վրայէն նետուիլն ու երագ փախչիլը:

Պարթըն աղաղակ մ'արձակեց:

— Ի՞նչ ունիս, վիրաւորուեցա՞ր, հարցուց Սըր Ճօն:

— Ճանչցայ այդ մարդը, գոչեց խառնածինը. ա՛ն է, այո՛, ան է:

— Բայց ո՞վ, խօսէ՛, խօսէ՛:

— Գարնո՛յ, Սմոքինը սպանողը:

— Գարնո՛յ. գոչեցին Օ'Քոնոր և Մորկան, Գարնոն հո՛ս...

Յանկարծ Սըր Ճօն ուժով մը ճակտին զարկաւ ձեռքը:

— Հիմա կը յիշեմ, գոչեց ան, այո՛, Սմոքին ինձ ըսած էր թէ վաւերաթուղթին միւս օրինակը զինք սպանողները գողցեր էին: Եւ այդ չուառականները հոս եկած էին գանձը գողնալու համար... Յառա՛ջ, ընկերներ, յառա՛ջ...

— Այո՛, յառա՛ջ, գոռաց Պարթըն. կ'ուզեմ խեղդել խեղճ Սմոքինը սպանողը:

Չորսը միասին սկսան վազել ատրճանակները ձեռքերնին: Երեք հարիւր քայլ

անդին յանկարծ տեսակ մը շատ ցած դրան մ'առջեւ գտնուեցան, որուն երկու կողմերէն բազմաթիւ քիճքաներ կախուած կը տեսնուէին:

— Խոհեմութիւն, պոռաց Սըր Ճօն:

Այդ դրան սեմէն անցնելով անսահման քարայրի մը մէջ գտնուեցան, որ ածխահանքի մը մէջ փորուած էր, և որուն կամարը կը բարձրանար ահագին սիւներու վրայ, անոնք ալ ածուխէ և տարօրինակ կերպով քանդակուած:

— Ո՞ւր ենք, հարցուց Պարթըն սաստիկ այլայլած:

Երկրաչափը տասը տասներկու քայլ առաջ անցաւ, յետոյ կանգ առաւ խղդուկ աղաղակ մ'արձակելով.

— Գա՛նձը... գա՛նձը...

Մորկան, Պարթըն և Օ'Քոնոր դիմափոխուած, բոցավառ աչքերով դէպ ի յառաջ նետուեցան. երեք աղաղակներ որոտացին ընդարձակ այրին մէջ.

— Գա՛նձը... Գա՛նձը... Գա՛նձը...

Անոնց առջեւը խառն ի խուռն դիզուած էին Ինքաներու գանձերը: Կոյտեր ոսկիի կտորներու, ոսկեայ մատանիներու, շըղթաներու, ոսկւոյ ձողերու, գունտերու և կուռքերու, զմրուխտի կոյտեր, ադամանդի դէզեր՝ որոնք լապտերներու լոյ-

սերուն ներքեւ հազարաւոր աստղերու պէս կը փայլէին։ Գուցէ հազար միլիոններ, ու թերեւս շատ միլիառներ կային հոն։ Աշխարհիս ամենէն պաղարիւն մարդու գըլուխն ալ պտուտկելու բան մ'էր։

Սըր Ճօն դիւթուածի պէս զամուած մնացեր էր, բայց Պարթըն, Մորկան և Օ'Քոնոր՝ ապշութեան առաջին պահը անցնելուն պէս, ուրախութեան աղաղակներով նետուած էին ոսկւոյ այդ կոյտերուն վրայ։ Կարծես երեք խենդեր էին․ այդ անհամար հարստութեանց մէջ կը տապլտըկէին, կը համբուրէին, կը գըրկէին զանոնք․ գրպաննին կը լեցնէին ոսկիի ձողեր ու գմրուխտներ, կը ծիծաղէին, կը պոռչտային, կը գոռային՝ մեծղի քարայրին բոլոր արձագանգներն արթնցնելով։

Յանկարծ՝ լայն գետնասրահի մը խորը սաստիկ լոյս մը փայլատակեց և որուն յաջորդեց զարհուրելի պայթիւն մը որ գետինը դողացուց և ցնցեց ահագին սիւները։ Կամարին մէկ մասը փլաւ ահռելի դղրդիւնով ամէն կողմ ժայռի և ածուխի կտորներ արձակելով։ Մորկան, Պարթըն և Օ'Քոնոր դէպ ի երկրաչափը վազեցին։

Այդ պահուն այրին խորը քըքիջ մը լսուեցաւ․ յետոյ բարձր ապառաժի մը գագաթը տեսնուեցաւ մարդ մը ձախ ձեռ-

քը ապահովութեան լապտեր մը բռնած, և դաշոյն մը աջ ձեռքին մէջ։

Իր կերպարանքը սարսափ կ'ազդէր․ բարձրահասակ էր ան, բայց սարսափելիօրէն նիհարցած, ցնցոտի հագուած, երկայն խռուեալ մօրուքով ու մազերով։ Ճակատը կնճռոտած և այտերը փոսացած էին, դիւական քմծիծաղ մը շրթունքին վրայ, և աչքերուն մէջ չարագուշակ փայլակ մը կը ցոլար, փայլակ մը որ կը ցոլայ յիմարներու աչքերուն մէջ։

— Գառնո՛յ, ռռնաց Պարթըն, դէպ ի մարդասպանը խոյանալով։

Սըր Ճօն կեցուց զայն։

— Մեզի չիյնար զինքը սպաննել․ արդէն ինչ որ կը տեսնեմ, այդ չուառականը յիմարած է։

— Բայց այդ մարդը, պարոն, կրնայ մեր վրայ յարձակիլ, ըսաւ Մորկան։

Գառնոյ ինքիր վրայ ամփոփուած, կարծես ժայռէն վար նետուելու վրայ էր։ Յանկարծ շտկուեցաւ՝ հեռուն նետելով ապահովութեան կանթեղը, որ գետին զարնուելով ջախջախուեցաւ։ Շուտով բոցն ընդարձակեցաւ կապոյտ գոյն մը առնելով։

Սըր Ճօն յուսահատութեան ճիչ մ'արձակեց։

— Գետի՛ն... գետին փռուեցէք... կրիզուն բռնկեցաւ։

Ինքը նետուեցաւ սիւնի մը ետին ու արագ շարժումով շրթունքին մօտեցուց Ռուքայրըլի գործիքին խողովակը։

Ճիշտ ժամանակին էր։ Այդ վայրկենին ահռելի պայթում մը այրը դղրդեցուց մէկ ծայրէն մինչեւ միւսը. կրակէ հոսանք մը անդիմադրելի կատաղութեամբ խոյացաւ սիւներուն մէջէն տապալելով ամենէն տըկարները, ցրուելով ոսկիի և զմրուխտի կոյտերը, զգետնելով ու կուրցնելով Մորկան, Պարթըն և Օ'Քոնոր, որոնք ժամանակ ունեցած չէին երկրաչափին օրինակին հետեւելու, և աներեւութացաւ գետնասրահներուն մէջ տապալելով առջեւը հանդիպած ամէն արգելք։

ԻԳ.

ԴԻԴԻԳԱԳԱ ԼԻՃԸ

Կան ածխահանքեր որոնց ածուխը գարշահոտ կազ կ'արտադրէ որ տենդ կը պատճառէն, ոմանց ածուխն ալ ածխածին ունենալով կը բռնկի, իսկ ուրիշներ կրիզու կոչուած կազը ունին որ սաստիկ կը պայթի։ Այս կազը ամենէն սարսափելին է. կը գտնուի միշտ այդ ածխահանքերուն մէջ որոնց ածուխը մեծ քանակութեամբ կուպր և ցնդական նիւթեր կը պարունակէ։ Ասիկա խառնուրդ մըն է ածխածնի և ջրածնի, որ դուրս ելած պահուն մեղմ ճարճատիւն մը կը հանէ, որ ինչպէս ըսինք, կը յիշեցնէ շիշերէն խոյս տուող կազային ջուրերու ձայնը։ Այդ պահուն բաւական է որ լապտեր մը կոտրի, լուցկի մը վառուի, կամ կայծ մ'իսկ ամենէն ահռելի պայթում մը կրնայ առաջ բերել։ Ոչինչ կրնայ դիմադրել այդ երեւոյթին ։ Պայթումը փայլակի արագութեամբ կը տարածուի բոլոր ածխահանքին մէջ, կը տապալէ ածուխի լեռները , կը տապալէ կառքերը , փակ դռները կը խորտակէ,

տակնուվրայ կ'ընէ կազմածները, վայրկենի մը մէջ կը կուրցնէ կամ կը սպաննէ գործաւորները, կը մարէ լապտերները, կը բարձրանայ հորերէն վեր, և կրակէ հոսանքը դուրս կը ժայթքի զարհուրելի մղումով։ Ա՛յնքան սաստիկ է իր ջերմութիւնը որ վայրկենապէս հանքածուխը բոցի կը վերածէ։ Եւ կարծես թէ այս ալ չբաւէր, ամբողջ ածխահանքին մէջ կը տարածէ անշնչելի մթնոլորտ մը՝ որ պայթումէն ազատած գործաւորները շնչահեղձ կ'ընէ կը լմցնէ։

Տէվի գիտնականին՝ ապահովութեան լապտերը հնարելէն առաջ այդպիսի աղէտներ ստէպ կը պատահէին. ամէն տարի հարիւրաւոր գործաւորներ կ'անշնչանային։

Մարդասպանին լապտերը ջախջախուելով՝ զարհուրելի պայթում մ'առաջ բերած էր ինքաներու գանձերը պարունակող այդ այրին մէջ որ արդէն քիչ առաջուան պայթումին հետեւանքով թալալած ածխակոյտէն փախչող կրիզու կազով լեցուած էր։

Հրեղէն հոսանքը հազիւ թէ գետնասրահներէն դուրս խուժեց, Սըր Ճօն անմիջապէս ոտք ելաւ պահուըտած սիւնին ետեւէն, որ զինք մասամբ մը պատսպարած էր. մազերը այրած էին, ձեռքերը

ու այրուցքներով, տաբատը և զգեստը կ'այրէին։ Առանց բերնէն դուրս հանելու օդ հայթայթող խողովակը, ամենէն առաջ մէկդի դրաւ վառօդի տոպրակը որ վայրկեանէ վայրկեան կրնար պայթիլ, յետոյ տաբատը և զգեստը, և ապա շուրջը ակնարկ մը նետեց։

Եօթը ութը սիւներ գետին տապալած էին և ջարդ ու փշուր եղած. կրակի հոսանքէն բռնկած ածուխի կոյտեր կ'այրէին՝ միշտ աւելի բարձրացնելով ջերմութիւնը՝ որ արդէն պայթումէն կիզիչ աստիճանի հասած էր. լամբարները մարած էին և իրմէն տասը քայլ անդին՝ Պարթըն, Օ'Քոնոր և Մորկան քովէ քով փռուած էին։

Գունատուած, սրտատրոփ մօտեցաւ իր դժբախտ ընկերներուն, որոնց դէմքերն այրած էր, աչքերնին մարած, զգեստնին բոցերու մէջ։ Ծռեցաւ անոնց վրայ. այլ եւս չէին շնչեր, այլ եւս չէին բաբախեր իրենց սրտերը. պայթումը և անշնչելի օդը զիրենք սպաններ էր։

Խուլ հառաչանք մը պատռեց երկրաչափին կուրծքը, և այդ կորովասիրտ մարդը՝ կեանքին մէջ գուցէ առաջին անգամ, սկսաւ հեծկլտալ։

Ծնրադրեց այդ դժբախտներուն մօտ,

ու մնաց պահ մ'աչքերը սեւեռած անոնց ահռելի դէմքերուն վրայ։

Այրող ածուխներուն արձակած սաստիկ ջերմութիւնը զինքը ստիպեց ոտք ելլել. քիչ մ'ատեն եւս հոն մնալը խոհեմութիւն չէր. պէտք էր անմիջապէս մեկնիլ։

Դէպ ի քարայրին խորը գնաց տեսնելու համար թէ Գարնոյ դեռ կ'ապրէ՞ր արդեօք։ Թշուառականը՝ այրող ածուխներու երկու մեծղի կոյտերու մէջ պառկած էր, արդէն կիսովին այրած և անճանաչելի։

Զարհուրած ետ դարձաւ, անգամ մըն ալ ծնրադրեց իր անբախտ ընկերներուն մօտ, կարծես կը յուսար այդ մարմիններուն մէջ կեանքի շունչ մը գտնել, յետոյ տոպրակի մը մէջ դնելով իր նոթագրութիւնները, ուղեցոյցը, քիչ մը ուտելիք, լապտեր մ'առաւ ու փախաւ, հեռացաւ գետնասրահի մը մէջ որ արագ արագ վեր կը բարձրանար։

Բաւական ատեն խենդի մը պէս վազեց և ապա կանգ առաւ լայն ճեղքի մ'առաջ ուսկից լոյսի սիւն մը ներս կը խուժէր։ Մէկդի դրաւ բերնէն քաուչու խողովակը և լաւ մը շնչեց թարմ ու կենսատու օդը։

— Ո՞ւր եմ, հարցուց ինքն իրեն։ Ո՜հ,

իմ դժբախտ ընկերներս... խե՜ղճ ընկերներս...

Ու յետոյ խոյացաւ դէպ ի այդ ճեղքը, անցաւ զայն, ու գտաւ ինքզինքն ընդարձակ կապոյտ լճի մը վրան տիրող սեպ կտրուած ժայռի մը գագաթը, շրջապատուած դալարագեղ բլուրներէ և բարձր ու գեղեցիկ լեռնաշղթայէ մը։

— Ո՞ւր եմ.... ո՞ւր կը գտնուիմ....

կրկնեց։

Դիտեց ջուրի ընդարձակ մակերեւոյթը, որուն ալիքները երկար մրմունջներով կու գային փշրուելու այդ ժայռին դէմ։ Հեռուն, մի քանի նաւակներ, առագաստները հովին բացած լճեզերքը կը քերէին. աւելի հեռուն խոշոր կղզիի մը ծայրը խռնուած կը տեսնուէին ճերմակ կէտեր, և ա՛լ աւելի հեռուն կը տեսնուէին ուրիշ կղզիներ և սրածայր գագաթներ՝ որոնց ստորոտը կանաչ, կողերը դեղնորակ կամ կապտագոյն ու գագաթները սպիտակ՝ կարծես ձիւնով ծածկուած էին։

Հսկայ թռչուններ անհաւատալի արագութեամբ կը ճախրէին այդ ջուրերուն վերեւը՝ սուրալով դէպ ի այդ հեռաւոր լեռնաշղթաները։

Ան դիտեց ժայռը որուն վրայ կը գըտնուէր. ընդարձակ չէր, տասնուհինգ կամ

քան ոտք բարձր էր, և շեշտակի ուղղահայեաց կտրուած լերան մը կողին կռթնած էր։ Լեռը ելնել բացարձակապէս անկարելի էր. լիճը իջնել դժուար չէր, բայց յետոյ լճեզերքը կարելի չէր մօտենալ։

— Ուրեմն ինծի՞ ալ մեռնիլ վերապահուած է, մրմնջեց տխուր ձայնով։ Ստուգիւ ճիշտ է որ Ինկաններուն գանձերը աղիտաբեր են... Ա՜հ Սմոքի, ինչպիսի ժառանգութիւն թողուցիր ինծի... խեղճ Մորկան, խեղճ Պարթըն, խեղճ Օ'Բոնոր...

Երկու արցունքի կաթիլներ ինկան երկրաչափին նիհար այտերուն վրայ, հառաչանք մը պատռեց անոր կուրծքը։

Յանկարծ մարդու ձայներ հասան ականջին. սողոսկեցաւ ժայռին եզերքը ու նայեցաւ։

Խոշոր մակոյկ մը լերան հրուանդանը դառնալով երագօրէն կը մօտենար. եօթը հոգի կային մէջը, եօթը կարմրամորթ հնդիկներ, որոնցմէ վեցը կիսամերկ էին ու կը թիավարէին, իսկ եօթներորդը՝ երկայն սպիտակ զգեստով մը ծածկուած և կարմիր գօտիով մը մէջքը սեղմած, նստած էր յետսակողմը։ Ան՝ բազուկներուն վրայ ոսկի ապարանջաններ կը կրէր և ականջին՝ կլոր ոսկի մեծկակ օղեր, և կարմիր փետուր մը անցուցած էր գլխուն փաթթուած ժապաւէնին մէջ։

— Օգնութի՜ւն, պոռաց Սըր Ճօն, օգնութի՜ւն...

Եօթը հնդիկները գլուխնին վեր տնկեցին. անոնցմէ չորսը անմիջապէս թիերը ձգելով յափշտակեցին մակոյկին խորը գտնուող հրացաններն ու կատաղի ոռնոցով մը զանոնք ուղղեցին իրեն։

Յետսակողմը նստող պետը, որ ձեռքը տապար մ'առած էր, հրամայողական նշանով մը հրացանները իջեցնել տուաւ, և անծանօթ լեզուով քանի մը խօսքեր ուղղեց երկրաչափին։

— Ի՞նչ կ'ուզես, հարցուց Սըր Ճօն սպանիոլերէն։

— Ո՞վ ես, ըսաւ այն ատեն հնդիկը միեւնոյն լեզուով։

— Դժբախտ ճերմակ մը որ օգնութիւն կը խնդրէ։ Ի՞նչ լիճ է ասիկա։

— Դիդիգագան է։

— Բերուի մէ՞ջ եմ ուրեմն։

— Այո՛։ Հոն վերը ի՞նչ կ'ընես։

— Կը պատմեմ քեզի։ Զիս նաւակիդ մէջ առ ու քեզի նուէր մը կու տամ։

— Վա՛ր իջիր, ճերմակ։

Սըր Ճօն վրան մնացած ցնցոտիները

մէկղի նետեց, մէջքին կապեց կաշիէ տոպրակը որուն մէջ կային ուղեցոյցը, նոթերը և ժամացոյցը, և նետուեցաւ լիճը. ու թեւերուն չորս շարժումով հասաւ մակոյկին։ Հնդիկ մը վերուց տապարը որ անոր գանկը ջախջախէ, բայց պետը բռնեց անոր թեւը և օգնեց երկրաչափին որ նաւակ մտնէ։

— Մի՛ վախնար, ըսաւ յետոյ անոր։

— Զիս ո՞ւր կը տանիս, հարցուց Սըր Ծօն։

— Իմ գիւղս, պատասխանեց պետը, հեռուն լերան կատարի մը վրայ սպիտակ կէտ մը ցոյց տալով անոր։

Եւ ապա նշան տուաւ. հնդիկները ձեռք առին թիերը ու նաւակը ճամբայ ելաւ՝ լճին դէպ ի հիւսիսային եզերքն ուղղուելով։

ԻԷ.

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Այս պատմուած դէպքերէն երեք ամիս վերջ, 1870 փետրուար 28ին առաւօտ, բերուվիացի հարուստ մը, Ժոզէ Պէնալքազար, Բունոյի մէջ հաստատուած, Թումպէզ և Քուլուքիմա անունով երկու հընդիկներու ընկերակցութեամբ, խորտուբորտ կողերն ի վեր կ'ելլէր Սորադա բարձր լեռան՝ որ Դիդիգագա լճին հիւսիս-արեւելեան կողմը տարածուող հսկայ լեռնաշղթային մէջտեղը կը բարձրանայ։ Որսորդներ իրեն պատմած էին որ այդ սարերուն վրայ շատ մը այծուղտներու վազելը տեսնուած էր. և Պ. Պէնալքազար անոնցմէ մի քանի հատ սպաննելու յուսով այդ դժուարին վերելքը յանձն առած էր։ Արդէն բաւական բարձրութեան մը հասեր էին, երբ Քուլուքիմա, որ գրեթէ հարիւր քայլ առջեւէն կ'երթար, նեղ կիրճի մը մէջ յառաջանալով, յանկարծ ետ կը դառնար սաստիկ այլայլութիւն մը ցոյց տալով դէմքին վրայ։

— Տէր, ըսաւ ան, առաջ մի՛ երթաք։

Կիրճի ելքին խաչի մը կապուած կմախք մը կայ։

Պ. Պէնալքազար առանց վախ մը ըզգալու, զգուշութեան համար միայն, լեցուց հրացանը որ ուսին վրայ կը կրէր ու մտաւ կիրճէն ներս։ Ճիշտ ելքին վրայ սարսափով տեսաւ մարդու կմախք մը, որ լայն փոկերով ամուր կերպով կապուած էր տեսակ մը խաչի վրայ։ Վրան ոչ կտաւի և ոչ մսի կտոր մնացեր էր։ Մինչեւ իսկ աչքերը հանուած էին և գանկը ջախջախուած. գուցէ անգղներու զօրեղ կտուցներէն։

— Տէր, ըսաւ Թուլուքիմա, փորուած գրեր կան այդ երկաթաքարէ ժայռին վրայ. թերեւս այս խորհուրդը բացատրեն ձեզ։

Պ. Պէնալքազար ցոյց տրուած ժայռին մօտեցաւ, որ ճիշտ խաչին ոտքը կը գըտնուէր, ու կարդաց.

«Ինքաններուն գանձերը աղիտաբեր են»։

Բէրուցիին համար այդ խօսքերը յայտնութիւն մը եղան։

— Ինքաններու վրէժխնդրութեան գործ մ՚է այդ, ըսաւ։ Անտարակոյս այդ դըժբախտը հոս եկած էր Հուասքարներու գանձերը փնտռելու։

— Այդպէս պէտք է եղած ըլլայ, ը-

սաւ Թուլուքիմա։ Գիտեմ թէ այդ լերանց վրայ կը բնակին ոմանք Հուասքարի Թուրաքիններու սերունդէն. և դուք գիտէք որ միմիայն այդ դժբախտ կայսեր Թուրաքինները գիտէին թէ ո՛ւր պահուած էին այն գանձերը, ա՛յնքան փնտռուած սպանիացիներէն։

— Դու գիտե՞ս ուր պահուած են անոնք։

— Ո՛չ. բայց եթէ գիտնայի ալ, ձեզ չէի ըսեր։ Թուրաքիններու սերունդը արթուն կը հսկեն և անխնայ կը սպաննեն ով որ կասկած մը կ՚արթնցնէ իրենց մէջ։

— Գիտե՞ս, ո՞ւր կրնանք հնդիկներ գըտնել։

— Այո՛, տէր։

— Ձիս անոնց հիւղակը տար. պիտի չմեկնիմ այս լեռներէն մինչեւ որ չգիտնամ թէ ո՛վ է Ինքաններէն սպանուած այս մարդը։

Պ. Պէնալքազար խօսքը պահեց. չորս օր թափառեցաւ այդ լեռներուն վրայ՝ հարցնելով երբեմն այս երբեմն այն հընդիկին, ու վերջապէս իմացաւ թէ ըսպաննուածը Դիդիգագա լճին վրայ բըռնուած մարդ մ՚էր։ Թուրաքիններու գանուակները՝ նախ այդ լեռներուն մէջ տա-

րած էին զայն ու յետոյ խարէութեամբ սպաննած հրացանի երկու հարուածով, և կախած այդ խաչին վրայ։ Այդ մարդը՝ Հուասքարի գանձին ձեռք դպցուցած է, կ'ըսէին հնդիկները։

Պ. Պէնալքազար այսչափով գոհ չեղաւ, այլ շարունակելով իր խուզարկութիւնը՝ կուրբու անունով հնդիկէ մը ձեռք ձգեց ուղեցոյց մը, գեղեցիկ ոսկի ժամացոյց մը, և կաշիէ տոպրակ մը շատ մը գրուած թուղթերով՝ որոնք սպանուածին վրան գտնուած էին։

Այդ թուղթերը երկրաչափ Ճօն Վէպէրին նօթագրութիւններն էին՝ երկու Ամերիկաներուն ներքեւ իր ըրած զարմանահրաշ ճամբորդութեան վրայօք։

1878ին՝ Պ. Պէնալքազար, որ այս թուականին Գալլաոյ կը բնակէր, դեռ այդ թուղթերը կը պահէր։ Փորթուգալցի նաւապետ մը, Պր. Օլվաէզ Ֆէրնանտոյ, Թակոյ նաւուն հրամանատարը, վստահացուց զանոնք իր աչքերով տեսած ու կարդացած ըլլալը։

библиотека
ՀՍՍՌ-Арм.ССР
им. А. Мясникяна

ՎԵՐՋ

ՑԱՆԿ

2000 մղոն Ամերիկայի ներքեւ . . . 5
Ինքաններու գանձը . . . 16
Խորհրդաւոր հետք մը . . . 55
Զարհուրելի յարձակում մը . . . 67
Ջրվէժը . . . 75
Հսկայ պոլիպոդ մը . . . 89
Զարհուրելի վտանգ մը . . . 99
Աղի ջուրը . . . 112
Յորձանքը . . . 120
Ծարաւի տանջանքը . . . 133
Քարիւղի լիճը . . . 146
Լիճ մը բոցերու մէջ . . . 160
Ամերիկայի նախկին բնակիչները . . . 171
Ածուխի հանք մը կ'այրի . . . 184
Եռացող ջուրեր . . . 197
Հրաբուխը . . . 212
Լավայի ժայթքում մը . . . 226
Գետնաշարժը . . . 238
Ողջ ողջ թաղուածներ . . . 251
Դիակ մը . . . 261
Լքուած շոգեմակոյկ մը . . . 271
Լոյս մը . . . 284
Սմոքինի սպաննիչը . . . 291
Դիդիգագա լիճը . . . 301
Վերջաբան . . . 309

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0387536

2246

85υ
И-13